

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ КҶЛОБ БА НОМИ
АБУАБДУЛЛОҲИ РҶДАКӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 37.0+373(075.8)

АБДУЛЛОЗОДА ШАҲНОЗ САТТОР

**АСОСҲОИ ПЕДАГОГИИ ТАШАККУЛИ ҶАӢОЛИЯТИ МЕҲНАТИИ
ХОНАНДАГОНИ СИНОҲОИ 7-11 ЗИМНИ ОМУӢЗИШИ КАСБУ
ҲУНАР ДАР ЗАМОНИ МУОСИР**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 5.3. - Педагогика (5.3.1. – Педагогикаи умумӣ,
таърихи педагогика ва таҳсилот)**

Роҳбари илмӣ:

доктори илмҳои педагогӣ,
профессор Иззатова М.И.

КҶЛОБ - 2026

МУНДАРИҶА

МУҚАДДИМА.....	4
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ	8
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ ФАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТИИ ХОНАНДАГОН ЗИМНИ ОМУЌИШИ КАСБУ ҲУНАР.....	20
1.1. Ҷанбаҳои педагогии тарбияи меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ	20
1.2. Тавсифи меҳнат ҳамчун асоси тарбия ва рушди тафаккури шахсият дар асарҳои мутафаккирони тоҷику форс	40
Хулосаи боби якум	64
БОБИ 2. РОҲУ УСУЛҲОИ МУОСИРИ ТАРБИЯИ МЕҲНАТӢ ВА РОҲНАМОИИ КАСБИИ ХОНАНДАГОН	69
2.1. Нақши дарсҳои технологияи меҳнат дар ташаққули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11-и муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ	69
2.2. Роҳу усулҳои тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагон дар шароити муосир	88
Хулосаи боби дуюм	112
БОБИ 3. ТАШАККУЛИ СИФАТҲОИ МЕҲНАТДӢСТӢ ВА ИНТИХОБИ БОШУУРОНАИ КАСБ ДАР ХОНАНДАГОН	116
3.1. Аҳамияти ҳамкории муассисаи таълимӣ ва оила дар омодасозии хонандагон ба фаъолияти меҳнатӣ ва интихоби бошуурунаи касб	116
3.2. Ташаққули мавқеи хонандагон ба интихоби бошуурунаи касб тавассути баргузории чорабиниҳои гуногун дар чараёни таълими фанни технологияи меҳнат ва арзёбии озмоишии он	135
Хулосаи боби сеюм	162
ХУЛОСАИ УМУМӢ	167
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо	169
РӢЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	172
ИНТИШОРОТ АЗ РӢИИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ	187
ЗАМИМАҲО	189

ИХТИСОРАҲО

ГН – гурӯҳи назоратӣ

ГО – гурӯҳи озмоишӣ

ГТ – гурӯҳи таҷрибавӣ

КҲ – касбу ҳанарҳо

ҚТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

МТ – муассисаҳои таълимӣ

МТА – муассисаи таҳсилоти асосӣ

МТМУ – муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

КОА – комиссияи олии аттестатсионӣ

ВАО – вазорати ахбори омма

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар раванди эволютсия ва таҳаввулоти таърихӣ меҳнат ҳамчун рукни асосии фаъолияти ҳаётии инсон баромад карда, на танҳо ҳамчун сарчашмаи некӯахлоқии моддӣ, балки чун манбаи асосии маънавиёт, камолоти шахсият, эҷодиёт ва пешрафти устувори иҷтимоию иқтисодии ҷомеа шинохта мешавад. Таҷрибаи таърихӣ ва таҳлилҳои сотсиологӣ нишон медиҳанд, ки арҷгузорӣ ба арзишҳои меҳнатӣ бо муҳити фарҳангӣ ва шароити иҷтимоии ҷомеа робитаи зич дошта, он ҷомеаҳое дар масири рушд ба комёбиҳои назаррас ноил мегарданд, ки дар онҳо фарҳанги меҳнат ва муносибати созанда ба он дар сатҳи баланди шахрвандӣ қарор дорад. Бо дарназардошти тамоюлҳои ҷаҳонишавӣ ва рақамисозии ҳаёт, дар замони муосир вазифа ва мақоми меҳнати зехнӣ, эҷодӣ ва инноватсионӣ бештар гардида истодааст. Дар ин росто, сармоягузориҳои мақсаднок ба низоми таълим ва тарбияи кадрҳои рақобатпазири баландихтисос кафили асосии рушди устувори давлат ба шумор меравад.

Аҳаммияти бузурги меҳнат дар таҳаввулоти таърихӣ башарият дар асарҳои олимону мутафаккирон мавқеи марказӣ дорад. Аз ҷумла, академик Бобочон Ғафуров дар таҳқиқоти худ бо таъкид ба ин масъала қайд мекунад, ки «инсон меҳнатро ба вучуд оварда, ба тамаддун соҳиб шуд. Пешрафти илмӣ-техникӣ ба рушди инсон ва фаъолияти меҳнати ӯ таъсир мерасонад» [36, с. 125]. Ин андеша шаҳодати он аст, ки тамоми дастовардҳои тамаддуни башарӣ маҳсули бевоситаи фаъолияти бошууроно ва меҳнати созандаи инсон мебошанд.

Дар сиёсати ҳуқуқӣ ва маорифпарварии кишвар низ ин масъала дар маркази тавачҷӯх қарор дорад. Хусусан, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ба таври мушаххас ташаккули ҳисси ватандӯстӣ, масъулияти шахрвандӣ, меҳнатдӯстӣ ва эҳтироми амиқ ба ҳуқуқу озодиҳои инсонро ҳамчун вазифаҳои асосии таълиму тарбия муқаррар кардааст. Дар баробари ин, тарзи муносибати ҳар як фард ба

фаъолияти меҳнатӣ нишондиҳандаи боэътимоди фаъолнокии иҷтимоӣ, сатҳи маърифат ва балоғати шахсияти ӯ ба ҳисоб меравад.

Асосгузори педагогикаи илмӣ Россия ва шахсияте, ки дар таърихи маорифи ҷаҳонӣ бо номи «омӯзгори омӯзгорон» эътироф шудааст, Константин Дмитриевич Ушинский дар бораи моҳияти тарбияи меҳнатӣ андешаҳои бисёр арзишманд баён кардааст. Вай қайд мекунад: «Тарбияи меҳнатӣ дар тамоми марҳилаҳои таҳсилот бояд мавқеи марказӣ дошта, ба ташаккули муносибати мусбат ба меҳнат, инкишофи малакаҳо ва ҳисси масъулият нигаронида шавад. Омодагии шахс ба меҳнат бо донишҳои муосир ва қобилияти мутобиқшавӣ аҳаммияти махсус дорад» [174, с. 55]. Ин дидгоҳ зарурати пайвастанӣ донишҳои назариявӣ бо малакаҳои амалиро дар раванди таълим тақозо мекунад.

Бояд таъкид созем, ки меҳнат ҳамчун омилҳои муҳимми рушди инсон ва ҷомеа, дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавқеи муҳим дошта, тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва барномаҳои стратегӣ дастгирӣ ва ҳавасманд карда мешавад. Дар шароити муосир, ки равандҳои глобализатсия ва дигаргуниҳои босуръат талаботи навро ба пеш меоранд, тарбияи меҳнатӣ ва ташаккули муносибати бошууронаю мусбӣ ба меҳнат дар байни насли наврас ва ҷомеа ҳамчун кафили асосии рушди устудори иқтисодию иҷтимоии кишвар эътироф мегардад. Фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди малакаҳои касбӣ ва тафаккури эҷодии ҷавонон имкон медиҳад, ки онҳо дар оянда ба пешрафти Ватани азизамон ҳиссаи арзандаи ҳешро гузоранд.

Дар шароити иқтисоди бозоргонӣ талабот ба сифати кадрҳо, тафаккури эҷодӣ ва қобилияти ҳалли масъалаҳои мураккаб меафзояд. Муносибати эҷодкорона ба меҳнат ва татбиқи ғояҳои инноватсионӣ муваффақияти касбии хонандагон ва рушди ҷомеаро таъмин менамояд. Андешаҳои мазкур аз мубрам будани мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионии мо далолат мекунанд.

Сатҳи таҳқиқи илмӣ мавзӯ. Дар асарҳои олимони нақши меҳнат

дар тарбияи шахсият ва пайвастанӣ омӯзиш бо истехсолот таъкид шудааст, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ низ муҳим аст. Меҳнати истехсолӣ вазифаи тарбиявии рушди ҳамаҷонибаи шахсият ва омодагии меҳнатиро иҷро мекунад. Мутафаккирон ва педагогҳо ба меҳнат чун воситаи худшиносии инсон диққат дода, рушди ҷамъиятро ба омодагии меҳнатии насли наврас вобаста медонанд.

Дар ин замина, назарияи меҳнатии тарбия, ки аз ҷониби файласуфон ва педагогҳои маъруф, аз қабили К.Д. Ушинский [173] ва А.С. Макаренко [105] таҳия шудааст, аҳамияти махсус пайдо мекунад. К.Д. Ушинский [173] меҳнатро ҳамчун «тарбияи ақлӣ ва ахлоқӣ» муаррифӣ намуда, таъкид кардааст, ки меҳнат инсонро мустақил, масъулиятнок ва қодир ба ҳалли мушкилот мегардонад. А.С. Макаренко [105] бошад, меҳнатро ҳамчун асоси тарбияи коллективӣ ва воситаи муҳимми ташаккули шахсият дар ҷомеаи сотсиалистӣ медонист.

Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки системаҳои таълимии бомуваффақият тарҳрезӣшуда ба хонандагон имконият медиҳанд, ки дар раванди таҳсил малакаҳои амалӣ ба даст оранд ва ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ бошанд.

Дар эҷодиёти мутафаккирони бузурги тоҷику форс, аз ҷумла Фирдавсӣ [176], Абуали Ибни Сино [56], Носири Хусрав [125], Саъдӣ [158] ва Ҷомӣ [101], тарбияи меҳнатӣ мавқеи хос дорад. Инчунин, масъалаҳои тарбияи меҳнатӣ ва фаъолияти касбӣ дар асарҳои олимони ватанӣ М. Лутфуллозода [97], А. Миралиев [112], ва олимони бурунмарзӣ К.Д. Ушинский [173], Н.К. Крупская [88], А.С. Макаренко [105], В.А. Сухомлинский [170] ва дигарон баррасӣ шудаанд. Ҷояҳои асосӣ оид ба тарбияи меҳнатии хонандагон ва наврасон дар мақолаҳои илмӣ муҳаққиқон ва мутахассисони самтҳои гуногун низ таҳқиқ шудаанд.

Таҳлили асарҳо оид ба таълиму тарбияи меҳнатӣ нишон медиҳад, ки дар масъалаи бунёди мактаби ягонаи омӯзиши касбу ҳунар ва тақсими он ба ду зина андешаҳо муҳолифанд. Баъзе муҳаққиқон тақсимро асоснок

мекунанд, дар ҳоле ки дигарон зид мебошанд. Масалан, Н.К. Крупская ба касбомӯзии барвақтии кӯдакон дар синни хурдӣ зид баромада, онро зараровар гуфтааст: «Кӯдакро аз хурдсолӣ ба омӯзиши ин ё он касб одат кунондан ба ошкор намудани қобилиятҳои эҷодии ӯ ва инкишоф додани ин қобилиятҳо ҳалал расонда, имкониятҳои маънавии ӯро ба нестӣ мебарад» [88, с. 435].

Омодагӣ барои омӯзиши касбу ҳунар бояд ҳамчун раванди давомнокии ташаккули шахсият дар чараёни тарбияи меҳнатӣ баррасӣ шавад. Наврас - хонандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, дар давоми он зарурияти иҷтимоии меҳнати истеҳсолиро дарк мекунад. Ин усули тарбия муҳимтарин ақидаи назариявӣ ва амалии асосҳои психологӣ ва педагогии ҳидояти тарбияи меҳнати наврасон дар омӯзиши касбу ҳунар аз нигоҳи як гурӯҳ олимони тоҷик А. Мирализода [111-112], М. Лутфуллоев [94-100], олимони бурунмарзӣ П.Р. Атутов [15], К.К. Платонов [137] ба назар мерасад.

А.Т. Пашков қайд мекунад: «Технологияи омӯзиши касбу ҳунар ва кори истеҳсолӣ иртиботи онро бо омӯзиш таъмин месозад, хонандагонро ба фаъолнокии маърифатӣ ҳавасаманд мекунад, шароитҳоро барои зуҳур ва инкишофи қобилияти хонандагон фароҳам меорад. Ҳадди имконпазирии натиҷаи тарбиявӣ ба он бастагӣ дорад, ки кадом ҷониби политехникӣ ва зеҳнии технологияи истифодамешуда натиҷаҳои моддии меҳнати истеҳсолии хонандагонро боло мебарад» [134, с. 13].

Ба ақидаи В.А. Сухомлинский «меҳнат фаъолияти тағйирёбанда буда, ҷалби кӯдакон ба он барои рушди шахсият муҳим мебошад» [170, с. 342]. А.С. Макаренко бошад «аҳаммияти тарбияи меҳнатиро дар худхизматрасонӣ ва ҳунармандӣ паст арзёбӣ намуда, таъкид мекунад, ки коллектив ангезаҳои навро ба вучуд меорад» [106, с. 222]. Таҳлили асарҳо оид ба таълиму тарбияи меҳнатӣ нишон медиҳад, ки онҳо ба мазмун,

усулҳо, самтҳо ва ҷамъбасти таҷрибаи ҷалби хонандагон ба меҳнати ҷамъиятӣ диққат медиҳанд.

Тибқи унсурҳои таркибии Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Тарбияи меҳнатӣ ва касбинтиҳобкунӣ. Меҳнат моҳияти ҷамъиятии инсон ва шаҳрвандонро ташкил мекунад. Малакаҳои корӣ дар инсон ҳанӯз аз оила ва кӯдакистон оғоз ёфта, аз сода бамураккаб ва аз каммаҳсул ба самаранок табдил меёбад. Тарбияи меҳнатӣ ва интиҳоби касб имконият фароҳам меовард, ки шаҳрванд корро дӯст дорад, ошноӣ ва мушоҳида ба намудҳои зиёди шуғл инсонро водор месозад, ки аз байни онҳо барои худ беҳтаринашро интиҳоб намояд. Мақсади асосии тарбияи меҳнатӣ ва касбкунӣ интиҳоби касб мебошад» [83, с. 4].

Дар шароити имрӯзаи рушди иқтисоди кишвар таҳлили масъалаи «Асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагон дар замони муосир», бешубҳа, на танҳо аҳаммияти назариявӣ, балки аҳаммияти амалӣ низ дорад. Ҳамзамон, таҳсилот ба рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ҷамъият мусоидат менамояд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мазӯҳии илмӣ.

Таҳқиқоти мазкур бо нақшаи дурнамои корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳии Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ» барои солҳои 2019-2023 ва 2024-2028 робитаи бевосита дошта, бо мақсади мусоидат дар амалисозии Барномаи касбомӯзии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2020, №703) ва муқаррароти Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон коркард шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Тавсифи умумии таҳқиқот маҷмуи ҷанбаҳои бунёдӣ ва унсурҳои сохторию методологии диссертатсияро фаро мегирад. Дар доираи он

мақсаду вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот, фарзияи илмӣ, асосҳои назариявӣю методологӣ, нағзҳои илмӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, инчунин аҳаммияти назариявӣю амалии натиҷаҳои бадастомада ба таври муназзам ва мантиқан пайгир инъикос гардидаанд.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ ба омӯзиш ва таҳлили комплекси заминаҳои педагогӣ, шаклу усулҳои муосири тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир бахшида шудааст. Дар ин замина, меҳнат ҳамчун унсури меҳварии рушди шахсият, механизми муҳими таъмини омодагии насли наврас ба бозори меҳнат ва ниҳоди кафолатдиҳандаи интихоби бошууронаи касб мавриди таҳқиқи илмӣ қарор гирифтааст.

Дар таҳқиқот робитаи мавзӯи диссертатсия бо масъалаҳои мубрами илми педагогикаи муосир, қонуниятҳои ташаққули фаъолияти меҳнатии хонандагон ва зарурати тақмили фаъолияти муассисаҳои таълимӣ аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шудааст. Барои татбиқи мақсади асосии таҳқиқот маҷмуи вазифаҳои аз ҷиҳати назариявӣю амалӣ ба ҳам алоқаманд муайян гардидаанд. Вазифаҳои мазкур омӯзиш ва таҳлили заминаҳои психологию педагогии тарбияи меҳнатӣ, таҳқиқи асарҳои мутафаккирони тоҷику форс дар бораи меҳнат, ошкор намудани хусусиятҳои фанни технологияи меҳнат, муайян кардани нақш ва ҷойгоҳи ҳамкориҳои мактаб ва оила дар тайёр кардани хонандагон ба касбу ҳунарро дар бар мегиранд. Ҳамзамон, пешниҳоди роҳу усулҳои муосири тарбияи меҳнатӣ ва санҷиши озмоишии самаранокии онҳо ҳамчун яке аз вазифаҳои муҳими таҳқиқот муқаррар карда шудааст.

Мақсади таҳқиқот – муайянсозии асосҳои назариявӣю таҳияи амсилаи омодаسازی хонандагони синфҳои 7-11 ба фаъолияти меҳнатӣ ва ҳунаромӯзӣ дар шароити иҷтимоиву иқтисодии Тоҷикистон.

Вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот вазифаҳои зерини қори диссертатсиониро муайян сохт:

1. Дар сатҳи назариявӣ ва амалӣ таҳқиқ намудани раванди омода кардани хонандагон ба фаъолияти меҳнатӣ, касбомӯзӣ ва омӯзиши ҳунароҳои мардумию муосир;

2. Аз нигоҳи илми педагогика муайян ва исбот кардани зарурату аҳаммияти мақсадноки ташкили тарбияи меҳнатӣ ва касбии насли наврас мувофиқи талаботи замони муосир;

3. Ошкор сохтани вижагиҳо, шаклҳо, методҳо, усулҳо ва корҳои омӯзиши касб зимни тарбияи меҳнатӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар шароити муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон;

4. Баҳисобгирии шароитҳои доимо тағйирёбандаи меҳнат ва талабот ба онҳо ҳангоми гузариш ба муносибатҳои бозорӣ;

5. Муайянсозии аҳаммияти истифодаи технологияҳои муосири ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагон зимни омӯзиши касбу ҳунар;

6. Пешниҳоди роҳу усулҳои муосири тарбияи меҳнативу касбинтиҳобкунии хонандагон ва санҷиши озмоишии смаранокии истифодаи онҳо.

Объекти таҳқиқот – раванди тарбияи меҳнатии наврасон зимни омӯзиши касбу ҳунар дар шароити муосири муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир.

Фарзияи таҳқиқот – заминаҳои педагогии тарбияи меҳнатии хонандагон дар вазъияти нави иҷтимоию иқтисодӣ танҳо дар сурате самарабахшу муассир хоҳанд буд ва ба ташаккули шахсияти фаъоли иҷтимоӣ мусоидат хоҳанд кард, агар:

- асосҳои методологӣ дар соҳаи маориф зимни тарбияи меҳнатии наврасон мавриди омӯзиши касбу ҳунар муайян гардад;

- роҳҳои такмили низоми педагогии тарбияи меҳнатӣ ва омӯзиши касбу ҳунар барои хонандагон дар замони муосир ошкор гардад;

- имконияти фаългардонии низоми маориф, ки ба тарбияи меҳнатӣ ва касбомӯзию ҳунаромӯзии наврасон дар шароити нави муосир равона гардидааст, татбиқ карда шавад;

- барои ташкил ва татбиқи таълиму тарбияи меҳнатӣ дар МТМУ шароит фароҳам оварда шуда, таъсири тарбияи педагогӣ ҷиҳати интиҳоби бошууронаи омӯзиши касбу ҳунар зимни тарбияи меҳнатӣ дар хонандагон илман асоснок карда шавад.

Марҳилаҳои таҳқиқот. Таҳқиқот се марҳиларо дар бар мегирад, ки ҳар яке аз ин марҳилаҳо дорои нақшаю вазифа ва мазмуну муҳтавои худ мебошанд.

Дар марҳилаи якуми таҳқиқот (солҳои 2019-2021) омӯзиши асосҳои назариявии масъала: омӯзиши адабиёти фалсафӣ, психологию педагогӣ, асарҳои тарбияи меҳнатӣ бо мақсади мушаххас намудани моҳияти мафҳуми асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир амалӣ гардид.

Дар марҳилаи дуюми таҳқиқот (солҳои 2022-2023) ҳолати ибтидоии ташаккули хусусиятҳои омӯхташавандаи омодагии хонандагон барои таълиму тарбияи меҳнатӣ таҳқиқ гардида, нақшаҳо, барномаҳои таълимӣ, дастурҳои таълимӣ, адабиёти методии дар семинару конференсияҳои психологию педагогӣ ва меҳнатӣ омӯхташаванда таҳлил гардид, нуктаҳои асосии омодагии хонандагон барои тарбияи меҳнатии наврасону ҷавонон коркард шудаанд. Озмоиши шаклдидандаи омода гардида, гузаронида шуд.

Дар марҳилаи сеюми таҳқиқот (солҳои 2024-2025) натиҷаҳои давраи ташаккулёбандаи озмоиш ҷамъбаст гардида, таҳлили натиҷаҳои ҳосилшуда ислоҳ гаштанд, технологияҳои нав ва низоми педагогии татбиқи фаъолияти таълимию тарбиявӣ ҷиҳати омодагии наврасону ҷавонон ба меҳнат зимни омӯзиши касбу ҳунар ва интиҳоби намудҳои фаъолияти меҳнатӣ таҳия гардиданд. Дар рафти ҷамъбаст ва муназзам

намудани маводи ба даст омада тавсияҳои илмию методӣ коркард шуда, хулосаҳо ва тавсияҳо ифода ёфтаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асосҳои методологии таҳқиқот ақидаҳо ва муқаррароте мебошанд, ки аз ақидаҳои педагогӣ-психологӣ ва фалсафӣ доир ба масоили рушди ҳаматарафаи шахсият, қоидаҳо дар бораи ягонагии фаъолияти тамоми ниҳодҳои таълимию тарбиявӣ, инчунин, дар бораи моҳияти ҷамъиятии инсон ташкил намуданд. Ҳамчунин, мо ба асарҳои педагогҳо, психологҳо, файласуфон ва сотсиологҳо дар бораи ташаккули шахс дар даври наврасӣ, фаъолият ва тарбияи меҳнатӣ чун асосҳои ташаккули шахсияти наврас, таҳияи масъалаҳои назариявӣ амалии тарбияи меҳнатӣ ва касбии хонандагон, масъалаҳои эҷодиёти техникӣ ва ҳунаромӯзию касбомӯзии насли наврас таъна намудем.

Асосҳои назариявии таҳқиқот:

1. Адабиёти илмӣ, психологӣ-педагогӣ ва ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти миёнаи умумӣ», «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ», «Дар бораи таҳсилоти ибтидоии касбӣ», «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти баъд аз муассисаи олии таълимӣ», Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикист, Паёмҳо ва нутқи баромадҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, барномаҳои давлатии рушди соҳаи маориф ва ғ.

2. Ақидаҳои олимону муҳаққиқони муосири тоҷик ва хориҷи кишвар дар бораи таълиму тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар.

3. Осори мутафаккирони тоҷику форси асрҳои миёна, осори фолклорӣ: зарбулмасал, мақол, афсона оид ба масъалаи мазкур.

4. Асарҳои муҳаққиқони муосири ватанӣ, Федератсияи Русия ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, ақоиди намояндагони соҳаи маориф дар саҳифаи маҷаллаҳои педагогӣ, илмӣ-таҳлилӣ, рӯзномаҳо, шабакаи

Интернет, таҳқиқоти бунёдии олимони тоҷик ва хориҷӣ, ки ба масъалаи таҳқиқоти мо алоқамандӣ доранд.

Сарчашмаи маълумот. Адабиёти илмӣ, педагогӣ-психологӣ, санадҳои меъёрии танзимкунандаи фаъолияти касбии педагогӣ-психологӣ дар соҳаи маориф; санадҳои меъёрию ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», барномаҳои давлатӣ дар соҳаи маориф, ақидаҳои олимони намоёни тоҷик, рус ва мамӯлики Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) роҷеъ ба фаъолияти педагогӣ-психологӣ оид ба ҳамкориҳои муассисаҳои таълимӣ ва оила, асарҳои илмӣ-таҳқиқотии ба мавзӯ дахлдори муҳаққиқони муосири Тоҷикистон ва давлатҳои узви ИДМ, андешаҳои намоёндагони соҳаи маориф дар маҷаллаҳои илмӣ-педагогӣ ва дигар нашрияҳои илмӣ-публицистӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ, маводи захираҳои интернетӣ, таҳқиқоти бунёдии олимони тоҷик ва ғайра, ки ба масъалаи мавриди таҳқиқи мо рабт доранд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикӣ ва усулҳои таҳқиқот мутобиқ ба мақсаду вазифаҳои таҳқиқот, методҳои назариявӣ ва эмпирикии таҳқиқотӣ мавриди истифода қарор гирифтанд:

- методҳои назариявӣ, муқоисавӣ-таърихӣ, таҳлили адабиёти педагогӣ ва илмию методӣ доир ба масоили тарбияи меҳнатӣ ва касбу ҳунаромӯзӣ, синтез, муқоиса, ҳулосабарорӣ ва методи амсиласозӣ;

- методҳои эмпирикӣ, ки дар маҷмӯъ, мавриди истифода қарор гирифтанд: муқоисаи педагогӣ, мушоҳида, пурсиш, саволу ҷавоб, суҳбат, озмоиши педагогӣ, методҳои омории математикӣ барои коркарди маълумоти бадастоварда.

Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот. Дар озмоиш 480 нафар хонандагони синфҳои 7-11-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№3, 39-и ноҳияи Темурмалик, №№ 1, 5, 8-и шаҳри Кӯлоб, №№ 20, 54-и ноҳияи Мир Саид Али Ҳамадонӣ, №№ 53, 1 -и ноҳияи Восеъ, №№ 10, 3,

ноҳияи Муъминобод ҳамчунин, 80 нафар омӯзгорону роҳбарони синфҳои муассисаҳои мазкур иштирок карданд.

Навгони илмӣ таҳқиқот:

- ташаккул ва рушди тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар дар тамоми давраҳои фаъолияти инсоният тибқи осори илмӣ классикон ва адибону олимони ошкор ва муайян карда шудааст;

- хусусиятҳои хоси мавзӯи таҳқиқшаванда барои тарбияи насли наврас дар руҳияи меҳнатдӯстӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони пешрафти иқтисоди кишвар муайян гардидаанд;

- мавқеъ ва аҳаммияти омӯзиши фанҳои таълимӣ ва педагогӣ психологӣ дар раванди омодакунии хонандагон ба меҳнат ва интиҳоби касб дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳқиқ ва арзёбӣ гардидааст;

- механизми гузариш ба муассисаҳои таълимии иборат аз утокҳои коркарди ягонаи техникаи меҳнат дар раванди омӯзиши касбу ҳунар ва асосҳои самаранокии иқтисодии он таҳия ва пешниҳод гардидааст;

- вазъи муосири амалисозии тарбияи меҳнатӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳлил гардида, маҷмуи пешниҳодот барои омодакунии хонандагон ба меҳнат ва касбу ҳунар дар фаъолияти таълимию тарбиявии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва механизми воридсозии курси ҳатмӣ техникаи меҳнат таҳия карда шуд;

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Исбот карда шудааст, ки ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар ҳамчун низоми ягонаи педагогӣ ба ҳамгироии ҳадаф, мазмун, шакл, усул ва воситаҳои таълим, инчунин ба ҳамоҳангии фаъолияти муассисаи таълимӣ, оила ва ҷомеа асос меёбад. Муқаррар карда шудааст, ки тақвия ба арзишҳои меҳнатӣ, талаботи стандартҳои давлатии таҳсилот, хусусиятҳои психологӣ синнусолии хонандагон ва талаботи бозори муосири меҳнат

имконият медиҳад, ки фаъолияти меҳнати хонандагон ҳамчун ҷузъи муҳими ташаккули шахсият, рушди малакаҳои амалӣ, тарбияи меҳнатдӯстӣ ва омодагии онҳо ба интихоби бошуурунаи касб самаранок ба роҳ монда шавад. Дар натиҷа, асосҳои назариявӣ ва амсилаи педагогии ташаккули фаъолияти меҳнати хонандагон аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуданд;

2. Муайян карда шудааст, ки самаранокии ташаккули фаъолияти меҳнати хонандагони синфҳои 7-11 ба татбиқи маҷмӯи шароитҳои педагогӣ ва методикаи мукаммали таълим вобастагии мустақим дорад. Асоснок карда шудааст, ки истифодаи технологияҳои фаъоли таълим, усулҳои интерактивӣ, фаъолияти амаливу лоиҳавӣ, роҳнамоии касбӣ, ташкили машғулиятҳои амалӣ, ҳамкориҳои муассисаи таълимӣ бо оила, истеҳсолот ва ҷомеа, инчунин ҷалби ҳунармандону мутахассисон ба раванди таълим имконият медиҳад, ки ҳавасмандии хонандагон ба меҳнат, муносибати бошууруна ба интихоби касб, мустақилият, масъулиятшиносӣ ва малакаҳои амалии онҳо ба таври назаррас рушд намоянд. Дар ин замина, маҷмӯи тавсияҳои илмӣ-методӣ оид ба тақмили мазмун ва технологияи таълими меҳнат ва роҳнамоии касбӣ таҳия ва пешниҳод гардид;

3. Асоснок карда шудааст, ки татбиқи низоми ҳамгироии таълими меҳнатӣ ва касб-интихобкунӣ, ки ба рушди малакаҳои амалӣ, ташаккули арзишҳои меҳнатӣ ва мутобиқ намудани муҳтавои таълим ба талаботи ҷомеаи муосир нигаронида шудааст, барои баланд бардоштани сифати омодагии хонандагон аҳаммияти муҳим дорад. Исбот карда шудааст, ки истифодаи шаклҳои гуногуни корҳои амалӣ, озмунҳо, маҳфилҳои ҳунармандӣ, машқҳои истеҳсолӣ ва ҷорабинҳои роҳнамоии касбӣ ба рушди тафаккури эҷодӣ, қобилияти таҳлили вазъият, қабули қарорҳои мустақил ва ташаккули омодагии касбии хонандагон мусоидат намуда, барои воридшавии муваффақонаи онҳо ба ҳаёти меҳнатӣ заминаи устувор фароҳам меорад;

4. Ошкор карда шудааст, ки амалӣ намудани амсилаи пешниҳодшудаи педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 дар шароити таҷрибаи озмоишӣ самаранокии баланди худро исбот намуд. Муқаррар карда шудааст, ки дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ сатҳи ташаккули фаъолияти меҳнатӣ, муносибати бошуурона ба омӯзиши касбу ҳунар, ҳавасмандӣ ба фаъолияти меҳнатӣ ва омодагӣ ба интихоби касб нисбат ба гурӯҳҳои назоратӣ ба таври назаррас афзоиш ёфт. Натиҷаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ самаранокии амсилаи пешниҳодшуда, дурустии шароитҳои педагогӣ ва методикаи таҳияшударо тасдиқ намуда, имконияти истифодаи онҳоро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун воситаи муассири тақмили таълими меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагон асоснок карданд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот. Арзиши назариявии таҳқиқотро маводи ҷамъоваришудаи назариявӣ ва хулосаву тавсияҳои илмию методии дар он коркардшудаи зерин муайян менамояд, ки метавонанд дар низоми тарбияи меҳнатии хонандагон дар замони муосир истифода шаванд:

- қоидаҳои асосии ошкор намудани усулу воситаҳои тарбияи меҳнатии хонандагон дар замони муосир;

- зарурати дарки амалии моҳияти масъалаи таҳқиқшаванда, фаҳмидани асосҳои педагогии фаъолияти меҳнатии хонандагон дар шароити муосир ва нақши он дар ташаккули шахс;

- аҳаммияти методологӣ ва илмию амалии мавзуи таҳқиқшаванда дар шароитҳои азнавташкилдихии низоми маориф ва муайян намудани мазмуни он.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот. Арзиши амалии таҳқиқот аз натиҷаву дастовардҳои кори таҳқиқотӣ-озмоишӣ, фароҳамсозии заминаҳои психологӣ-педагогӣ, таҳияи тавсияҳои илмию амалӣ ҷиҳати бартараф намудани камбудҳои мавҷуда дар ташкил ва татбиқи таълиму тарбияи

меҳнати хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, муайян намудани шароитҳои гузариш ва дар заминаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ба роҳ мондани таълими ҳатмии курсҳои ягонаи техникаи меҳнат вобаста ба касбомӯзӣ ва ҳунаромӯзии хонандагон иборат аст.

Натиҷаҳои бадастовардашуда имкон медиҳанд, ки стратегияҳои навӣи таълимӣ ва методикаи омӯзиш такмил дода шаванд, ки ба баланд бардоштани самаранокии тарбияи меҳнатӣ ва омодасозии касбии хонандагон равона шудаанд.

Натиҷаҳои бадастомадаро ҳангоми омӯзиши фанҳои «Маҳорати касбӣ», «Технологияи меҳнат», «Педагогика», «Психология» ва дигар фанҳои муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбии самти омӯзгорӣ истифода кардан ба мақсад мувофиқ аст. Маводи таҳқиқоти диссертатсиониро дар омодасозии босамари донишҷӯён ба меҳнат ва касби оянда, ҳамчунин, дар курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони муассисаҳои таълимӣ, баланд бардоштани маърифати волидон оид ба тарбияи меҳнатӣ мавриди истифода қарор додан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дарачаи асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо муқаррароти аввалияи методологӣ ва назариявӣ; асосноккунии илмӣ масъалаи таҳқиқот дар асоси таҳлили назария ва амалияи педагогӣ; омӯзишу баррасии таҳқиқот аз мавқеи илмҳои психологӣ, педагогӣ, иҷтимоӣ ва фалсафӣ; истифодаи методҳои якдигарро муқаммалкунанда ва мақсаду вазифаҳо ва мавзӯи таҳқиқот комилу мувофиқ; тасдиқи натиҷаҳои таҳқиқот тавассути методҳои оморӣ ва таҳлилӣ; иштироки бевоситаи муаллиф дар фаъолияти касбии омӯзгорӣ, илмӣ–методӣ, таҳқиқотӣ ва ташкили он дар пойгоҳи озмоишӣ таъмин карда шудааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба самтҳои шиносномаи ихтисоси

илмии 5.3. - Педагогика (5.3.1. - Педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ)), аз он ҷумла ба банди 4 - Назария ва концепсияҳои таълим (қонуниятҳо, принсипҳои таълими шахс дар давраҳои гуногуни ба камол расидани ӯ) ; ба банди 5 - Назария ва концепсияҳои тарбия (омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангии тарбия; шаклҳо, принсипҳои тарбияи кӯдак дар марҳилаҳои гуногуни ба камол расидани ӯ) ва ба банди 6 - Концепсияҳои таҳсилот (шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангии вусъати таълим; самарайи иҷтимоии таълим; концепсияҳои ҳамгироии хонандагон ба муҳити нави иҷтимоӣ тавассути таълим) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии доктарабон дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллиф дар иштироки бевоситаи ӯ дар ҳамаи марҳалаҳои таҳқиқот: банақшагирӣ, интихоб ва асосноккунии мавзӯ, тартиб додани сохтори рисола, муайян кардани мақсаду вазифа ва объекту предмет, ҷустуҷӯ ва дарёфти адабиёти зарурӣ доир ба мавзӯи таҳқиқот, ҷамъоварӣ ва мураббаъсозии натиҷаҳои таҳқиқот ҳамчун додаҳои таҷрибавӣ ва коркарди онҳо, таҳия ва нашри мақолаҳои илмӣ, иштирок дар чорабиниҳои илмӣ, ҷамъбасти натиҷаҳои бадастомада ва таҳияи диссертатсия, таҷҷасум меёбад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар мақолаҳои илмӣ нашрнамудаи муаллиф, инчунин, дар ҷаласаи семинарҳои илмӣ кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, зимни маърузаҳои муаллифи диссертатсия дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ донишгоҳии олимону муҳаққиқони ҷавон, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбӣ баргузор гардидаанд, аз ҷумла дар конференсияи байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни (Душанбе, июни соли 2023), конференсияи ҷумҳуриявӣ дар Коллеҷи омӯзгории ба номи Хосият

Махсумоваи ДДОТ ба номи С.Айнӣ (Душанбе, майи соли 2022) баргузоргардида ироа ва тасвиб гаштаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ мазмуни асосии таҳқиқотро ифода карда, дар 10 номгӯйи мақолаҳои илмӣ муаллиф, аз он ҷумла, 6 номгӯй дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 4 номгӯй дар маҷмуаи маводи конференсияҳо ба таъъ расидаанд, инъикоси худро ёфтаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулосаи бобҳо, хулосаи умумӣ ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Мазмуни диссертатсия дар 190 саҳифаи чопи компютерӣ дарҷ гардида, рӯйхати адабиёти истифодашуда 185 номгӯйро ташкил медиҳад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ ҒАЪОЛИЯТИ МЕҲНАТИИ ХОНАНДАГОН ЗИМНИ ОМУӢЗИШИ КАСБУ ХУНАР

1.1. Ҷанбаҳои педагогии тарбияи меҳнатии хонандагони синфҳои

7-11 дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

Баъди пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ ва нобасомониҳои иқтисодӣ дар Тоҷикистон, пайвасти намудани таълим бо истеҳсолоти ғайриимкон буд. Он вақт техникаи меҳнат дар мактабҳои умумӣ ва омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ омӯхта мешуд, ҳоло бошад, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳо ва коллеҷҳои касбӣ-техникӣ. Баъди ба даст овардани Истиқлолият, худшиносии миллӣ боло рафт ва таваҷҷуҳ ба таъриху фарҳанг ва таълиму тарбияи меҳнатӣ бо назардошти анъанаҳои миллӣ ва дастовардҳои ҷаҳонӣ зиёд шуд.

Дар ин давра, зарурати бозсозии низомии таълим ва мутобик гардонидани он ба талаботи бозори меҳнат ва иқтисодиёти нав ба вуҷуд омад. Барномаҳои таълимӣ аз нав дида баромада шуда, ба онҳо унсурҳои технологияҳои муосир ва малакаҳои соҳибкорӣ ворид карда шуданд. Ҳамзамон, барои рушди ҳунари мардумӣ ва эҳёи анъанаҳои ҳунаромандӣ тадбирҳо андешида шуданд, то ки ҷавонон ба касбу ҳунари аҷдодӣ шавқу рағбат пайдо кунанд ва дар оянда онҳоро идома диҳанд. Дар ин раванд, ҳамкориҳои байналмилалӣ бо кишварҳои пешрафта дар соҳаи таълим ва технология густариш ёфта, таҷрибаи беҳтарини ҷаҳонӣ дар низомии таълими Тоҷикистон ҷорӣ карда шуд.

Дар марҳалаи муайяни рушд, муттаҳид сохтани кӯшишҳои оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа ҷиҳати ҳамохангсозии мақсадҳои тарбиявӣ ба масъалаи мубрам табдил ёфт. Ин зарурат пеш аз ҳама бо паёмадҳои нугувори бӯҳрони иҷтимоӣ ва оқибатҳои равонии он ба низомии шуури ҷамъиятӣ ва рушди шахсият вобаста буд, ки ба раванди тарбияи меҳнатии насли наврас таъсири ҳудро расонид.

Бо мақсади бартараф намудани мушкилоти мавҷуда ва таҳкими пояҳои ҳукукии соҳа, тақмили минбаъдаи санадҳои меъёрии ҳукукӣ, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ва ҳуҷҷатҳои барномавии марбут ба таълими меҳнатӣ ва касбӣ дар мактабҳо ба миён омад. Дар ин раванд, аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 5 октябри соли 1998 «Консепсияи миллии мактаби тоҷикӣ» ва санадҳои дахлдор тасдиқ гардиданд. Минбаъд, дар мувофиқа бо талаботи Қонуни ҚТ «Дар бораи дурнамоҳои давлатӣ, консепсияҳо, стратегияҳо ва барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни ҚТ «Дар бораи мусоидат ба шуғли аҳоли» ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 октябри соли 2010 (№499) «Дар бораи Консепсияи раҳнамоии касбии хонандагон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», инчунин қарори марбута аз 1 августи соли 2008 (№373) «Барномаи рушди роҳнамоии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» таҳия, қабул ва мавриди амал қарор дода шуданд.

Ин ҳуҷҷатҳо вазифаи асосии сиёсати давлатро дар соҳаи маориф муайян намуда, ислоҳоти пурраи соҳаи маорифро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз бахшидаанд.

Маориф дар рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа нақши муҳим мебозад. Он имконияти даромадро барои ҳар як фард афзун гардонида, нерӯи кории босаводно барои пешрафти иқтисодиёт таъмин месозад. Сармоягузорӣ дар соҳаи маориф ва рушди сармояи инсонӣ боиси баланд шудани самаранокии ҳамаи бахшҳои иқтисод, суръат бахшидан ба рушди иқтисодӣ ва фароҳам овардани имконияти нав барои кишрҳои ниёзманди ҷомеа мегардад.

Асосгзори сулҳу Ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти ҚТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд кардаанд, ки: «Тарбияи кӯдакону наврасон ва ҷавононро дар рӯҳияи арзишҳои суннатию башарӣ яке аз вазифаҳои муҳими имрузу ояндаи давлат ва ҷомеа дониста, масъалаҳои демографӣ ва танзими оиларо ҳамчун омили асосии

ҷомеаи солим ба миён гузоштааст, ки роҳу усулҳои самараноки амалӣ намудани онҳо дар Консепсия мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд» [133, с. 3].

Ҳукумат дар ин самт ҳадафҳои мушаххасро пеш гирифтааст, ки аз ҷумлаи онҳо бартараф намудани мушкилоти камбизоатӣ, таъмини дастрасии ҳамагонӣ ба таҳсилоти ибтидоӣ ва мутобиксозии таносуби хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мебошанд. Ҳамзамон, беҳтар намудани сифати маориф низ яке аз афзалиятҳои асосии Ҳукумат ба шумор меравад.

Дар раванди таҳқиқот мо се давраи вазъи иқтисоди кишварро дар пояи маориф бо назардошти таълиму тарбияи меҳнатии хонандагон мадди назар гирифтем. «Чанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ба иқтисодиёт ва соҳаи иҷтимоӣ, аз ҷумла маориф, зарба зад. Давомот ва сифати таҳсил паст шуда, нобаробарии гендерӣ афзуд. Дар соли 1999 шумораи ҷойҳо дар мактабҳо кам ва хонандагон зиёд шуданд, аксари онҳо аз оилаҳои камбизоат буданд. 20% муассисаҳои таълимӣ хароб гардида, аксарияти боқимонда таъмирталаб буданд. Муассисаҳо бо гармӣ, об ва ҳоҷатхона таъмин набуданд. Кам будани маош боиси истеъфои омӯзгорон гардид. Бисёр мактабҳо дар ду ё се баст қарор мекарданд. Музди меҳнати омӯзгорон танҳо 20%-и хароҷоти онҳоро мепӯшонид. 10% омӯзгорон таҳассус надоштанд» [148, с. 6].

Ин вазъият боиси он гардид, ки сатҳи саводнокии аҳоли, бахусус дар байни духтарон, коҳиш ёбад. Бисёре аз кӯдакон, ки бояд дар мактаб меҳонданд, маҷбур буданд, ки барои таъмини оилаҳояшон қарз кунанд. Китобҳои дарсӣ ва дигар маводи таълимӣ камёфт ва аксаран дастнорас буданд. Барномаҳои таълимӣ кӯҳна шуда, ба талаботи замони ҷавобгӯ набуданд.

Баъди хатми ҷанг, ҳукумати Тоҷикистон ва созмонҳои байналмилалӣ барои барқарорсозии соҳаи маориф талошҳои зиёде ба харҷ доданд. Барномаҳои таълимӣ ислоҳ шуданд, омӯзгорон аз курсҳои

бозомӯзӣ гузаштанд ва маблағгузорӣ ба соҳаи маориф зиёд карда шуд. Бо вучуди ин, мушкилоти зиёде ханӯз ҳам боқӣ мондаанд ва барои расидан ба сатҳи пеш аз ҷанг ва беҳтар намудани сифати таҳсилот корҳои зиёдERO анҷом додан лозим аст.

Муассисаҳои таълимӣ аз сабаби камбудии маблағ нақшаҳои кухнаи таълимиро истифода мебурданд. Дастрас набудани технологияҳо, канораҷӯии мутахассисон ва робитаи сусти бо марказҳои байналмилалӣ имкони таҳияи барномаҳои муосирро маҳдуд мекард. Ҳукумат бояд камбудии захираҳо, кухнагии барномаҳо ва мушкилоти дастрасии таҳсил барои оилаҳои камбизоатро ҳал мекард. Барои барқарорсозӣ, таъмин бо таҷҳизот, китобҳо, баланд бардоштани маоши омӯзгорон ва ислоҳи барномаҳо маблағ намерасид. Барои баланд бардоштани давомот, махсусан аз оилаҳои камбизоат, ҷубронпулиҳо пешниҳод мешуданд. Давомати пасти кӯдакон дар муассисаҳои томактабӣ низ бояд ислоҳ мешуд. Афзалияти ҳукумат боздоштани таназзули давомот, беҳтар кардани сифати таълим ва дастгирии мубориза бо камбизоатӣ буд.

Барои расидан ба ин ҳадафҳо, ҳукумат бояд стратегияи ҳамачонибаеро таҳия мекард, ки дар он сармоягузорӣ ба инфрасохтори таълимӣ, такмили ихтисоси омӯзгорон ва татбиқи технологияҳои нав дар раванди таълимӣ дар ҷойи аввал меистоданд. Ҳамзамон, зарур буд, ки бо донишгоҳҳо ва марказҳои илмӣ пешқадами ҷаҳон робитаҳоро мустаҳкам намуда, барои табодули таҷриба ва ҷорӣ намудани барномаҳои таълимии муосир шароит фароҳам оварда шавад.

Ғайр аз ин, ҳукумат бояд ба масъалаи дастрасии таҳсил барои ҳама, новобаста аз вазъии иҷтимоӣю иқтисодӣ, тавачҷуҳи хоса зоҳир мекард. Ин маънои онро дошт, ки бояд стипендияҳо ва ҷубронпулиҳо барои кӯдакони оилаҳои камбизоат зиёд карда шаванд, то ки онҳо имконият дошта бошанд ба мактаб раванд ва таҳсилро идома диҳанд. Ҳамчунин, бояд барои рушди муассисаҳои томактабӣ, ки дар тарбияи кӯдакон нақши муҳим мебозанд, шароити мусоид фароҳам оварда шавад.

Илова бар ин, таҳкими шарикӣ ва ҳамкориҳои бисёрҷонибаи мақомоти давлатӣ бо институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, сохторҳои соҳибкорӣ ва созмонҳои байналмилалӣ шартҳои муҳими сафарбарсозии захираҳои иловагӣ ва бомуваффақият амалӣ гардонидани ислоҳоти низомии маориф ба шумор меравад. Танҳо бо чунин муносибати ҳамачониба ва муттаҳидсозанда метавон ба ҳадафҳои гузошташуда ноил гардид ва барои наслҳои оянда заминаи мустаҳками илму маърифатро фароҳам овард.

Чунин бесарусомонӣ дар амалияи татбиқи ислоҳоти маориф низ ҷой дошт. Масалан, ҳангоми нашри китобҳои дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ то соли 2004. Дар шароитҳои, ки базаи нашриявии ҷумҳурӣ амал намекард ё қисман бо нисфи иқтидор ғайолият менамуд, китобҳои дарсӣ берун аз ҷумҳурӣ (масалан, дар шаҳрҳои марказии Россия) бо теъдоди начандон зиёд нашр мешуданд. Тибқи нишондод ва таҳлили анҷомдодаи мо ҳангоми таҷрибаи илмӣ-таҳқиқотӣ дар муассисаҳои пойгоҳӣ вобаста ба ислоҳоти таҳсилот дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ислоҳоти соҳаи маориф ва ба муносибатҳои бозорӣ мутобик намудани ин соҳа хеле душвор аст. Ҳадафи асосии стратегияи паст намудани сатҳи камбизоатӣ дар соҳаи маориф бештар намудани дастрасии оилаҳои камбизоат ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёна, инчунин, баланд бардоштани сифати таълим буд.

Барои бештар кардани сифати таҳсил ҷораҳои зерин андешида шуданд:

- «баланд бардоштани маоши омӯзгорон, таъмири инфрасохтор, таъмини муассисаҳо бо китоб ва таҷҳизоти замонавӣ.
- бозбинии барномаҳои таълимӣ бо иштироки коршиносони хориҷӣ.
- нашри воситаҳои таълимӣ ва маводи дидактикӣ.

– чорӣ намудани моделҳои алтернативии тайёр кардани омӯзгорон ва такмили ихтисоси онҳо.

– ҷалби омӯзгорон ба истифодаи усулҳои инноватсионии таълим.

– таҳияи нақшаҳои рушди соҳаи маориф ва таҳлили сохтори таҳсилоти миёна.

– такмили модели идорӣ бо иштироки ҳукуматҳои маҳаллӣ, ҷамоатҳо, падару модарон ва ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ.

– ҷалби сохторҳои ғайридавлатӣ ба барномаҳои иҷтимоӣ.

– татбиқи низоми нави маблағгузори сарикасӣ ва баҳодиҳии он.

– муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро дар як соли таҳсил ба ҳисоби миёна 82 ҳазор нафар хонандагон хатм карданд» [2, с. 147].

Барномаҳои дастгирии иҷтимоии хонандагон аз оилаҳои камбизоат тақвият дода шуда, стипендияҳо ва имтиёзҳои гуногун пешниҳод гардиданд. Ҳамзамон, барои баланд бардоштани сатҳи дониши хонандагон, озмунҳои фанӣ, олимпиадаҳо ва чорабиниҳои беруназсинфӣ мунтазам гузаронида мешаванд.

Дар самти таҳсилоти фарогир низ иқдомҳои назаррас амалӣ шуда, барои хонандагони имконияташон маҳдуд шароити мусоид фароҳам оварда шудааст. Бо мақсади мутобиқ гардонидани таҳсилот ба талаботи бозори меҳнат, ҳамкорӣ бо корхонаҳо ва муассисаҳои гуногун тақвият дода шуда, барномаҳои таълимии касбӣ ва ҳунаромӯзӣ таҳия ва ҷорӣ карда шуданд.

Дар марҳилаи дуҷуми рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи маориф ва илм ҳамчун соҳаи калидии мамлакат ба ҳалли мушкилоти мубрами соҳа таваҷҷуҳи хос дод. Давомнокии миёнаи таҳсил дар ҷумҳурӣ нисбат ба кишварҳои рӯ ба инкишофи Аврупо ва ИДМ камтар аст. Аз соли 2005 то 2010 муассисаҳои таҳсилоти касбӣ қонеъ кардани талаботи хатмкунандагони мактабҳои миёнаро таъмин карда наметавонидаанд. Камтар аз 22% аҳолии қобили меҳнат таҳсилоти касбӣ доранд ва фарқият дар таҳсилоти мардону занон ва шахру деҳот

назаррас аст. Соҳаи маориф аз норасоии кадрҳои баландихтисос, мутахассисони соҳавӣ, маоши паст ва таҷҳизоти фарсуда азият мекашад.

Ислоҳоти солҳои охири низоми маориф ба беҳбудии сифати таълим, навсозии барномаҳо, воридсозии технологияҳо ва баланд бардоштани таҳассуси омӯзгорон нигаронида шудаанд. Давлати Тоҷикистон маорифро омили калидии рушди устувор дониста, барои пешрафти он тадбирҳои зарурӣ меандешад. Мутобиқсозии низоми таълим ба талаботи муосир ва бунёди заминаҳои боэътимоди иқтисодӣ танҳо бо роҳи ҳамкории зичи давлат, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бахши хусусӣ имконпазир аст.

Дар ин марҳала, таҳкими инфрасохтор, ҷалби сармоя, роҳандозии ташаббусҳои инноватсионӣ ва ҳавасмандии омӯзгорон вазифаҳои мубрам ба шумор мераванд. Ҳамзамон, тақмили стандартҳои таълимӣ дар ҳама зинаҳо, рушди тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои амалии хонандагон таваҷҷуҳи хоса талаб мекунад. Густариши ҳамкориҳои байналмилалӣ ва фароҳам овардани шароити баробари таълимӣ барои ҳамаи шаҳрвандон аз самтҳои афзалиятноки ин раванд маҳсуб мешаванд.

Дар ниҳоят, танҳо бо роҳи татбиқи сиёсати муваффақ дар соҳаи маориф ва сармоягузорӣ ба рушди инсонӣ, Тоҷикистон метавонад ба рушди устувори иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ноил гардад ва дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеи арзандаро ишғол намояд (Ҷадвали 1).

Вазъияти таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2007 бо чандин масъалаҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ буд, ки ба дастрасӣ ва сифати таҳсилот таъсири манфӣ мерасонданд. Ин масъалаҳо шомили норасоӣҳои зерин буданд:

1. Паст будани сатҳи салоҳиятҳои касбии ҳайати кадрҳои педагогӣ: Сатҳи таҳассуси омӯзгорон паст буд, ки ин ба сифати таълим таъсир мерасонад.

2. Нарасидани омӯзгорон: Норасоӣ дар таъмини омӯзгорон, хусусан

дар фанҳои муҳим, ба монанди математика, физика, забони русӣ, таълими меҳнат, суруд ва мусиқӣ, мушкилоти ҷиддӣ эҷод мекард.

Ҷадвали 1. Масъалаҳои ҷиддии дастрасии таҳсилот то солҳои 2007 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

№	Масъала	Тавсифи масъала
1.	Нарасидани ҳайати педагогӣ	Омӯзгорон намерасиданд ва сатҳи пасти тахассусии омӯзгорони фаъолияткунанда хеле паст буд
2.	Нарасидани омӯзгорон	Хусусан дар фанҳои математика, физика, забони русӣ, таълими меҳнат, суруд ва мусиқӣ
3.	Заминаи моддию техникӣ	Номувофиқ будани заминаи моддию техникӣ бо талаботи замон
4.	Набудани таҷҳизоти лабораторӣ	Набудани таҷҳизоти зарурӣ дар кабинетҳои фанӣ ва лабораторияҳо
5.	Набудани мебел ва таҷҳизоти зарурӣ	Набудани мебел ва таҷҳизоти зарурӣ дар муассисаҳои махсусгардо-нидашудаи таҳсилоти умумӣ
6.	Ҳавасмандии пасти омӯзгор	Низомҳои ҳавасмандии омӯзгорон паст буданд
7.	Дурии муассисаҳо	Дурии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар деҳоти кӯҳистон, набудани воситаҳои техникӣ барои расонидани хонандагон
8.	Ба дарс наомадани хонандагон	Мушкилоти ҷиддӣ мавҷуд буд, ки хонандагон ба машғулиятҳо намерафтанд

3. *Суст будани заминаи моддию техникии таълим:* Набудани мувофиқати заминаи моддию техникӣ бо талаботи замон, ки ин ба самаранокии таълим таъсир мерасонд.

4. *Набудани таҷҳизоти лабораторӣ:* Утоқҳои лабораторӣ ва фанӣ аз таҷҳизоти зарурӣ маҳрум буданд, ки барои омӯзиши амалии хонандагон монеа эҷод мекард.

5. *Набудани мебел ва таҷҳизоти зарурӣ:* Муассисаҳои махсусгардонидашудаи таҳсилоти умумӣ бо мебел ва таҷҳизоти зарурӣ таъмин набуданд, ки ин ба шароити таълим таъсир мерасонад.

6. *Ҳавасмандии пасти омӯзгор:* Низомҳои ҳавасмандии омӯзгорон паст буданд, ки ин ба сифати таълим таъсиргузор мебошад.

7. *Дурии муассисаҳо:* Дурии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар деҳот ва кӯҳистон, инчунин набудани воситаҳои техникӣ барои

расонидани хонандагон, мушкилоти дастрасии таҳсилотро зиёд мекард.

8. Ба дарс наомадани хонандагон: Мушкилоти ҷиддӣ ин ба дарс наомадани хонандагон буд, ки ин ба сифати таҳсилот таъсир мерасонд.

Омори «Кӯдакони кӯча». «Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки шумораи «Кӯдакони кӯча» дар шаҳрҳои Тоҷикистон, махсусан дар Душанбе, Хучанд, Қӯрғонтеппа (ҳоло Бохтар) ва Кӯлоб, хеле зиёд шудаанд.

«- Душанбе: 6000 кӯдаки кӯча, ки 86,2% писарон ва 13,8% духтарон буданд. 52,4% аз онҳо дар мактаб таҳсил намеkunанд.

- Хучанд: 2000 кӯдаки кӯча, бо ҳамон гуна фоизҳо.

- Қӯрғонтеппа: 1000 кӯдаки кӯча, бо ҳамон гуна фоизҳо.

- Кӯлоб: 500-600 кӯдаки кӯча, бо ҳамон гуна фоизҳо» [171, с.4]

Кӯдакони یتим ва бепарастор

Дар Тоҷикистон то солҳои 2007 шумораи умумии кӯдакони یتим ва бепарастор 4,35%-ро ташкил мекард, ки ин нишондиҳандаҳо ба соҳаи иҷтимоии кишвар таъсир расонда, мушкилот эҷод мекард.

Илова бар мушкилоти дар боло зикршуда, масъалаҳои зерин низ ба вазъи таҳсилот дар Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонданд:

1) *Барномаҳои таълимии кӯҳнашуда:* Барномаҳои таълимӣ аксар вақт ба талаботи замон ҷавобгӯ нестанд ва ба рушди малакаҳои муносири хонандагон равона карда нашудаанд. Ин боиси он мегардад, ки хатмкунандагон ба бозори меҳнат рақобатпазир нестанд.

2) *Сифати насти китобҳои дарсӣ:* Китобҳои дарсӣ аксар вақт бо хатогиҳои зиёд нашр мешуданд, мундариҷаи онҳо ба талаботи барномаҳои таълимӣ мувофиқат намекарданд ва аз ҷиҳати тарҳрезӣ низ сатҳи паст доштанд.

3) *Иштироки камии волидайн дар раванди таълим:* Волидайн аксар вақт дар раванди таълими фарзандони худ иштироки кам доштанд, ки ин ба пешрафти хонандагон таъсири манфӣ мерасонад.

4) *Маблағгузориҳои нокифоя:* Маблағгузориҳои соҳаи маориф дар Тоҷикистон ҳанӯз ҳам нокифоя буд, ки ин ба таъмини муассисаҳои

таълимӣ бо таҷҳизоти зарурӣ, китобҳои дарсӣ ва дигар захираҳо таъсири манфӣ мерасонд.

5) *Муҳоҷирати меҳнатӣ*: Муҳоҷирати меҳнатии волидайн ба хориҷа ба вазъи иҷтимоию иқтисодии оилаҳо таъсири манфӣ мерасонд ва боиси он мегардид, ки кӯдакон аз парастории волидайн маҳрум буданд ва ба хатари «Кӯдаки кӯча» шудан рӯ ба рӯ буданд.

6) *Заифии назорати давлатӣ*: Назорати давлатӣ ба фаъолияти муассисаҳои таълимӣ заиф буд, ки ин ба паст шудани сифати таҳсилот мусоидат мекард.

Тибқи омили Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 2010 баррасӣ намуда андешаҳои зерин барои тақвият бахшидани фаъолияти касбӣ-меҳнатӣ чунин тавсия ва талабот пешроҳод шудааст.

«Барои ҳалли ин мушкилот, зарур буд, ки чораҳои мушаххаси зерин андешида шаванд:

1) Баланд бардоштани мақоми омӯзгор ва таъмини онҳо бо шароити муносиби корӣ ва маоши сазовор.

2) Такмили барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ.

3) Мубориза бо коррупсия дар соҳаи маориф.

4) Ҷалби волидайн ба раванди таълим.

5) Зиёд кардани маблағгузории соҳаи маориф.

6) Тақвияти назорати давлатӣ ба фаъолияти муассисаҳои таълимӣ» [27, с. 2].

Дар ҷумҳурӣ қисми зиёди наврасон (84%) ба таҳсилоти умумии асосӣ фаро гирифта мешаванд, вале нишондоди соҳиб шудан ба таҳсилоти миёнаи умумӣ коҳиш ёфта, ҳамагӣ 48%-ро ташкил медиҳад. Мӯҳлати ҷараёни таълим ва ҳаҷми сарбории дарсӣ дар муқосиса бо як қатор давлатҳои дигар дар сатҳи ҷавобгӯӣ қарор надорад. Гарчанде аз ҷониби давлат сохторҳои хос ҷиҳати ҷалби духтарон ба таълим ривҷ дода шаванд ҳам, ҳузури онҳо дар марҳилаи ниҳии мактабӣ нисбат ба

нишондиҳандаҳои минтакавии Осиёи Марказӣ камтар арзёбӣ мегардад. Шароити истифода аз муассисаҳои таълимии типи нав (литсей ва гимназияҳо) маҳдуд буда, ин гуна марказҳо асосан дар шаҳрҳо ва маркази ноҳияҳои калон ҷойгир гардидаанд. Инчунин, механизми санҷиши дониши хонандагон хуб рушд дода нашудааст ва таҳлилҳои мавҷуда аз заъфи сифати азхудкунии баъзе фанҳои таълимӣ гувоҳӣ медиҳанд.

Маърузаи мазкур натиҷаҳои таҳлили ҳамаҷонибаи таҳқиқототи миллиро дар бораи арзёбии дониши хонандагони синфҳои 7-11, ки соли 2008 дар доираи Лоихаи таҷдиди маориф гузаронида шудааст, пешниҳод менамояд. Ҳадафи асосии ин таҳқиқотот муайян намудани сатҳи дониши хонандагон дар фанҳои асосӣ, аз қабili забони тоҷикӣ, математика ва табиатшиносӣ, инчунин ошкор намудани камбудӣҳо ва муайян кардани самтҳои асосии такмили сифати таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва зерсохторҳои он муассисаи таҳсилоти миёнаи асосӣ ва муассисаи таҳсилоти миёнаи ибтидоӣ мебошад.

Таҳқиқот бо истифода аз усули тестӣ дар миқёси миллии гузаронида шуда, дар он хонандагон аз тамоми минтақаҳои ҷумҳурий иштирок намудаанд. Саволҳои тестӣ аз рӯйи барномаи таълимии синфи 4-ум тартиб дода шуда, сатҳи азхудкунии маводҳои таълимӣ, малақаҳои таҳлилий ва истифодаи дониш дар амалро арзёбӣ мекарданд. Ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот бо истифода аз усулҳои муосири омӯрӣ гузаронида шуда буд.

Натиҷаҳои асосӣ:

Забони тоҷикӣ: Натиҷаҳо нишон доданд, ки хонандагон дар азхудкунии қоидаҳои грамматикӣ ва имлоӣ мушкулот доранд. Сатҳи фаҳмиши матн ва малақаҳои навиштан низ нисбатан паст арзёбӣ гардид.

Математика: Дар фанни математика хонандагон дар ҳалли масъалаҳои арифметикӣ ва геометрӣ мушкулот доштанд. Азхудкунии мафҳумҳои асосӣ ва истифодаи онҳо дар амал низ сатҳи паст дошт.

Табиатиносии: Натиҷаҳо нишон доданд, ки хонандагон дар азхудкунии мафҳумҳои асосии табиатиносии ва робитаи онҳо бо ҳаёти рӯзмарра мушкилот доранд.

Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки дар системаи таълими ибтидоӣ як қатор мушкилот вучуд доранд, ки ба сифати таълим таъсири манфӣ мерасонанд. Барои беҳтар намудани вазъият тавсияҳои зерин пешниҳод карда шуданд:

1) Такмили барномаҳои таълимӣ ва методикаи таълим дар синфҳои ибтидоӣ.

2) Баланд бардоштани сатҳи касбии омӯзгорон ва таъмин намудани онҳо бо маводҳои таълимии муосир.

3) Ҷорӣ намудани усулҳои фаъоли таълим.

Мақомоти олии иҷроияи кишвар соҳаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ва ибтидоии касбиро ҳамчун яке аз рухҳои калидӣ стратегияи низомии маорифи миллӣ устувор намуда, нақши онро дар омодакунии қувваи кории соҳибтаҷриба ва кадрҳои техникаӣ муҳим арзёбӣ менамояд. Ба ин восита, соҳаи мазкур заминаи пешрафти бахшҳои иқтисодиёти иҷтимоӣ ва устувории молиявӣ некуаҳволии аҳолиро фароҳам месозад. Аз ин рӯ, масъалаи рушди ин самт ҳамеша дар маркази тавачҷуҳи сиёсати давлатӣ қарор дорад.

Инчунин, нишондиҳандаҳои омӯри нигаронкунанда мебошанд: ин муассисаҳо танҳо ҳудуди 4%-и хатмкардагони мактабҳои асосиро ба худ ҷалб менамоянд, ки ин рақам дар муқоиса бо таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон (ки аз 30% то 60%-ро ташкил медиҳад) ниҳоят паст ва маҳдуд аст. Тафовути дигари сохторӣ дар он зоҳир мегардад, ки сатҳи салоҳияти касбӣ ва маҳорати амалии насли калонсол нисбат ба ҷавонони касбомӯз баландтар арзёбӣ мешавад. Ҳолати мазкур гувоҳи он аст, ки сифати тайёр кардани кадрҳои ҷавон бо талабот ва тағйироти бозори муносири меҳнат ҷавобгӯ нест. Сарчашмаи асосии ин вазъияти ногуворро метавон дар заифии пойгоҳи техникаӣ ва нокифоя будани корҳои

таблиғотию иттилоотӣ дар бораи имкониятҳои касбомӯзӣ барои наврасон арзёбӣ кард.

Барои ифодаи ин номувофиқатӣ ба рақамҳо мурочиат мекунем: «Соли 1991, 47,9 %-и довталабон ба муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ дохил шуданд. Аммо, то соли 2010, ин нишондиҳанда қариб 2 маротиба коҳиш ёфт. Дар ҳамин ҳол, ҳиссаи қабул ба муассисаҳои таҳсилоти олий беш аз 2 баробар афзуд, яъне аз 24,7 % то 52,7 % расид» [27, с. 3].

Хулоса, сохтори кунунии соҳаи маориф бо талаботи воқеии бозори меҳнат ҳамхонии зарурӣ надорад. Таваҷҷуҳи бештари ҷавонон ба соҳиб шудан ба таҳсилоти олий ва коҳиши шавқи онҳо ба касбомӯзии техникӣ, аз як соҳа боиси зиёд шудани шумораи мутахассисони дорои дипломи олии бекор гардид ва аз соҳаи дигар, бахшҳои истеҳсолию саноатии кишварро бо камбудӣ шадиди кадрҳои қорӣи касбӣ ва ҳунармандони соҳибтаҷриба рӯбарӯ сохт.

Бо мақсади ба эътидол овардани вазъ ва пешбурди ин самт, андешидани тадбирҳои зерин муҳим арзёбӣ мегардад:

- муҷахҳаз гардонидани инфрасохтори муассисаҳои таълимӣ бо таҷҳизот ва воситаҳои муосири технологӣ;
- густариши ҷорабиниҳои фаҳмондадиҳӣ ва иттилоотӣ миёни наврасону ҷавонон ҷиҳати баланд бардоштани мақому аҳаммияти касбу ҳунариҳои муосир;
- мутобиқсозии барномаҳои таълимӣ ба талаботи корфармоён ва рушди малакаҳои амалӣ;
- густариши ҳамкории зич бо корхонаҳо барои таҷрибаомӯзӣ ва бо кор таъмин кардани хатмкунандагон;
- баланд бардоштани мақоми иҷтимоии таҳсилоти касбӣ дар шуури ҷомеа.

Танҳо бо роҳи татбиқи ин тадбирҳо метавон вазъиятро ислоҳ кард ва таҳсилоти касбиро ба як ҷузъи муҳимми низоми таҳсилоти кишвар

табдил дод. Ин дар навбати худ ба таъмини иқтисодиёт бо кадрҳои баландихтисос ва рушди устувори кишвар мусоидат хоҳад кард.

Таҳлилҳои коршиносон ва пажӯҳишҳои илмӣ собит месозанд, ки раванди интиҳоб ва ҷалби наврасону ҷавонон ба касбомӯзии ибтидоӣ пас аз хатми мактаби асосӣ ва миёна дорои хусусиятҳои хосии худ мебошад. Сарчашмаҳои омӯӣ дар ин замина чунин нишондиҳандаҳоро пешниҳод менамоянд: «Дар давоми солҳои 2005-2009 номутаносибии гендерӣ дар марҳилаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ шиддат гирифт. Ин раванди коҳишбӣ боиси аз 28,1% то 15,4% кам шудани теъдоди духтарон дар ин муассисаҳо гардид, ки ин ҳолат бештар дар ҳудуди вилоятҳои Хатлон, Суғд ва ВМКБ ба мушоҳида расид. Баръакси ин, дар коллеҷҳо ва сохторҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ донишҷӯдухтарон аксариятро ташкил медоданд, вале тақсимои онҳо аз рӯйи ихтисосҳо яқсон набуд: таваҷҷуҳи онҳо бештар ба соҳаҳои тиб ва педгогика (аз 66% то 70%) равона шуда, дар бахшҳои иқтисоду ҳуқуқ 27%-ро ташкил медод ва дар соҳаҳои саноату кишоварзӣ ин нишондиҳанда ниҳоят паст — ҳамагӣ аз 7% то 16%-ро дар бар мегирифт».

Зимни ташкил ва баргузори татқибаи педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳру ноҳияҳои минтақаҳои гуногуни вилояти Хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор гардид, ки низоми маориф аз норасоии кадрҳо, махсусан дар таҳсилоти умумӣ ба мушкилот рӯ ба рӯ мегарда. Дар соли 2010-2011 дар муассисаҳои №№1,5,8,3,39,53,20,54,10 омӯзгор кор мекарданд (54% занон). Норасоии омӯзгорони соҳибкасб дар синфҳои ибтидоӣ 9%, дар мактабҳои миёна 15%-ро ташкил медод. Дар ин давра сатҳи касбияти ҳайати омӯзгорон дар муассисаҳои таълимӣ нигаронкунанда буд. Аз рӯйи омор, аз ҳар панҷ як нафар муаллими синфҳои ибтидоӣ ва 40 фоизи омӯзгорони зинаи миёна соҳиби дипломи маълумоти олӣ набуданд. Ҳамзамон, тахминан сеяки ҳайати омӯзгорон дарсҳоро аз рӯйи фанҳои ғайриихтисосии худ пеш мебуданд. Норасоии шадиди кадрҳои мақсаднок, аз қабili

устодони технологияи меҳнат, равоншиносони мактабӣ ва дигар мутахассисони калидӣ ба таври равшан ба назар мерасид.

Дар баробари ин, мушкилоти дигари низоми маориф кам будани маблағгузорӣ буд. Сарфи назар аз афзоиши буҷети маориф дар солҳои 2000-ум, он ҳанӯз ҳам аз нишондиҳандаҳои байналмилалӣ кафо мемонд. Ин боиси кам будани музди меҳнати омӯзгорон, фарсуда шудани инфрасохтори мактабҳо ва нарасидани маводи таълимӣ мегардид. Бисёре аз мактабҳо дар ҳолати садамавӣ қарор доштанд ва ба таъмири ҷиддӣ ниёз доштанд.

Ҳукумати Тоҷикистон барои беҳтар намудани вазъият дар соҳаи маориф як қатор чорабиниҳо андешид. Барномаҳои давлатӣ оид ба баланд бардоштани сифати таҳсилот, такмили ихтисоси омӯзгорон ва таъмини дастрасии баробар ба таҳсилот барои ҳамаи шаҳрвандон қабул карда шуданд. Ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ ва донорҳо барои ҷалби сармоягузорӣ ва табодули таҷриба дар соҳаи маориф густариш ёфт.

Бо вучуди ин, мушкилоти зикршуда ҳанӯз ҳам барои низоми маорифи Тоҷикистон мубрам боқӣ мондаанд ва ҳалли онҳо тақозои талошҳои пайваста ва ҳамоҳангшудаи тамоми ҷонибҳои манфиатдорро тақозо дорад.

Норасоии кадрҳои баландихтисос, сатҳи пасти тахассуси омӯзгорон ва устоҳои таълими истеҳсолӣ рушди таҳсилоти касбиро ҳалалдор месохт. Шароити номусоиди корӣ боиси тарқ кардани муассисаҳои таълимӣ аз ҷониби омӯзгорон мегардид. Бухрони иқтисодӣ ва набудани идоракунии таҳсилоти касбӣ мушкилоти соҳаро бештар мекард. Низоми мониторинги маориф ва маблағгузорию он низ дар сатҳи зарурӣ набуд.

Дар натиҷа, сифати таълим паст гардида, талабот ба хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти касбӣ дар бозори меҳнат қонеъ карда намешуд. Ин вазъият боиси коҳиш ёфтани обрӯи таҳсилоти касбӣ

дар ҷомеа гардида, ҷавонон камтар ба ин самт майл доштанд. Ҳамзамон, набудани таҷҳизоти муосир ва маводи таълимӣ дар муассисаҳои таълимӣ имкониятҳои омӯзиши амалии донишҷӯёнро маҳдуд мекард. Ин ҳама омилҳо дар маҷмӯъ ба рушди иқтисодиёти кишвар таъсири манфӣ мерасониданд, зеро қувваи кории баландихтисос барои пешрафти соҳаҳои гуногун ба таври кофӣ таъмин карда намешуд.

Асосгзори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар барномади худ бо аҳли зиёиёни мамлакат 10.01.2024 доир ба масъалаи мазкур чунин ибрози андеша намуда буд. «Дар низоми маориф маблағгузориҳои сметаӣ самаранок набуда, ба натиҷа нигаронида нашудааст. Ҳоло он барои ҳамаи зинаҳо, ба ҷуз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки ба маблағгузориҳои ба ҳар сари хонанда гузаштаанд, воситаи асосӣ аст. Соҳаи маориф аз норасоии ҷойҳои нишаст, ҳолати бади синфхонаҳо ва садамавии биноҳо азият мекашид. То соли 2009, 562 мактаб сохта шуд, аммо норасоии ҷойҳои нишаст ҳанӯз ҳам мушкили ҷиддӣ буд. Ҷорӣ намудани технологияҳои нав бо сабаби нарасидани маблағ, кадрҳо, таҷҳизот ва шароити пайвастшавӣ ба интернет мушкил буд» [34, с.3].

Дар баробари ин, сифати таълим низ дар сатҳи паст қарор дошт. Барномаҳои таълимӣ аксар вақт қуҳна ва аз талаботи замон қафо монда буданд. Усулҳои таълим низ анъанавӣ буда, ба рушди тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои мустақили хонандагон кам аҳамият дода мешуд. Омӯзгорон низ аксар вақт аз нарасидани таҷриба ва донишҳои муосир азият мекашиданд. Маоши пастии омӯзгорон низ боиси коҳиши ҳавасмандии онҳо ва ҷалби кадрҳои баландихтисос ба соҳаи маориф мегардид.

Барои ислоҳи ин вазъият, ҳукумат як қатор ислоҳотро дар соҳаи маориф роҳандозӣ намуд. Аз ҷумла, маблағгузориҳои соҳаи маориф зиёд карда шуд, барномаҳои таълимӣ нав карда шуданд, усулҳои нави таълим ҷорӣ карда шуданд ва барои баланд бардоштани сатҳи дониши

омӯзгорон чораҳо андешида шуданд. Ҳамчунин, барои бунёди мактабҳои нав ва таъмири мактабҳои мавҷуда маблағҳо ҷудо карда шуданд. Бо вуҷуди ин, ислоҳоти мазкур ҳанӯз натиҷаҳои дилхоҳро намодаанд ва мушкилоти зиёде дар соҳаи маориф ҳанӯз ҳам боқӣ мондаанд.

Дар самти сифати таълим, зарурати идома додани навсозии барномаҳои таълимӣ ва ҷорӣ намудани усулҳои муосири таълим вуҷуд дорад. Инчунин, бояд ба рушди тафаккури интиқодӣ, малакаҳои мустақили хонандагон ва омодагии онҳо ба ҳаёти муосир диққати ҷиддӣ дода шавад. Барои ин, омӯзгорон бояд доимо малакаи худро такмил диҳанд ва бо технологияҳои нав ошно бошанд.

Мушкилоти инфрасохторӣ низ ҳалли худро меҷӯяд. Сохтмони мактабҳои нав ва таъмири мактабҳои мавҷуда бояд идома ёбад, аммо дар баробари ин, бояд ба сифати сохтмон ва таъмини мактабҳо бо таҷҳизоти муосир диққати ҷиддӣ дода шавад. Ҳамзамон, фароҳам сохтани имконияти истифода аз шабакаи глобалии интернет дар тамоми муассисаҳои таълимӣ амри зарурӣ мебошад. Ин тадбир замина мегузорад, ки ҳам таълимгирандагон ва ҳам ҳаёти устодон ба хазинаҳои иттилоотии байналмилалӣ ва маводи муосири таълимии ҷаҳонӣ дастрасии озод пайдо намоянд.

Тадбирҳои кунунии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳавасмандии молиявӣ ва беҳтар кардани шароити кории омӯзгорон барои ҷалби кадрҳои соҳибхистос ва дастгирии мутахассисони ҷавон замина мегузоранд. Ислоҳоти соҳавӣ бояд мутавозин буда, тавассути ҳамкории давлат, ҷомеа ва волидон мушкилоти маблағгузорӣ ва инфрасохторро ҳал намояд. Дар шароити нав, татбиқи модели шахсгароии таълим бо мақсади оморасозии коргарони мобилӣ, рақобатпазир ва соҳиби малакаҳои баланд калидӣ мебошад.

Сармояи инсонӣ ҳамчун меҳвари рақобатпазирӣи иқтисоди миллӣ рушди босуботро тақозо мекунад, ки он тибқи барномаҳо инҳоро фаро

мегирад: «1) Рафъи камбуди захираҳои моддӣ... 2) Сохтмон ва навшозии биноҳо... 3) Бунёди мактабҳои нав... ва ивази мактабҳои садамавӣ; 4) Барқарорсозии инфрасохтори таҳсилоти иловагӣ; 5) Навсозии муассисаҳои таҳсилоти махсус; 6) Мустаҳкамкунии базаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ; 7) Таҳияи маҷмуаи нави китобҳои дарсӣ... 8) Вусъати технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ; 9) Нашру тарҷумаи маводи методӣ; 10) Дар назди муассисаҳои таҳсилоти олии таъсис намудани корхонаҳои хурд, паркҳои техникӣ, марказҳо оид ба расонидани хизматҳои машваратӣ, лоиҳавӣ ва хизматҳои дигар» [127, с. 65].

Чихати истифодаи самарабахши маблағҳои соҳавӣ, ташкили корҳои зерин ба мақсад мувофиқ аст:

- «1) Ташкили шаклҳои гуногуни таҳсилоти томактабӣ;
- 2) Истифодаи муштараки захираҳои моддии муассисаҳои гуногунзинагӣ;
- 3) Ҷойгиркунии таълими касбӣ дар корхонаҳо;
- 4) Ташкили кӯдакистонҳои оилавӣ ва мавсимӣ;
- 5) Ташкили озмоишгоҳҳо ва синфҳои компютери сайёр» [146, с. 86].

Навшозии техникӣ ва таъмини интернет дар муассисаҳо (то соли 2020) маблағгузори алтернативиро тавассути шарикии давлат ва бахши хусусӣ фаро гирифт. Дар ин замина, гузариш ба равиши салоҳиятноки, усулҳои лоиҳавӣ, модули ва инфиродии таълим мазмунӣ нави соҳаи маорифро ташкил медиҳад.

Дар марҳилаи кунунии пешрафти Тоҷикистон ба соҳаҳои илму маориф афзалияти аввалиндараҷа дода шуда, методологияи маорифи нав ба назарияи маърифат, ҳуҷҷатҳои тақдирсоз ва ғояҳои ватандорӣю ватандустӣ асос меёбад.

Соли қорӣ 130 муассисаи таҳсилоти умумӣ ба истифода дода шуда, дар тайёр кардани кадрҳои коргарӣ аз рӯи 454 ихтисос тадбирҳои андешида шуданд.

Илова ба ин, бо мақсади баланд бардоштани сифати таълим ва тарбия, инчунин таъмини дастрасии ҳамагонӣ ба таҳсилот, тадбирҳои зерин амалӣ карда шуданд:

1) «Тақвияти ҳамкориҳо бо ҷомеаи волидайн ва мақомоти маҳаллӣ чихати ҷалби онҳо ба раванди таълим ва тарбия, инчунин таъмини шаффофияти фаъолияти муассисаҳои таълимӣ.

2) Қорӣ намудани низоми баҳодиҳии мустақили сифати таҳсилот бо иштироки коршиносони ватанӣ ва хориҷӣ, ки имкон медиҳад сатҳи дониши хатмкунандагон ва самаранокии барномаҳои таълимӣ муайян карда шавад.

3) Таҳия ва татбиқи барномаҳои махсус барои дастгирии омӯзгорони ҷавон ва баланд бардоштани мақоми омӯзгор дар ҷомеа, аз ҷумла тавассути таъмини шароити муносиби қорӣ ва имкониятҳои рушди касбӣ.

4) Густариши шабакаи муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ (марказҳои рушди кӯдак, эҷодиёти бачагона, мактабҳои варзишӣ, мусиқӣ ва ғайра) бо мақсади рушди ҳамаҷонибаи шахсияти хонандагон ва ошкор намудани истеъдодҳои онҳо.

5) Таъмини муассисаҳои таълимӣ бо адабиёти бадеӣ ва илмӣ-оммавӣ бо забони давлатӣ ва забонҳои хориҷӣ, инчунин ташкили китобхонаҳои электронӣ ва дастрасӣ ба захираҳои иттилоотии ҷаҳонӣ» [95, с. 136].

Ҳамзамон, барои таъмини рушди устувори соҳаи маориф, тадбирҳои зерин ба нақша гирифта шудаанд:

1) «Ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ба соҳаи маориф, аз ҷумла тавассути ташкили муассисаҳои таълимии муштарак бо донишгоҳҳои пешқадами ҷаҳон.

2) Таҳия ва татбиқи барномаҳои грантӣ барои дастгирии таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи маориф ва ҷорӣ намудани натиҷаҳои онҳо дар амалияи таълимӣ.

3) Тақвияти ҳамкориҳо бо соҳибкорон чӣхати мутобиқ намудани барномаҳои таълимии касбӣ ба талаботи бозори меҳнат ва таъмини шуғли хатмкунандагон» [95, с. 153].

Бояд қайд кард, ки дар раванди ислоҳоти соҳаи маориф, таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ ба назар гирифта шуда, ба хусусиятҳои миллии Тоҷикистон мутобиқ карда мешавад. Ҳадафи асосӣ - бунёди низоми маорифест, ки ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ буда, барои рушди устувори иқтисодиёт ва фарҳанги кишвар мусоидат мекунад.

Дар асоси дастури супоришҳои Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси олии ҶТ аз 26.12.2019 «... соли 2020 сохтмони 181 муассисаи таҳсилоти умумӣ дар ҳаҷми 900 миллион сомонӣ бо муҳайё намудани 54 ҳазор ҷойи нишаст пешбинӣ шуд. То ҷашни 30 - солагии истиқлолияти давлатӣ 128 муассисаи томактабӣ ва 338 муассисаи таҳсилоти умумӣ бунёд гардида, дар маҷмӯъ, 1332 муассисаи таълимӣ ва томактабӣ тармиму таҷдид карда мешавад» [133, с. 12].

Дар ҳақиқат ин нақшаҳои бармаҳали Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муддати муайянгардида иҷроиши худро ёфтанд.

Мутобиқи дастури Сарвари давлат (21.12.2021), ҳукумат, вазорату идораҳо ва раисони вилоятҳо вазифадор шуданд, ки дар давоми 5 сол шаҳрвандони аз 18-сола болои бекасбро ба касбу ҳунаромӯзӣ ҷалб намуда, соҳибкасб гардонанд. Вазоратҳои дахлдор бояд барномаи касбомӯзии шаҳрвандонро барои солҳои 2021-2025 таҳия ва амалӣ намоянд. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгорон, волидон ва ҷомеа дар тайёр намудани хонандагон ба меҳнат ва касбомӯзӣ масъуланд. Фаъолияти онҳоро Комиссияи шӯрои маҳаллӣ баҳо медиҳад. Комиссия барои ҳар як хонанда варақаи шахсӣ тартиб дода, натиҷаҳоро дар он қайд мекунад. Варақаи шахсӣ дар шӯроҳои маҳаллӣ нигоҳ дошта

шуда, комиссия хонандагонро дар давоми сол назорат мекунад ва ташкили мактабҳои ҳунарии хусусиро пешниҳод менамояд. Комиссия дар назди омӯзгорон падару модарон ва хонандагон ташкили якчанд мактабҳои ҳунарии хусусиро пешниҳод менамоянд, ки номгӯи онҳо ба санъату ҳунар ва имконияту тавоноии шахсони алоҳида вобаста аст. Барои мисол, чанде аз онҳоро номбар менамоем.

1. «Мактабҳои наққошӣ.
2. Мактабҳои кандакорӣ.
3. Мактабҳои гилкорӣ.
4. Мактабҳои хаттотӣ.
5. Мактабҳои мусиқӣ.
6. Мактабҳои кулолгарӣ.
7. Мактабҳои заргарӣ.
8. Мактабҳои бофандагӣ.
9. Мактабҳои бофандагӣ, дӯзандагӣ ва зардӯзӣ.
10. Мактабҳои оҳангарӣ» [67, с. 94].

Бояд мактабҳо дар манзили устодон, ҳунармандон ва санъаткорон таъсис дода шаванд ва фаъолияти онҳо дар асоси шартномаҳои тарафайн ба роҳ монда шавад. Ин гуна мактабҳо бояд бо иштироки бевоситаи ҷомеаи муосир таъсис ёбанд ва дар ҷалби наврасон ба омӯзиши ҳунарҳо ҷиддӣ муносибат кунанд.

1.2. Тавсифи меҳнат ҳамчун асоси тарбия ва рушди тафаккури шахсият дар асарҳои мутафаккирони тоҷику форс

Мутафаккирони бузурги тоҷику форс дар ҳама даври замонҳо тарбияи меҳнатӣ ва касбу ҳунаромӯзии шахсро дар осори хеш ба таври барҷаста тавсиф карда, афкори педагогии онҳо имрӯз низ насли наврасу ҷавонро ба азхудкунии касб ҷалб менамояд. «Ба ин маънӣ Саъдии

Шерозӣ мефармояд: хунарманд ҳар ҷо равад, кадр бинад ва дар садри нишинад» ё дар ҷойи дигар зикр медорад, ки «Хунар чашмаи зоянда аст ва давлати поянда ва гар хунарманд аз давлат бияфтад, ғам набошад, ки хунар дар нафси худ давлат аст» [157, с. 145].

Олимону донишмандон ва мутафаккирони бузург ҳамеша даъват ба он кардаанд, ки инсонӣ меҳнатқарин ва мардумонӣ хунарманд мудом дар ҷомеа ва дар кучое бошад, азизу муътабар аст. Унсурмаолии Кайковус ба фарзанди хеш мурочиат карда, иброз доштааст: «Бидон, эй писар, ки мардуми беҳунар доим бе суд бувад, чун муғелон, ки тан дораду соя надорад, на худро суд кунад ва на ғайрро» [67, с. 190].

Шоири класики тоҷик Абулқосим Фирдавсӣ гуфтааст:

«Хунар беҳтар аз гавҳари номдор,
Хунармандро гавҳар ояд ба кор.
Туро бо хунар гавҳар асту хирад,
Равонат ҳаме аз ту ромиш барад.» [176, с. 355].

Ва агар ба таври дигар баён кунем, дар ҷое, ки шахси соҳибхунару бомаърифат кор мекунад, ӯ ҳеҷ гоҳ муҳтоҷи андеша ва қору фаъолияти касе нахоҳад шуд. Шоири дигари тоҷик Сайиди Насафӣ гуфтааст:

«Сайидо, марди хунарманд аз тараддуд фориғ аст,
Даст агар дар кор машғул аст, по осудааст.» [154, с. 389].

Академик М. Лутфуллоев дар ин маврид басо бамавқеъ мақоли халқиро ёдовар шуда, таъкид мекунад, ки: «Аз одами бекор Худо ҳам безор ва ҳар як инсон бояд кор кунад ва ба ивази заҳматаш музде гирад, ки зиндагии худ ва оилаашро таъмин намояд. Давлат вазифадор аст, ки одамони қобилияти кор доштаро ба ҷойи кор ва музди сазовор таъмин намояд. Агар инсон аз қору заҳмат саркашӣ кунад, пас, ӯ ҳам ба худ ва ҳам ба ҷомеа зарар мерасонад» [95, с. 13].

Барои он ки ризқ ба луқмаи ҳалол табдил ёбад, заҳмату меҳнати зиёди инсон зарур аст. Мисли он ки агар одам кишт накунад, дона нақорад, борон ҳам бефоида аст. Пас, ҳамеша замин ва инсонӣ заҳматкаш боқӣ мемонанд.

Муҳақиқ Қ.Б. Қодиров дар китоби худ таърихи афкори педагогикаи халқи тоҷик доир ба афкори педагогии мутафаккирони тоҷику форс ки дар он «Мутафаккири бузург Абдулқодири Бедил дар иртибот ба ин басо оқилона ва хирадмандона мефармояд:

«Дасти талаб ба ҳар чӣ расад, муфти аҷз гир,

Дур аст осмон, ту мурод аз замин талаб» [78, с. 86].

Дар идома, академик Қ.Б. Қодиров ибраз меорад, ки: «Лаззати дунё маҷмуи чизҳои гуногун буда, ризку рӯзӣ як қисми он аст. Барои инсон, ки дар ғафлат асту аз заҳмату ҷустуҷӯ парҳез дорад, тамиз ё фарқу дарк кардани ин чизҳо осон нест. Инсон барои тамизи лаззати дунё мисли кӯдаке, ки нав дандон мебарорад, бояд хун хӯрад, азобу дард бикашад:

«Тамизи лаззати дунё ҳам осон нест, эй ғофил,

Чу тифлон хун хӯрӣ як умр, то дандон шавад пайдо» [78, с. 55].

Нӯшервони Одил аз Бузургмехр суол мекунад, ки ризқ чист? Посух медиҳад, ки ҳар чӣ ба ту бирасад. Аҳли пажӯҳишро пушида нест, ки бештари осори ниёгонамонро панду андарз, махсусан, тарғибу ташвиқи талаби касбу рӯзӣ аз роҳи ҳалол ва ба даст овардани он бо заҳмати бозую қудрати зеҳн ташкил медиҳад.

Мутафаккири бузурги тоҷику форс Унсурулмаолии Кайковус дар «Қобуснома» марбут ба ҳунар ва омӯхтани шуғл гуфтааст: «Бидон ва огоҳ бош, эй писар, ки мардуми беҳунар доим бесуд бошад чун мағелон, ки тан дораду соя надорад, на худро суд кунад ва на ғайро... Аммо ҷаҳд кун, ки агарчӣ асилу гавҳарӣ бошӣ, гавҳари тан низ дорӣ, ки гавҳари тан аз гавҳари асл беҳтар аст» [67, с. 165].

Мавлоно Ҷомӣ бошад, ба тарбияи Зиёвуддин Юсуф аз кӯдакии ӯ машғул шуда, дар «Тухфат-ул-Аҳрор», «Сабҳат-ул-аброр», «Юсуф ва Зулайхо», «Лайлӣ ва Маҷнун», «Баҳористон» ва «Хирадномаи Искандарӣ» фаслҳои алоҳидаеро дар насихати фарзанди арҷмандаш бахшида, ӯро ба касби донишу меҳнати пурсамар ва ахлоқи неку ҳамида ҳидоят кардааст. Аз ҷумлаи муҳимтарин вазифаҳое, ки Мавлоно Ҷомӣ

дар назди чигаргӯша ва нури дидагони хеш мегузорад, марбути ҳамагон, махсусан, наврасону ҷавонон мебошанд:

а) арҷ гузоштан ба ҳар лаҳзаи вақт ва босамар истифода бурдани он:

«Бикун коре, ки суде дорад охир,
Ба сар борони чуде дорад охир...
Валекин по ба дониш неҳ дар ин роҳ,
Ки илм омад фаровон, умр кӯтоҳ» [102, с. 245].

б) интихоби илми ногузир ба қадри тавон:

«Илме, ки ногузири ту бошад, бар он гарой,
В-онро, к-аз он гузир бувад, ҷӯстучӯ макун!
В-он дам, ки ҳосили ту шавад илми ногузир,
Ғайр аз амал ба муҷиби он орзу макун!» [102, с.246].

- бар тақвияти гуфтори боло:

«Фаровон шуғлҳоро андаке кун,
Зи олам рӯи шуғл андар яке кун.» [102, с. 246].

в) маҷҷонӣ ё ба осонӣ ба даст наомадани касбу ҳунар:

«Меҳнати ин кор ба худ дармадеҳ,
Ранҷ кашӣ дар талаби илм беҳ.» [102, с. 247].

г) андар касбӣ падар беҳ зи мероси падар:

«Ҳар писар, к-ӯ аз падар лофад, на аз фаслу ҳунар,
Филмасал, гар дидаро мардум бувад, номардум аст.
Шохи бебар арчи бошад аз дарахти мевадор,
Чун наорад мева бар, андар шумори ҳезум аст.» [101, с. 4].

- бар тақвияти гуфтори боло:

«Чу нодон на дар банди бадар бош,
Падар бигзору фарзанди ҳунар бош.» [101, с. 4].

ва ё

«Қонеъ нашавӣ ба ҳар чӣ ёбӣ,
Аз хуб ба хубтар шитобӣ.» [101, с. 4].

«Қимати мард на аз симу зар аст,
Қимати мард ба қадри ҳунар аст.
Ай басо банда, ки аз баҳри зунар,
Қадраш аз хоҷа басо бештар аст!
В-ай басо хоҷа, ки аз беҳунари
Дар раҳи бандаи худ пайсипар аст.» [101, с. 71].

д) андар омӯзиши илмҳои рӯзмарра:

«Илме, ки ногузири ту бошад, бад-он гарой,
В-онро, к-аз он гузир бувад, ҷустуҷӯ макун.
В-он дам, ки ҳосили ту шавад илми ногузир,
Ғайр аз амал ба мӯчибу он орзу макун.» [101, с. 43].

Мутафаккир Закариёи Розӣ қайд мекунад, ки «Одамӣ ҳар яке дар ҳолат ба як фанне ё ҳунаре махсус мебошад, - қимати баланди илмӣ касб кунад, ки ҷои баҳс намонад» [52, с. 90].

Саъдии Шерозӣ дар китоби «Ғулистон»-и худ овардааст:

«Чу бар пешае бошидаш дастрас,
Кучо дасти ҳочат барад пеши кас.» [158, с. 150].

Сайиди Насафӣ чи хуб гуфтааст:

«Шир мегардад бурун аз кӯҳ, баҳри Кӯҳкан,
Ризқи худ соҳибҳунар аз санг пайдо мекунад.» [154, с. 55].

Мутафаккир ва омӯзгори башар Саъдии Шерозӣ аз насиҳатҳои Лукмони Ҳаким фарзанди худро васият карду гуфт: «Даст аз касб боз мадор, ки ҳар ки дарвешу ҳоҷатманд шавад ба халқ, дини вай танг шавад ва ақли вай заиф ва муруввати вай ботил шавад ва халқ ба чашми ҳақорат бад-ӯ нигаранд» [158, с. 123].

Аҳмади Дониш ба таълиму тарбияи меҳнатӣ дар оила ва нақши падарон дар касби дониш ва омӯзиши ҳунар аҳаммияти махсус додааст. Ӯ таъкид мекард, ки аксари падарон интизоранд, ки фарзандон дар пиронсолӣ такягоҳи онҳо бошанд ва рӯзгорашонро таъмин кунанд. Аммо кам касон аз худ мефурсанд, ки барои рушди комили фарзандонашон чӣ корхое анҷом

додаанд. Дар ин маврид, гуфтаи маъруф бехтарин ифодакунандаи вазъ аст: «Ҳар чӣ кишт кунӣ, ҳамон даравӣ.» Яъне, падарон бояд дар тарбияи фарзандон саъй кунанд, то дар оянда натиҷаи дилхоҳ ба даст оранд.

Агар падар ҳамаи вазифаҳояшро анҷом дода бошад, ба қавли Аҳмади Дониш: «Агар падар ҳақи писар адо кардааст ва илми зарурии дин омӯхта ва пешаи лоиқ таҳсил кунонида ва оиладор намудааст, писарро ҳеч чое бозхост нест. Вақте ки падар тамоми кори аз дасташ меомадагиро дар ҳақи писар анҷом диҳад, писар ҳам ҷои гурез надорад. Ва падар дар ин сурат ҳақ дорад, ки талаб намояд. Дар акси ҳол чи ҷойи даъвост.» [48, с. 98].

Мутафаккирони тоҷик хирад, илм, дониш ва меҳнати ҳалолро барои пешрафти ҷамъият муҳим мешумориданд ва ба «Авасто» тақия мекарданд, ки дар он меҳнат сарчашмаи хушбахтӣ ва сифатҳои инсонӣ хирадманд васф шудаанд. Дар ғанҷинаи безаволи тоҷикон «Авасто» оварда шудааст: «Хушбахт нафарест, ки меҳнат мекунад ва ҳамеша ба сӯи ҷойи кор мешитобад» [7, с. 143].

Дар асоси китоби «Авасто» «аз ҳашт касб барои ҳар як касби мулозимони ибодатгоҳ ҳаҷми муайяни дониш муайян гардида буд, ки бе он шахс ҳуқуқи ишғол намудани ин ё он мансабро надошт. Масалан, муфти бояд на танҳо қонунҳои илоҳӣ, балки якҷанд илмҳои дигари замони худро донанд. Барои мулозимони ибодатгоҳ қоидаҳои қатъии ҳаёт муқаррар гардида буданд: ҳӯроки одӣ, қаноатмандӣ, садоқат ба дин, ахлоқи пок, кори доимии тақмили зеҳни худ» [7, с. 144].

Илова бар ин, ниёғони мо дар асарҳои адабӣ ва таърихии худ, аз қабилӣ «Шоҳнома»-и Фирдавӣ, «Ғулистон»-у «Бӯстон»-и Саъдӣ, «Маснавӣ маънавӣ»-и Ҷалолуддини Балхӣ ва дигар осори гаронбаҳо, андешаҳои панду ахлоқӣ, тарбияи насли наврас, аҳаммияти донишу маърифат ва роҳҳои ба камол расонидани инсонро баён кардаанд. Онҳо таъкид мекарданд, ки илм ва дониш чароғи роҳи зиндагӣ буда, инсонро аз зулмоти ҷаҳолат раҳо мебахшад ва ба сӯи нури маърифат ҳидоят мекунад. Ҳамчунин, ниёғони мо ба тарбияи ҷисмонии насли ҷавон

аҳаммияти чиддӣ дода, онҳоро ба варзиш, аспасаворӣ, камонварӣ ва дигар ҳунароҳои мардонагӣ ташвиқ мекарданд, то ҷисман қавӣ ва рӯҳан бардам бошанд. Зеро танҳо инсонии солим ва боқувват метавонад ба халқу Ватани худ хизмати шоиста намояд.

Ҳамин тариқ, мероси педагогикӣ ниёгон ганҷинаи бебаҳоест, ки барои тарбияи насли имрӯза ва оянда аҳаммияти бузург дорад. Мо бояд ин меросро омӯзем, аз он ибрат гирем ва дар тарбияи фарзандон ва ҷавонон истифода барем. Инчунин, зарур аст, ки андешаҳои педагогӣ ниёгонро бо дастовардҳои муосирӣ илми педагогика муттаҳид созем ва барои бунёди ҷомеаи пешрафта ва солим саҳмгузор бошем. Зеро танҳо бо така ба мероси гузашта ва истифодаи дастовардҳои муосирӣ мо метавонем насли комил ва арзандаро ба воқеа расонем, ки қодир ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва пешрафти Ватани азизамон бошад.

Талабот ба инсонии комил дар шакли «пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек» ифода ёфта, мутафаккирони тоҷикро илҳом бахшид. Ақидаи «Авасто» дар бораи аҳаммияти меҳнати ҳалол дар Қуръон ҳамчун уҳдадорӣ тасдиқ шуд. Фирдавсӣ таъкид мекунад, ки инкишофи зеҳнӣ танҳо бо назардошти хоҳиш ва истеъдоди инсон дар интиҳоби касб имконпазир аст, зеро меҳнати маҷбурӣ оқибатҳои манфӣ дорад.

«Ҳар он кас, ки бигрезад аз коркард,
Аз ӯ дур шуд ному нангу набард.
Ҳама коҳилии мардум аз баддилӣ,
Ҳамовоз бо баддилӣ коҳилист» [176, с. 455]

Мулоҳизаҳои шоир дар бораи пайвастагии дониши назариявӣ бо таҷрибаи амалӣ низ арзиши зиёд доранд:

«Ба ранҷ андар аст, ай хирадманд, ганҷ,
Наёбад касе ганҷ нобурда ранҷ» [176, с.455]

Ҷанбаи муҳимму муайянкунандаи ақидаҳои Фирдавсӣ даъват ба меҳнатдӯстӣ ва такмили доимии маҳорати худ, омӯхтани амиқу ҳаматарафаи илму ҳунаро аст:

«Бимонад дуто ҷовидон як гуҳар,
Ҳунармандию донишу додгар» [176, с. 455].

Ваҳдати андешаҳои зардуштӣ ва исломӣ дар таълимоти мутафаккирони тоҷик, аз ҷумла, дар ашъори Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ баръало мушоҳида мешавад. Мавлоно, ки дар фазои фарҳангии тоҷикӣ ба воя расидааст, аҳаммияти ишқ ва маърифатро дар расидан ба камолот таъкид мекунад. Ишқ, ба ақидаи ӯ, қувваи пешбарандаест, ки инсонро ба сӯи Худо ҳидоят мекунад ва маърифат роҳи дурусти шинохти ҳақиқатро нишон медиҳад.

Ҳамчунин, Мавлоно ба аҳаммияти хирад ва ақл дар зиндагии инсонӣ диққати ҷиддӣ медиҳад ва онҳоро воситаи фарқ кардани нек аз бад медонад. Ин андешаҳо бо таълимоти «Авасто» дар бораи аҳаммияти ақл ва хирад дар мубориза бо бадӣ ҳамсоз аст. Ҳамин тариқ, мероси фарҳангии тоҷикӣ, ки аз таълимоти зардуштӣ ва исломӣ сарчашма мегирад, дар ашъори Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ идома ёфта, ба наслҳои оянда роҳи камолотро нишон медиҳад.

Носири Хусрав дар асари фалсафии худ «Кушоиш ва раҳоиш» андешаҳои фалсафиро оид ба тарбияи меҳнатӣ ва интиҳоби касб баён кардааст. Ӯ роҳи раҳой аз ҷаҳолатро дар дониши маънавӣ мебинад, ки бо меҳнати ҷисмонӣ алоқаманд аст. Ба ақидаи ӯ, озодӣ тавассути хотираи солим ва ҷисми солим ба даст оварда мешавад. Носири Хусрав таъкид мекунад, ки дониш тавассути қалб ва ҷисм омӯхта мешавад ва барои омӯзиши ҳунар хотираи солим ва ҷисми солим зарур аст: «Бидон, дӯстам, раҳои одамон ба дониши онҳо вобаста аст ва одамон донишро бо ду роҳ омӯхта метавонанд: қалб ва ҷисм. Ба инсонӣ ҳунаромӯз, пеш аз ҳама, хотираи солим ва ҷисми солим лозим аст, то ин ки ҳунарро ҳаматарафа омӯхта тавонад» [123, с. 138].

Инсоне, ки ба иҷрои ягон коре камар бастааст, мувофиқи таълимоти Носири Хусрав, пеш аз ҳама, бояд нозукиҳои онро омӯзад:

«кори хунарманд донишро сайқал медиҳад ва дониш корро такмил медиҳад» [123, с. 140].

Мулоҳизаи олим дар бораи мувофиқати ҷисму рӯҳ, ки ба талаботи замони имрӯза дар бораи ягонагии назария ва амалия дар таълиму тарбия наздикӣ доранд, муҳим ба шумор мераванд. Носири Хусрав ҳамаи касбу хунархоро ба соҳаи муайяни илм нисбат дода, дар ин замина ба инсони дорои таҳассуси муайян тавсия медиҳад, ки ҳатман асосҳои илмии касби интихобшавандаро омӯхта, донишҳои назариявиро аз худ намуда, корро амалӣ гардонад.

Ҳамзамон, ба андешаи олим, на ҳамаи одамон барои омӯختани нозуқиҳои ҳунар тавоноии баробар доранд. Аз ин рӯ, Носири Хусрав меҳнатро ба ду намуд – фикрӣ ва ҷисмонӣ тақсим мекунад. Вале дар тақсими одамон ба коргарони меҳнати фикрӣ ва ҷисмонӣ олим ҷонибдори андешаи гузаштагон аст: меҳнати фикрӣ хоси роҳбар ва меҳнати ҷисмонӣ насиби одамони одист.

Носири Хусрав дар «Сафарнома» ба тарбияи меҳнатӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда, деҳқононро асоси некуаҳволии давлат медонад. Ба андешаи ӯ, деҳқонон ҳаётбахши ҳама мавҷудот буда, меҳнати онҳо сарчашмаи ҳаёт ва хуррамии ҷаҳон мебошад.

«Беҳ аз санои олам деҳқон аст,
Ки ваҳшу тайрро роҳатрасон аст.
Зи сонёӣ ройгон нафъе нахезад,
Зи деҳқон оқибат чизе бирезад.
Ҷаҳонро хуррамӣ аз деҳқон аст,
Ки хористон аз ӯ чун бӯстон аст.
Аз ин беҳ бо бани одам чӣ кор аст,
К-аз одам ин нишоне ёдгор аст» [126, с. 251]

Ҳамзамон, Носири Хусрав таъкид мекунад, ки ободии мамлакат ва шукуфоии иқтисодӣ бе заҳмати шабонарӯзии деҳқонҳо номумкин аст. Носири Хусрав дар васфи қору пайкори онҳо чунин мегӯяд: «Дастӣ

деҳқон дасти саховат аст, ки аз он ризку рӯзии ҳамагон мерасад [124, с. 278]. Агар деҳқон аз киштзор даст кашад, ҷаҳон ба харобазор табдил меёбад». Ё ҳамчунин аҳаммияти омӯзиши ҳунарҳои гуногунро барои ҷавонон таъкид карда, онро роҳи расидан ба истиқлолияти иқтисодӣ ва пешрафти ҷомеа медонад.

Мероси шеърӣ мутафаккир дорои барҷастагии амиқи иҷтимоӣ педагогӣ буда, дар замони муосир низ арзиши баланди таълимиро соҳиб мебошад. Ин пораҳои манзум насли наврасро дар руҳияи қадриносии ва эҳтироми кулли соҳаҳои фаъолияти инсонӣ парвариш намуда, онҳоро ба азхудкунии касбу ҳунарҳои гуногун ба таври устувор ҳавасманд мегардонанд.

Дар шароити сохти зулму истибдоди давраи феодалии асрҳои миёна, ки табақаи заҳматкаш, бахусус деҳқонон, дар зинаҳои пасттарини сохтори ҷамъиятӣ қарор доштанд ва маҳсули заҳмати онҳо ночиз шумурда мешуд, шоир андешаҳои инқилобӣ пешниҳод намуда аст.

Барои иброи ҷунин ҳулосаҳои қатъӣ ва ҷасурина дар фазои ҷаҳолатпарастии он замон, матонати калони шаҳрвандӣ ва илмӣ зарур буд, ки мутафаккир онро ба намоиш гузошт. Носири Хусрав танҳо он гурӯҳи сокинонро шахсони озод, асил ва саодатманд меҳисобид, ки рӯзгори худро танҳо дар заминаи арақи ҷабин ва заҳмати дасти хеш пеш бурда метавонанд. Ё ба ин тоифаи шарафманд пеш аз ҳама косибони ҷирадаст ва деҳқонони заҳматкашро мансуб медонист.

Дар низоми афкори педагогии худ вобаста ба моҳияти меҳнати ҷисмонӣ ва нақши созандаи он дар пешрафти ҷомеа, Носири Хусрав танҳо бо ситоиши кори деҳқонӣ маҳдуд намешавад. Дар мисоли фаъолияти ҳунармандону косибон, шоир истиқлолияти молиявӣ иқтисодӣ онҳоро аз табақаҳои ҳоким баррасӣ карда, поквичдонӣ, росткорӣ ва кӯшишу ғайрати онҳоро баҳри ба даст овардани рӯзии пок ва танҳо бо роҳи ҳалол таъкид месозад.

Ин ҷабҳаи афкори тарбиявии Носири Хусрав дар шароити кунунӣ, яъне дар даврае, ки унсурҳои бегонапарастӣ ва рафторҳои номатлуб дар байни баъзе гурӯҳҳои ҷавонон ба мушохида мерасанд, ҳамчун як дастури пурқуввати ахлоқӣ ва роҳнамои созандаи педагогӣ хизмат мекунад. Танзими ин арзишҳо дар зехни насли наврас метавонад масунияти онҳоро дар баробари мушкилоти иҷтимоии замон тақвият бахшад. Чунончӣ шоир қайд менамояд:

«Беҳ аз санно ба гетӣ муқбиле нест,
Зи касби даст беҳтар ҳосиле нест.
Ба рӯз андар пай сомони хеш аст,
Чун шаб дар хона шуд, султони хеш аст.
Хӯрад хуш бо аёлу хешу пайванд,
Расад сад баркат аз касби ҳалолаш» [124, с. 252].

Андешаи Носири Хусрав дар бораи ҷаҳон ҷоест, ки дар он неъматҳои моддӣ офарида мешаванд ва дар офариниши ин неъматҳо ҳамаи одамон бояд иштирок намоянд, боиси диққат аст. Аз ин рӯ, дар ҷаҳон шахси бекор набояд бошад. Чизе бадтар аз танбалию коргурезӣ нест ва инсон танҳо бо меҳнати худ зиндагии хушбахтона дошта метавонад. Носири Хусрав мефармояд:

«Ба санъат то ба мустақбил зи мозӣ,
Худо розӣ аз ӯ ҳам халқ розӣ.
Зи касби даст набвад ҳеҷ оре,
Беҳ аз мақсад набвад ҳеҷ коре.» [124, с. 251].

Дар солҳои охири ҳаёт Носири Хусрав ҳамаи намудҳои меҳнатро баробар муҳим ва зарур шуморида, меҳнаткашонро ба тақмили ҳамешагии ҳунару маҳорати худ ва ҷаҳоншиносӣ даъват менамояд.

Мутафаккирони тоҷик дар назарияи меросии ҳунар ба шароити зиндагӣ ва майлу хоҳиши кӯдак аҳамият намедоданд. Бо вучуди ин, онҳо меҳнати ҳалол, хирад ва донишро тарғиб намуда, дар тарбияи инсонӣ

комил сахм гузоштаанд ва мувофиқати зебоии ботинию зохириро васф кардаанд.

Мутафаккирони тоҷик, дар баробари таъкид бар меросии ҳунар, ба аҳаммияти устуворӣ дар ахлоқ ва покизагии ният диққати ҷиддӣ медоданд. Онҳо бар ин назар буданд, ки ҳунар бояд бо ахлоқи ҳамида ҳамроҳ бошад, то инсонро ба камолот расонад. Аз ин рӯ, дар таълимоти худ, баробари омӯзиши ҳунар, ба тарбияи нафс ва таҳкими имони комил низ таваҷҷуҳ мекарданд. Ҳамчунин, онҳо ба зарурати омӯзиши илмҳои дунявӣ ва ухравӣ таъкид намуда, инсонро ба донишандӯзӣ ва касби маърифат ташвиқ мекарданд, зеро медонистанд, ки танҳо бо илму дониш метавон ба қуллаҳои мурод расид ва ҷомеаро обод кард.

Агар ҳунараманд, санъаткор ё устое хоҳиши ташкили коргоҳ дошта бошад, вале ҷойи муносиб барои омӯзиш надошта бошад, шурои маҳалла вазифадор аст, ки дар қасри фарҳанг, муассисаи таълимӣ ё дигар ҷой барои фаъолияти ҳунаромӯзӣ ҷой ҷудо намояд.

Ин низом ҳамчун шарикии баробарҳукуки шахсият ва ҷомеа бояд ба хусусиятҳои инфиродии фард ва талаботи бозори меҳнат мутобиқ бошад. Ҳамкориҳои мутақобилаи муассисаҳои таълимӣ (мактабҳо, литсейҳо, коллеҷҳо, марказҳои томактабӣ ва беруназмактабӣ), мақомоти шуғли аҳоли ва бахши хусусӣ заминаи устувореро фароҳам оварда, ба ҳалли мушкилоти иқтисодию иҷтимоӣ ва оморасозии кадрҳои рақобатпазир мусоидат мекунад.

Аз ин рӯ, тарбияи меҳнатӣ ва таълимӣ дар мактабҳо ва самти касбии хонандагон ба фаъолсозии манбаъҳои психологӣ шахс равона карда шавад, то хонанда дар вақти фаъолияти касбӣ худро пурра дарк кунад.

Мутобиқи ин дастур, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадор шуданд, ки дар ҳамкорӣ бо соҳибкорон ва корхонаҳои ғуногун, ҷойҳои кории нав таъсис дода, шароити мусоидро барои шуғли шаҳрвандон фароҳам оваранд. Ҳамзамон, барои ҷалби

бештари ҷавонон ба касбомӯзӣ, бояд марказҳои таълимии замонавӣ бо таҷҳизоти муосир таъмин карда шаванд.

Барои таъмини самаранокии ин раванд, Вазорати маориф ва илм вазифадор аст, ки мониторинги доимиро амалӣ намуда, дар ҳолати зарурӣ ба барномаи касбомӯзӣ тағйирот ворид намояд. Инчунин, барои ҳавасмандгардонии шаҳрвандоне, ки касб омӯхта, соҳиби ҷойи кор мешаванд, бояд имтиёзҳо ва дастгириҳои иловагӣ пешбинӣ карда шаванд.

Дар ин самт, нақши васоити ахбори омма низ муҳим арзёбӣ мешавад. Онҳо бояд дар бораи аҳамияти касбомӯзӣ, имконияти мавҷуда ва муваффақияти шаҳрвандоне, ки тавонистаанд тавассути касб соҳиби ҷойи кор шаванд, маълумоти муфассал пешниҳод намоянд.

Ҳадафи асосии ин иқдом, таъмини шуғли аҳоли, коҳиш додани сатҳи бекорӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии шаҳрвандон мебошад. Инчунин, ин тадбирҳо барои рушди иқтисодиёти кишвар ва таъмини рақобатпазирии он дар бозори ҷаҳонӣ мусоидат хоҳанд кард.

Баҳри ба роҳ мондан ва танзими раванди худшиносии касбӣ истифодаи шакли усулҳои гуногуни омӯзиш, аз ҷумла машғулиятҳои инфиродӣ, гурӯҳӣ, амалӣ, тадқиқотӣ ва аёниятӣ аҳамияти муҳим дорад. Дар ин раванд, муҳим аст, ки омӯзгор дар кор фасеҳ бошад, дар ҳалли мушкилоти педагогӣ пайдарҳамӣ зоҳир намояд ва ба гузаштҳои оқилона омода бошад. Ҳамчунин, риояи талаботи маънавии фаъолияти педагогӣ, таъмини муттасилӣ, истифодаи ҳама арзишҳо дар кор, мувофиқат ва ҳамоҳангӣ муҳим аст. Бояд ҷомеаи соҳибкасбону ҳунармандон таъсис дода шавад ва амалҳои ҳамаи иштирокчиёни раванди худмуайянкунӣ дар омӯзиши касбу ҳунар ҳамоҳанг карда шаванд.

Тибқи маълумоти овардашудаи муҳаққиқ Ҳасанов Х. «Асосҳои педагогӣ ва психологӣ тарбияи меҳнатӣ имконияти зиёдеро барои худшиносии касбӣ фароҳам меорад. Муҳим он аст, ки дар ҷараёни таълим хонанда бо асосҳои илмӣ ошно мешавад ва метавонад тавоноӣ ва

қобилияти худро барои интихоби касб санчида, дар ҳолати зарурӣ аз маслиҳати устодон истифода барад. Ин равандро тавассути таълими иқтисодӣ, меҳнатӣ ва касбию ҳунари низ амалӣ кардан мумкин аст» [128, с.87].

Аз нигоҳи назариявӣ, ин раванд метавонад тавассути амалҳои зерин амалӣ шавад:

Мониторинг, таҳқиқ ва арзёбӣ: ғирдоварӣ ва омӯзиши маълумот оид ба таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ дар самти методология, технология ва усулҳои муносири таълими меҳнат ва касбомӯзӣ.

Дастгирии ташкилӣ ва омӯзгорӣ: шарҳи усулҳои ҳалли мушкилот, шароитҳои ҳалли онҳо, хусусиятҳои натиҷаҳои бадастомада, усулҳои истифода ва сертификатсияи натиҷаҳо. Мувофиқат кардани натиҷаҳои таҳқиқот бо дигар маҳсулот.

Муайян кардани мушкилоти таҳқиқотӣ: муайян кардани масъалаҳое, ки ҳалли ғавриро тақозо мекунамд.

Амсиласозии тарбияи меҳнатӣ: таҳияи моделҳои муносири тарбияи меҳнатии хонандагон дар шароити иқтисоди бозорӣ.

Ҳифзи назария ва амалия: пешгирӣ аз воридшавии технологияҳои инноватсионӣ ва равишҳои беасос, ки метавонанд боиси зиён ва хароҷоти нолозим шаванд.

Самтҳои муҳимтарини татбиқи ин муқаррарот инҳоянд:

Таҳхиси иҷтимоиву иқтисодӣ: таҳлили сохторҳои моддӣ ва истеҳсолоти маънавӣ аз нуқтаи назари барқароркунии тасвирҳои воқеӣ, тавлид, тағйирёбӣ, нопадидшавӣ ва намудҳои пешгӯии тарбияи меҳнатдӯстӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар.

Таҳияи моделҳои амалӣ: таҳияи моделҳои амалии тарбияи меҳнатдӯстӣ дар асоси мактабҳои алтернативӣ (литсейҳо, гимназияҳо, коллечҳо), анъанаҳои миллӣ, равандҳои муҳочират ва шаклҳои гуногуни шарикӣ муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо низоми таълими

истеҳсолӣ. Таҳлили илмӣ таҷрибаҳои мусбӣ ва манфӣ дар заминаи таҳқиқот.

Таҳияи адабиёти таълимӣ: таҳияи адабиёти барномасозии таълимӣ, аз ҷумла дар заминаи компютерӣ, бо истифода аз равишҳои психологӣ ва синнусолӣ барои таъмини тарбияи меҳнатдӯстии шахс.

Тавсифи механизми ҳамкорӣ: тавзеҳ ва сохторбандии қонунмандии ҳамгироии ниҳодҳои танзимкунандаи худкифоягии касбии таълимгирандагон дар заминаи типологияҳои мухталифи муассисаҳои таълимӣ (литсейҳо, гимназияҳо, коллеҷҳо ва дигар сохторҳои маориф) дар иртиботи зич бо марказҳои роҳнамоии касбии ҷавонон ва мақомоти давлатии шуғли аҳоли. Механизми мазкур заминаҳои методӣ ва ташкилии фаъолияти муштараки сохторҳои мазкурро ҷиҳати мутабиқсозии ҳадафманди хонандагон ба шароити тағйирёбандаи бозори меҳнат муайян менамояд.

Таҳияи маҷмуаҳои омӯзишӣ: таҳияи маҷмуаҳои омӯзишӣ барои тайёр кардан ва бозомӯзии мутахассисони дорои касбу ҳунар.

Умуман, заминасозии ташкилию ташкилӣ ва сиёсати танзими раванди худкифоягии касбии ҷавонон як сохтори мураккаб ва бисёрсамт ба шумор меравад. Ин чараён аз ҳайати устодону коршиносони соҳа татбиқи маҷмӯи усулҳои инноватсионии таълимию тарбиявиро тақозо намуда, таҳлили амиқи дастовардҳои байналмилалӣ ва дар ин замина роҳандозии моделҳои муосири омодагии меҳнатиро ба миён мегузорад. Дар ин росто, таҳкими робитаҳои зич ва занҷиравӣ бо намудҳои мухталифи таълимгоҳҳо, марказҳои самтгирии касбӣ ва сохторҳои давлатии шуғли аҳоли муҳим арзёбӣ мешавад, ки ин амр барои тарбияву ташаккули кадрҳои баландхатисоси дорои иқтидори рақобатпазир шароити мусоид эҷод менамояд.

Дар шароити гузариши иқтисодии Тоҷикистон ба низоми нави идоракунӣ, яъне иқтисоди бозорӣ, вазифаҳои муайяннамудаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба

тайёр кардани кадрҳо барои соҳаҳои иқтисодиёт аҳаммияти хоса дошта, барои омӯзиши касбу ҳунарҳое, ки асоси рушди шахсият ва ҷомеа мебошанд, зарур аст.

Ҳалли бомуваффақияти вазифаҳои дар назди омӯзгорон гузошташуда оид ба тайёр кардани кадрҳои миллии ба талаботи бозори меҳнат рақобатпазир аз кормандони соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозо мекунад, ки мушкилоти мавҷударо ҳарчи зудтар ҳаллу фасл намуда, як қатор чораҳои бунёдиро амалӣ созанд, аз ҷумла:

1) «Дар низоми тарбияи меҳнатӣ ба фанни таълими меҳнат ҳамчун як фанни таълимии ҳатмӣ аҳаммияти махсус дода шавад. Ин фан бояд вазифаи дукаратаро иҷро намояд: ташкили санҷиши касбии қобилияти наврасон дар давраи таҳсили ибтидоӣ ва омодагӣ ба кор зимни тарбияи меҳнатӣ ба касби муайян (ҷисмонӣ, руҳӣ), ки ҳифзи иҷтимоии хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумиро кафолат медиҳад.

2) Раванди таълим дар фанҳои таълимӣ бо адабиёти зарурии таълимию методӣ, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ, ки дар асоси дастовардҳои педагогӣ, психологӣ ва илмӣ тамаддуни ватанӣ ва ҷаҳонӣ сохта шудаанд, таъмин карда шавад. Ҳамчунин, синфхонаҳои таълимӣ, лабораторияҳо, устохонаҳо омода ва бо таҷҳизоти таълимӣ, аз қабili техника ва технологияи муосир, таъмин карда шаванд» [95, с.126].

Ин нақшаҳо танҳо дар сурате бомуваффақият амалӣ мегарданд, ки агар муносибат ба фаъолияти меҳнатии хонандагон дар замони муосир аз ҷиҳати илмӣ ҳамчун масъалаи муҳим баррасӣ карда шавад.

Роҳнамоии касбӣ, ки ба принципҳои илмӣ асос ёфтааст, системаи яклухтро ташкил медиҳад, ки ба донишҷӯён дар интихоби огоҳонаи касб кӯмак мекунад. Ин система эҳтиёҷоти иқтисодӣ, манфиатҳои шахсӣ ва имкониятҳои инфиродиро ба назар мегирад.

Аммо, усулҳои муосири таълим метавонанд ба тарбияи дурусти сифатҳои ахлоқӣ дар раванди омӯзиши марбут ба кор мусоидат наkunанд. Ин зарурати аз нав дида баромадани стратегияҳои мавҷударо

таъкид мекунад. Дар баробари он ки муносибати иҷтимоию иқтисодӣ таҳлили фарогири талаботи ҷомеа ро дар соҳаи касбомӯзӣ таъмин менамояд, ба эътибор гирифтани қонунмандии психофизиологии таълимгирандагон низ аҳамияти калидӣ дорад.

Хусусияти тарбияи меҳнатӣ аз зарурати роҳнамоӣ ба омӯзиши касбу ҳунар мувофиқи вазифаҳои ташаккули шахсияти барқамол, дар ҷонагии тарбияи идеявӣ, сиёсӣ, меҳнатӣ, ахлоқӣ, зебопарастӣ ва ҷисмонӣ иборат аст.

Барои баланд бардоштани самаранокии асоси илмӣ интихоби касб, ҳамгироии равишҳои гуногун, аз ҷумла иқтисодӣ, иҷтимоӣ, психологӣ ва педагогӣ зарур аст. Ин ҳамгироӣ имкон медиҳад, ки ниёзҳои бозори меҳнат, манфиатҳо ва қобилиятҳои инфиродии хонандагон, инчунин хусусиятҳои психофизиологии онҳо ба таври ҳамҷониба ба назар гирифта шаванд.

Ғайр аз ин, таҳия ва татбиқи барномаҳои таълимии муосир, ки ба рушди сифатҳои ахлоқӣ ва малакаҳои амалии зарурӣ барои фаъолияти меҳнатӣ нигаронида шудаанд, муҳим аст. Лоихаҳои мазкур бояд технологияҳои инноватсионӣ таълим, аз ҷумла усули муаррифии лоихавӣ, моделсозии нақшӣ-бозӣ ва давраҳои амалии таҷрибаомӯзиро фаро гиранд. Ин равиш имкон медиҳад, ки таълимгирандагон маҳорату салоҳиятҳои назариявӣ худро дар муҳити воқеии истеҳсолӣ ва шароити амалӣ самаранок татбиқ намоянд.

Ҳамчунин, таъмини дастрасии хонандагон ба маълумоти муқаммал дар бораи касбҳои гуногун, шароити меҳнат ва имконияти рушди касбӣ зарур аст. Ин метавонад тавассути ташкили семинарҳо, вохӯриҳо бо намояндагони касбҳои гуногун ва истифодаи захираҳои иттилоотӣ онлайн амалӣ карда шавад.

Дар марҳалаи соҳибхӯрии худ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳадафи ҳамгироӣ ва пайваст шудан ба низоми байналмилалӣ маорифи маҷмӯи санадҳои калидии меъёрию ҳуқуқӣ, аз ҷумла қонунҳои соҳавӣ ва

концепсияҳои стратегиро қабул ва амалӣ намуд, ки ин тадбирҳо барои таҳкими инфрасохтори муассисаҳои таълимӣ заминаи устувор гузоштанд. Тавассути бунёди муассисаҳои таълимии нав, таъмиру таҷдиди мавҷудаҳо, тақвияти базаи моддию техникӣ ва таъмини онҳо бо кадрҳои баландхатисос, шароити мусоид барои таҳсил фароҳам оварда шудааст.

Ҳамзамон, ҷиҳати баланд бардоштани рақобатпазирии муассисаҳои таълимӣ ва мутобиқ сохтани онҳо ба талаботи бозори меҳнат, таҷрибаи пешқадами байналмилалӣ омӯхта шуда, дар амалияи таълимӣ ҷорӣ карда мешавад. Ин раванд имкон медиҳад, ки хатмкунандагони муассисаҳои таълимӣ бо дониш ва малакаҳои муосир мучахҳаз гардида, дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт фаъолияти пурсамар дошта бошанд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷудо кардани гранту стипендияҳои давлатӣ ва фароҳам овардани шароит барои табодули таҷриба, рушди илму таҳқиқот ва ҳавасмандии олимону ҷавононро пайгирӣ намуда, ба тақвияти иқтидори илмии кишвар мусоидат мекунад.

Бо назардошти нақши стратегии соҳаи маориф дар таъмини рушди устувори давлат, Мақомоти олии иҷроияи кишвар ҷараёни дигаргунсозии сохториро дар ин самт тақвият бахшида, ҳадафҳои калидиро ба монанди арзёбии сифати заминавии таҳсилот, фарогирии умумии аҳоли ва мутобиқсозии низоми таълим ба хостаҳои замони муосир пайгирӣ менамояд. Ин сиёсати мақсаднок барои ташаккули ҷомеаи иттилоотии пешрафта ва сармояи инсонӣ заминаи устувор мегузорад.

Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқотҳои худ бо намояндагони илму адаб ва аҳли зиёи кишвар, ба масъалаҳои рушди маорифи миллӣ ва татбиқи босамари лоиҳаҳои ислоҳоти соҳавӣ аҳаммияти аввалиндараҷа медиҳанд. Ҷунончи, дар ин замина таъкид доштанд: «...Дар ин раванд як

нуқтаро дар назар бояд дошт: дар ҷаҳони муосир кишваре ба дастовардҳои бузург ноил мегардад, ки ба баланд шудани сатҳи маърифат дар ҷомеа таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда, истифодаи техникаву технологияи навро ба таври васеъ дар амал ҷорӣ менамояд...» [132, с. 13].

Дар асри XXI маориф барои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва тайёр намудани кадрҳо нақши муҳим дорад. Рушди иқтисод ба технологияи муосир ва кадрҳои соҳибкасб вобаста аст, аммо нарасидани кадрҳои коргарӣ монеа мешавад.

Аз рӯйи таҳлилҳо, мушкили марказии соҳа дар номуносибии шадиди миёни талаботи воқеӣ ва пешниҳоди кунунии бозори меҳнат, инчунин сатҳи пасти эътимоди корфармоён ба сифати омодагии касбии мутахассисони ҷавон зоҳир мегардад.

Мувофиқи натиҷаҳои таҳлил, мушкилоти асосии соҳа дар таносуб надоштани талаботи воқеии бозори кор бо пешниҳодҳои ҷорӣ ва ҳамчунин паст будани сатҳи боварӣ ва эътимоди корфармоён ба омодагии касбии кадрҳои ҷавон инъикос меёбад. Низомии кунунии таҳсилоти касбӣ на ҳамеша метавонад талабот ва меъёрҳои муосири корхонаву ширкатҳои истеҳсолиро қонеъ гардонад.

Ин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки сохтори таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбию техникийи ҷумҳурӣ, ки дар натиҷаи ҳаводиси маълуми сиёсӣ иқтисодии солҳои 90-уми асри гузашта зарари ҷиддии инфрасохторӣ ва кадрӣ дида буд, то ҳанӯз ба талаботи замони муосир қомилан мутобиқ нашудааст. Аз ин рӯ, зарурати таъхирнопазири таҷдиди сохтору мазмуни таълим ва ҳамроҳанг сохтани он бо ниёзҳои бахшҳои афзалиятноки ҷомеа ба миён омадааст. Дар шароити муносибатҳои нави иқтисодӣ, омода намудани кадрҳои ташаббускор, фаъол ва соҳибмаҳорат аҳаммияти хоса пайдо мекунад ва дар ин раванд, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ низ бояд дар самти омодагии аввалияи касбию ҳунарии хонандагон бетараф набоянд.

Бо така ба ин воқеият, роҳбарияти давлати Тоҷикистон маорифро ба ҳайси самти аввалиндараҷаи сиёсати кишвар муайян карда, тамоми иқдомҳоро ба таълиму тарбияи насли соҳибмаърифат ва ватандӯст равона месозад. Дар ин чода, ба шарофати ислоҳоти пайгиронаи маориф дар самти беҳтар кардани некӯахлоқии мардум натиҷаҳои назаррас ба даст омадаанд. Қабул ва амалӣ шудани санадҳои муҳимми стратегӣ ва қонунҳои давлатӣ ба мукамалгардонии ин соҳа такони ҷиддӣ бахшида истодаанд. Ҳадафи марказии сиёсати давлатӣ дар ин самт, ҷорӣ намудани стандартҳои пешқадами ҷаҳонӣ ва омода сохтани мутахассисони рақобатпазири соҳибкасб мебошад.

Дар ҷомеаи муосир сармояи инсонӣ ҳамчун муҳаррики асосии пешрафти инноватсия ва технологияҳои нав баромад мекунад. Аз ин рӯ, илми ватанӣ ва сохторҳои таълимӣ вазифадоранд, ки насли ҷавонро ба лоиҳаҳои муосири инноватсионӣ, барномасозӣ ва иқтисоди рақамӣ ба таври васеъ ҷалб намоянд. Вусъат бахшидани фаъолияти ихтироъкорӣ, ҳавасмандгардонии тафаккури техникийи хонандагон ва ҷорӣ намудани дастовардҳои илмӣ дар истехсолот аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷаи доираҳои илмию педагогии кишвар ба ҳисоб мераванд.

Татбиқи босамари ин ҳадафҳои стратегӣ ҳамкориҳои зичи Вазорати маориф ва илмро бо дигар вазорату идораҳои дахлдор тақозо мекунад, ҳарчанд ин самти ҳамкорӣ дар педагогикаи ватанӣ ҳанӯз ба таври лозима таҳқиқ нашудааст.

Дар маҷмӯъ, ташаккули малакаҳои меҳнатӣ аз оила ва кӯдакистон оғоз ёфта, тадриҷан рушд мекунад. Роҳандозии дурусти тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбӣ ба наврасон имкон медиҳад, ки касби ояндаи худро дар асоси майлу рағбати воқеӣ ва бошууруна интихоб намоянд.

Барои тарбияи меҳнатии муассир, лозим аст кӯдакон аз синни хурдӣ ба меҳнат ҷалб карда шаванд. Меҳнат бояд моҳияти шахсӣ, ҷамъиятӣ ва ахлоқӣ дошта, машаққатбор ва бо натиҷаи муфид хотима ёбад. Дастгирӣ ва ҳавасмандкунии калонсолон, таърифу тавсифи корҳои

ичрошуда, барои рушди эҳсоси қобилият ва хушбахтӣ дар кӯдакон муҳим аст. Меҳнат бояд истироҳат дошта, аз хастагӣ хифз шавад. Ташкили меҳнат бояд ба тарбияи ахлоқӣ, иқтисодӣ ва синну соли кӯдакон мувофиқ бошад. Инчунин, кӯдакон бояд мустақилона ғайолияти меҳнати худро ташкил карда тавонанд.

Илова бар ин, муҳим аст, ки кӯдакон дар раванди меҳнат бо арзишҳои меҳнатдӯстӣ, масъулиятшиносӣ, сабр ва эҳтиром ба меҳнати дигарон шинос шаванд. Онҳо бояд дарк кунанд, ки меҳнат сарчашмаи даромад ва роҳи беҳтар кардани зиндагии шахсӣ ва ҷамъиятӣ аст. Барои ин, ташкили ҷорабиниҳои гуногуни меҳнатӣ, аз қабилӣ шанбегӣ, корҳои хайриявӣ ва иштирок дар истеҳсолот, метавонад муфид бошад. Ҳамчунин, муҳим аст, ки кӯдакон дар интиҳоби намуди меҳнат озод бошанд ва он ба завқу шавқӣ онҳо мувофиқ бошад. Ин ба онҳо кӯмак мекунад, ки аз меҳнат лаззат баранд ва дар он муваффақ шаванд. Ниҳоят, тарбияи меҳнатӣ бояд дар якҷоягӣ бо дигар ҷанбаҳои тарбия, аз қабилӣ тарбияи ақлонӣ, ҷисмонӣ ва эстетикӣ сурат гирад, то шахсияти ҷамаҷониба рушдёфта ро тарбия намояд.

Дар низоми муосири омодагии касбӣ ва ҳунаромӯзии таълимгирандагонӣ зинаҳои мухталифи синнусолӣ, ташаккули унсурҳои ахлоқӣ меҳнат ва дарки моҳияти иҷтимоии ғайолияти созанда аз ҷумлаи масъалаҳои бунёдию аввалиндараҷа ба шумор мераванд. Раванди мазкур на танҳо ҳадафҳои техникӣ, балки вазифаҳои муҳимми тарбияи маънавии шахсиятро низ фаро мегирад.

Ҳамзамон, интиҳоби касб ва роҳнамоии касбӣ ҳамчун низоми махсуси педагогӣ ва илмию методӣ эътироф мегардад. Он дар асоси усулҳои муосири раваншиносӣ ва таҳқиқотӣ роҳандозӣ шуда, имкон медиҳад, ки ҳангоми азхудкунии ихтисосҳои мураккаб, инноватсионӣ ва серталаби бозори меҳнат, аз миёни довталабон шахсони дорои қобилияти баланд, малакаҳои касбӣ ва омодагии ҷамаҷониба тарбия карда шаванд.

Усули мазкур, ки аз нигоҳи гуманистӣ роҳандозӣ мешавад, пеш аз хама, ба одаткунии шахси ҷавон ба кор ва шароити он нигаронида шудааст. Одаткунӣ ба касб дар ҷойи кор ва дар раванди амалии фаъолияти меҳнатӣ сураат мегирад.

П.Р. Атутов дар асари худ «Нақши таълими меҳнат дар таҳсилоти политехникии хонандагон» менависад: «Муассисаи таълимӣ беш аз ҳар вақти дигар хонандагонро ба меҳнати истехсолӣ ҷалб мекунад. Аммо ҷуноне таҷрибаҳо нишон медиҳанд, он танҳо дар ҳоли риояи шартҳои муайян воситаи пуртаъсири тарбия мегардад. Меҳнат наметавонад мақсади ягона бошад, ҳамчунин наметавонад берун аз таъсири равандҳои педагогӣ бошад. Ҳамчунин тобеъ намудани он ба вазифаҳои омӯзишӣ-таълимӣ набояд ба аз даст додани фаъолиятҳои ҳадафнок оварда расонад. Раванди меҳнат бояд ба фаҳмиши асосҳои илмӣ ва принципҳои ягонаи ташкилӣ-иқтисодии хонандагон мусоидат намояд» [15, с. 36].

Дар ақидаи педагоги барҷаста М. Лутфуллозода меҳнат асоси ҳастии инсоният, ифодакунандаи моҳияти инсон аст. Ин педагоги бузурги тоҷик дар асари худ «Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин» дар ин маврид хуб таъкид кардааст, ки: «Дар ҷомеа омӯхтани касб ҷойи муҳимро ишғол мекунад. Аҳли ҷомеа, падару модарон, маҳсусан, омӯзгорон вазифадоранд, ки ба воситаи таълими фанни худ аз синни хурдсолӣ меҳри хонандагонро ба тарбияи меҳнатӣ дар ҷараёни омӯзиши касбу ҳунар афзун намоянд. Тарбиятгирандагон дар синни наврасӣ бояд дарк намоянд, ки касбомӯзӣ омили тарбияи меҳнатӣ ва зиндагии бофароғат аст» [95, с. 98].

Барои ноил шудан ба ҳадафҳои тарбияи меҳнатӣ, амалӣ намудани корҳои зерин муҳим арзёбӣ мегардад:

– «тарбияи насли наврас дар руҳияи меҳнатдӯстӣ, ватанпарастӣ, покҷиддонӣ ва накукорӣ тавассути ҳамкориҳои муассисаҳои таълимӣ, оила, ҷомеа, дӯстон, ҳешовандон ва миллат;

– кӯшиш баҳри ғанӣ гардонидани маънавиёт ва ахлоқи насли наврас, арзишҳои миллию умумибашарӣ, эҳёи ҳунарҳои мардумӣ, омӯзиши касбҳои муосир, эҳтироми ҳунармандон ва дастгирии майлу хоҳиши насли наврас дар интиҳоби касб;

– шиносоии хонандагон бо фарҳанги миллий ва ҷаҳонӣ дар асоси маънавият ва одамият;

– тарбияи ҳисси сарфаю сариштакорӣ ва талқини истифодаи оқилонаи неъматҳои моддӣ дар замири наврасон;

– бедор намудани ҳисси масъулият дар мавриди маърифати экологӣ, ҳаёти солим, ҳифзи муҳити зист ва иштироки ҷаҳолна дар афзоиши сарватҳои моддию маънавий» [95, с. 104].

Бо дарназардошти ин ҳадафҳо, тарҳрезӣ ва татбиқи чорабиниҳо ва барномаҳои мушаххас зарур аст.

Дар ин замина, ниҳодҳои мухталифи ҷомеа, баҳусус волидайн ва ҳайати омӯзгорон вазифадоранд, ки таҳкурсии тарбияи меҳнатиро аз марҳалаҳои аввалияи кӯдакӣ ва наврасӣ устувор намоянд. Ин масъулияти муштарак тақозо мекунад, ки дар зехни насли наврас муҳаббат ба заҳмати созанда ва рағбат ба азхудкунии касбу ҳунарҳои муосир ба таври ҳадафманд ва мунтазам парвариш карда шавад. Аммо дар ҷомеаи имрӯза назар афканем наврасон муассисаи таҳсилоти миёнаи умумиро бо маълумоти сатҳӣ хатм мекунанду дорой ягон гуна ҳунар нестанд. Ин, масъалаи ташвишвар аст, ки хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар натиҷа бе ҳунар ба камол мерасанд. Албатта, барои мо калонсолон хеле ташвишвар аст. Махсусан, дар замони муосир, дар шароити иқтисоди бозорӣ ояндаи наврасону ҷавонони мо чӣ мешуда бошад? Чаро мо имкониятҳои муассисаи таълимиро мавриди гирифтани маълумот дар ин бобат, баҳусус мавриди таълими ҷанни технологияи меҳнат дуруст ба роҳ монда, истифода намебарем?

Таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки аз се зина иборат аст, зинаи дуюми он, ки нух сол давом мекунад, барои хонандагон имкон медиҳад, ки баъди хатми он, бо шавқу рағбат ва эҳсоси масъулият таҳсилро идома диҳанд. Дар ин марҳалаи муайяни камолот, таълимгирандагон имконияти фарох пайдо менамоянд, ки дар баробари омӯзишу эҳёи касбу ҳунароҳои сунатии мардумӣ, инчунин ба азхудкунии технологияҳои муосири барқию техникӣ, рақамӣ ва соҳаҳои муҳандисии муосир васеъ машғул шаванд. Ин гуна заминаҳои мусоиди таълимӣ ва амалӣ дар сохтори муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ, литсейҳои соҳавӣ, таълимгоҳҳои махсусгардонидашудаи касбӣ ва ҳунаристонҳои касбию техникӣ ба таври мунадзам фароҳам оварда мешаванд, ки ин амр ба таҳкими тафаккури техникий насли ҷавон ва омодакунии онҳо ба бозори меҳнат мусоидат менамояд.

Дар ниҳоят, муҳим аст, ки дар раванди интихоби касб нақши волидон ва омӯзгорон ба назар гирифта шавад. Онҳо бояд ба хонандагон дар шинохти манфиатҳо ва қобилиятҳои худ, инчунин дар қабули қарорҳои огоҳона дар бораи касби ояндаи худ кумак расонанд.

Мутафаккирони тоҷик, бо ин роҳ, меҳостанд насли навро ҳамчун инсонҳои комил, дорои ахлоқи ҳамида, ҳунароҳои муфид ва дониши кофӣ тарбия намоянд, то онҳо дар оянда ба халқу Ватан хизмати шоиста карда тавонанд. Онҳо медонистанд, ки танҳо бо тарбияи дурусти насли наврас метавон ояндаи дурахшони ҷомеаро таъмин кард. Аз ин рӯ, тамоми кӯшишҳои ҳудро ба тарбияи насли наврас равона мекарданд ва дар ин роҳ аз ҳеҷ гуна фидокорӣ наметарсиданд. Онҳо меҳостанд, ки насли наврас на танҳо ҳунароҳои муфидро аз худ кунанд, балки инчунин дорои ахлоқи ҳамида, имони комил ва дониши кофӣ бошанд, то онҳо дар оянда ба инсонҳои комил табдил ёбанд ва ба халқу Ватан хизмати шоиста карда тавонанд.

Хулосаи боби якум

Боби якуми диссертатсия, ки «Асосҳои назариявии ташаккули ҷаҳолияти меҳнати хонандагон зимни омӯзиши касбу ҳунар» номгузори шудааст, ба баррасии принципҳои концептуалӣ ва заминаҳои илмӣю методӣ ташкили ҷаҳолияти меҳнатӣ ҳамчун сарчашмаи муҳими тавлиди арзишҳои моддӣ ва маънавию фарҳангии ҷомеа бахшида шудааст. Ин бахши таҳқиқот дар худ зербобҳои зеринро муттаҳид менамояд:

1) Заминаҳои психологию педагогии ташкили тарбияи меҳнатӣ ва таълими хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити гуногуни муассисаҳои таълимӣ;

2) Меҳнат чун асоси тарбия дар рушди тафаккури шахсияти аз ҷиҳати маънавӣ инкишофёфта дар осори мутафаккирони тоҷику форс;

Натиҷагирӣ боби мазкурро дар шакли зерин мушаххас намудем:

1) Таълими меҳнатӣ ва самтдиҳии касбӣ ҳамчун як ҷузъи муҳими таркибии тарбияи миллӣ дар Консепсияи миллии тарбия эътироф шуда, асоси ҷамъиятӣ ва шахрвандии шахсро муайян месозад.

2) Раванди ташаккул ва таҳаввули малакаҳои меҳнати инсон аз муҳити оила ва заминаҳои аввалияи муассисаҳои томактабӣ сарчашма гирифта, дар марҳалаҳои баъдии камолот тадриҷан аз унсурҳои сода ба сохторҳои мураккаби амалӣ табдил меёбад ва аз сатҳи ибтидоии иҷро ба нишондиҳандаҳои баланди маҳсулнокию соҳибкасбии касбӣ рӯшд меёбад. Ин занҷираи мунтазам пойдевори устувори омодагии техникий шахсиятро дар тамоми давраи таълим ташкил медиҳад. Дар ин раванд, тарбияи меҳнатӣ шароитро фароҳам меоварад, ки шахрванд нисбат ба меҳнат муҳаббат пайдо кунад, арзиши меҳнати худро дарк намояд ва меҳнати дигаронро қадردонӣ намояд.

Аҳли пажӯҳишро пӯшида нест, ки бештари осори ниёгонамонро панду андарз, махсусан, тарғибу ташвиқи талаби касбу рӯзӣ аз роҳи ҳалол ва ба даст овардани он бо заҳмати бозую қудрати зеҳн ташкил

медиҳад, ки чанде аз намунаҳои таъсирбахши онро дар боби мазкур дарҷ намудем.

Мутафаккирони тоҷик дар шароити асримиёнагӣ аҳаммияти тарбияи меҳнатиرو дар ҷанбаҳои гуногун дарк карда, ба таъсири ирсият дар касбомӯзӣ ишора намудаанд. Онҳо меҳнати ҳалол, илму донишро тарғиб карда, дар ташаккули инсонии комил тавассути тарбияи меҳнатӣ саҳм гузоштаанд. Дар андешаҳои Абуалӣ ибни Сино, масъалаи таълиму тарбияи меҳнатӣ мақоми хоса дорад. Ибни Сино, ки ҳамчун файласуф ва табиби номӣ шинохта шудааст, дар «Китобу-ш-шифо» ва «Донишнома» ба аҳаммияти омӯзиши ҳунаро ва касбо таъкид намуда, онро яке аз омилҳои асосии рушди ҷомеа ва таъмини зиндагии шоистаи инсон донистааст. Ӯ дар ташаккули шахсияти комил, ҳам ҷанбаҳои маънавӣ ва ҳам ҷанбаҳои ҷисмониро муҳим шумурда, ба ин васила тарбияи меҳнатиرو ҷузъи муҳимми тарбияи ҳамаҷониба арзёбӣ мекард.

Мутафаккири тоҷику форс Насируддини Тӯсӣ, риёзидон ва файласуфи маъруфи асри XIII, низ дар асарҳои худ ба масъалаи касбомӯзӣ ва таъсири он ба рушди ҷомеа аҳаммияти калон додааст. Ӯ бар он назар буд, ки ҳар як фард бояд дар ягон ҳунар ё касб моҳир бошад, то ки ҳам ба худ ва ҳам ба ҷомеа фоида расонад. Тӯсӣ дар «Ахлоқи Носирӣ» таъкид мекунад, ки ҷомеае, ки дар он ҳунармандон ва касибони моҳир зиёд бошанд, пешрафта ва мутаракқӣ хоҳад буд.

Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ, шоири бузурги форсу тоҷик, дар ашъори худ ба аҳаммияти меҳнат ва касбу ҳунар ишораҳо кардааст. Ӯ меҳнатро воситаи расидан ба камол ва худшиносӣ медонист. Балхӣ дар «Маснавии маънавӣ» ба аҳаммияти заҳмат кашидан ва аз меҳнати худ лаззат бурдан таъкид намуда, онро яке аз роҳҳои наздик шудан ба Худо мешуморад. Ҳамин тариқ, мутафаккирони тоҷик дар асрҳои миёна ба тарбияи меҳнатӣ ҳамчун як ҷузъи муҳимми тарбияи ҳамаҷонибаи инсон аҳаммияти ҷиддӣ дода, онро воситаи расидан ба камол, таъмини зиндагии шоиста ва пешрафти ҷомеа медонистанд. Андешаҳои онҳо дар

ин самт то ҳол аҳаммияти худро гум накардаанд ва метавонанд барои тарбияи насли наврас дар ҷомеаи муосир муфид бошанд.

3) Шиносӣ ва мушоҳида ба намудҳои зиёди шуғл инсонро водор месозад, ки аз байни онҳо барои худ писандидаашро (албатта, то ҷое назари падару модарон ва устодон дар роҳнамои касбӣ ва тарбияи меҳнатӣ ба инобат гирифта шавад) интихоб намояд. Мақсади асосии тарбияи меҳнатӣ ва омӯзиши касб дӯст доштани кор ва аҳли он, инчунин, интихоби бошуурунаи касб мебошад. Яъне касбу кор асоси ҳастии инсоният, ифодакунандаи моҳияти ӯ мебошад.

Яке аз омилҳои асосии принципҳои психологию педагогии ташкили тарбияи меҳнатӣ ва таълими хонандагони синфҳои болоӣ дар шароити гуногунии муассисаҳои таълимӣ ин фароҳам овардани базаи моддӣ-техникии пурқувват мебошад. Вазъи молиявии маориф вобаста ба тарбияи меҳнатӣ дар шароити душвори иқтисодӣ ва ҳолати ногувори хоҷагии ҷумҳурӣ баъди пош хурдани Иттиҳоди Шуравӣ, ки дар ин айём Тоҷикистонро нобасомониҳо фаро гирифта буд, бо меҳнати истеҳсолӣ пайваست намудани таълим ғайриимкон гашта буд. Ҳамин тавр, таълиму тарбияи техникаи меҳнат дар ду намуди мактабҳо - мактаби таҳсилоти умумӣ ва омӯзишгоҳ, ки дар айни замон - муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳои касбии техникӣ ва коллеҷҳои техникӣ ном гирифтаанд, ба роҳ монда мешавад.

Бо шарофати ба даст омадани истиқлолияти миллӣ дар Тоҷикистон ҳисси худогоҳӣ ва худшиносии миллати тоҷик хеле боло рафт, таваҷҷуҳи халқи тоҷикон ба таъриху фарҳанг ва илму маърифати бостонии худ бамаротиб афзуд, саъю талош барои ташкили таълиму тарбия дар маҷмӯъ ва таълиму тарбияи меҳнатӣ бо назардошти анъанаҳои беҳтарини миллӣ ва дастовардҳои педагогикаи ҷаҳонӣ авҷ гирифт. Аз ҷумла, ҳадафҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таълимӣ, оила ва ҷамъият дар маҷмӯъ аҳаммияти бештар касб кардаанд. Зеро рафтори одамон, осеби психологии калонсолон ва, бахусус, кӯдакон, оқибатҳои бухронии

шуури чамбиятӣ, ки бар асари сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ба миён омада буданд, дар тарбияи фарзандон, бахусус, тарбияи меҳнатӣ ва ба воя расонидани шахси комил таъсири манфӣ ва тӯлонӣ расонида буд. Ҳадафи асосии Ҳукумат дар ин бахш ба бартараф намудани мушкилоти камбизоатӣ, таъмини дастрасӣ ба таҳсилоти ибтидоӣ барои аҳоли, мутобиқгардонии таносуби хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нигаронида шуда буд. Аз ин рӯ, ҳукумат барои беҳтаргардонии сифат дар соҳаи маориф ба афзалият ноил шуд. Дар ин раванди таҳқиқот мо се марҳилаи вазъи иқтисоди кишварро дар пояи маориф бо назардошти таълиму тарбияи меҳнатии наврасону хонандагон мадди назар гирифта, таҳлилу таҳқиқ намудем.

4) Тарбияи меҳнатӣ бидуни омӯзиши шахсияти хонанда номумкин аст. Истифодаи маводи таълимӣ барои интихоби усулҳо, шаклҳо ва мундариҷаи корҳо оид ба тарбияи меҳнатӣ ва омӯзиши касбу ҳунар муҳим аст. Омӯзиши шахсияти хонанда дар тарбияи меҳнатӣ бояд мунтазам ва мақсаднок бошад, то дар роҳнамоии касбӣ самарабахш гардад. Барои омӯзиши шахсияти хонанда дар тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбӣ истифодаи методҳо ва усулҳои гуногун тавсия мешавад.

Мувофиқи назарияи психологҳо, шахсият маҷмуи хосиятҳои иҷтимоӣ ва психологӣ инсон аст, ки рафтор ва фаъолияти ӯро муайян мекунад. Омӯзиши шахсияти хонанда дар заминаи тарбияи меҳнатӣ имкон медиҳад, ки иқдидори ӯ дар соҳаҳои гуногуни фаъолият муайян карда шуда, равандҳои таълим ва тарбия ба таври инфиродӣ ба роҳ монда шаванд. Ин равиш имкон медиҳад, ки шавқу ҳавас ва майлҳои хонанда ба назар гирифта шуда, ба ин васила интихоби касби ояндаи ӯро осонтар созад. Дар раванди омӯзиши шахсияти хонанда, истифодаи методологияҳои мухталиф, аз қабيلي мушоҳида, суҳбат, пурсишномаҳо, тестҳо ва таҳлили маҳсули фаъолияти ӯ муҳим аст. Ҳар як усул имконият медиҳад, ки ҷанбаҳои гуногуни шахсияти хонанда, аз ҷумла қобилият,

майлҳо, арзишҳо ва хусусиятҳои характери ӯ муайян карда шаванд. Истифодаи усулҳои проективӣ, ба монанди тестҳои шарҳдиҳӣ ва тематикӣ, имкон медиҳад, ки паҳлуҳои пинҳонии шахсияти хонанда ошкор карда шаванд.

Роҳнамоии касбӣ, ки бар асоси омӯзиши мукаммали шахсияти хонанда амалӣ карда мешавад, имкон медиҳад, ки ба ӯ дар интихоби касбе, ки ба қобилият ва майлҳои ӯ мувофиқ аст, кӯмак расонида шавад. Ин на танҳо ба қонеъмандии шахсии хонанда аз фаъолияти ояндааш мусоидат мекунад, балки ба самаранокии он дар ҷойи кор низ таъсир мерасонад. Аз натиҷаҳои таҳқиқоти муосири педагогӣ ва равоншиносӣ маълум гардидааст, ки интихоби ҳадафманди соҳаи фаъолият дар заминаи нишондиҳандаҳои фардӣ психофизиологии шахсият, кафолати асосии муваффақияти касбӣ, маҳсулнокии баланд ва қаноатмандӣ аз заҳмати созанда мебошад. Омили мазкур чараёни адаптатсия ва мутобиқшавии ҷавонро ба муҳити воқеии истеҳсолӣ ба таври назаррас суръат мебахшад.

Ҳамин тариқ, таҳлил ва омӯзиши ҳамаҷонибаи сохтори шахсияти хонанда яке аз ҷузъҳои стратегӣ ва меҳварии низоми тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбӣ ба шумор меравад, ки ба инкишофи бисёрҷабҳаи фард ва омодагии равонӣ амалии ӯ ба ҳаёти мустақилонаи иҷтимоӣ заминаи устувор мегузорад.

Дар ин росто, мақсади таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, мактаби ягонаи касбомӯзӣ ва ҳунаромӯзӣ мақсаднок ва аз ҷиҳати иқтисодӣ бо назардошти базаи моддӣ техникаӣ муфид ташкил карда шавад, то ин ки хонанда баъди хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ соҳиби ду маълумот гардад. Яке маълумоти таҳсилоти миёнаи умумӣ, дигаре маълумоти касбомӯзӣ ва ҳунаромӯзӣ.

БОБИ 2. РОҶУ УСУЛҶОИ МУОСИРИ ТАРБИЯИ МЕҲНАТӢ ВА РОҶНАМОИИ КАСБИИ ХОНАНДАГОН

2.1. Нақши дарсҳои технологияи меҳнат дар ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11-и муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

Рушди иқтисодиёт дар ҷомеаи муосир зарурати таваҷҷуҳи хосаро ба ҷараёни таълиму тарбия, бахусус дар раванди таълими фанни технологияи меҳнат, ки дар омӯзиши касбу ҳунар нақши муҳим дорад, тақозо менамояд. Тибқи нишондодҳои марказҳои пешқадами таҳқиқотӣ, аз ҷумла Озмоишгоҳи технологияҳои инноватсионии Массачусетс, пешрафти технологӣ ба афзоиши нишондиҳандаҳои иқтисодӣ таъсири мустақим мерасонад. Аз ин рӯ, омӯзиши технологияҳои муосир ва касбу ҳунароҳои рақобатпазир дар баланд бардоштани некӯахлоқии ҷомеа нақши муҳим мебозад.

Дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ, ки рақобатпазирӣ ва воридсозии технологияҳои навин омили меҳварӣ ба шумор мераванд, аҳаммияти фанни таълими технология ҳамчун василаи стратегияи рушди устувори иқтисодӣ бевосита афзоиш меёбад. Ин соҳаи таълим заминаи устувореро барои ташаккули тафаккури техникӣ, маҳорати муҳандисӣ ва салоҳиятҳои амалии насли наврас фароҳам оварда, онҳоро ба иштироки фаъол дар равандҳои мураккаби истеҳсолии муосир омода месозад. Ин фан, тавассути омӯзиши асосҳои касбу ҳунароҳои гуногун, заминаи мустаҳкам барои ташаккули захираҳои инсонии қобили рақобат дар бозори меҳнат фароҳам меорад. Таълими технологияи меҳнат, дар баробари омӯзиши малакаҳои амалӣ, ба рушди тафаккури техникӣ, қобилияти ҳалли масъалаҳо ва қабули қарорҳои мустақилона мусоидат менамояд, ки ин хислатҳо барои фаъолияти бомуваффақият дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт зарур мебошанд.

Дар адабиёти илмӣ таъкид шудааст, ки «таълими касбӣ ва ҳунари на танҳо ба афзоиши маҳсулноки ва самаранокии меҳнат мусоидат мекунад, балки инчунин сатҳи шуғро дар байни ҷавонон баланд бардошта, хавфи бекориро коҳиш медиҳад. Ин нукта махсусан барои ҷомеаҳои рӯ ба тараққӣ, ки дар онҳо ҷавонон қисми зиёди аҳолиро ташкил медиҳанд, муҳим аст. Таълими технологияи меҳнат метавонад ҳамчун механизми муассир барои мутобиқ кардани ҷавонон ба талаботи бозори меҳнат ва таъмини онҳо бо малакаҳои зарурӣ барои дарёфти ҷойи кор хидмат намояд» [37, с. 62].

Ғайр аз ин, таълими технологияи меҳнат дар ташаккули фарҳанги истеҳсолӣ ва эҷодкорӣ дар ҷомеа нақши муҳим мебозад. Омӯзиши технологияҳои нав ва усулҳои пешқадами истеҳсолот ба шогирдон имкон медиҳад, ки дар раванди инноватсионӣ ҷаёлона иштирок намуда, ба рушди иқтисодиёти миллӣ саҳм гузоранд. Таҷриба нишон медиҳад, ки давлатҳое, ки ба таълими касбӣ ва ҳунари сармоягузори мекунанд, дар рақобати ҷаҳонӣ бартарият пайдо карда, иқтисодиёти худро динамикӣ ва устувор мегардонанд.

Бо назардошти аҳаммияти таълими технологияи меҳнат дар рушди иқтисодиёт, зарур аст, ки дар раванди таълим ба омилҳои зерин диққати махсус дода шавад: «мутобиқсозии барномаҳои таълимӣ ба талаботи бозори меҳнат, таъмини пойгоҳи моддию техникии муосир, омода намудани омӯзгорони баландихтисос ва ҷорӣ намудани усулҳои пешқадами таълим. Ҳамчунин, ҳамкории зич бо корхонаҳо ва ташкилотҳои истеҳсолӣ барои гузаронидани таҷрибаомӯзӣ ва таъмини шуғли хатмкунандагон муҳим мебошад» [3, с. 44].

Таълими технологияи меҳнат рукни асосии рушди иқтисодиёти муосир буда, бо оморасозии кадрҳои баландихтисос барои инноватсияҳо, соҳибкорӣ ва рақобатпазирии иқтисоди миллӣ замина мегузорад. Аз ин рӯ, тақвияти ин самт бояд аз афзалиятҳои сиёсати давлатӣ махсус шавад.

Президенти кишвар мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар таъкидҳои худ чунин иброз дошт, ки: «Давлату ҷомеа ояндаи неки худро бо пешравии соҳаи маориф, бо тайёр намудани мутахассисони варзидаи дорои маълумоти олӣ ва миёнаи махсус мепайвандад, зеро бе пешравии ин соҳа беҳбудии иқтисодӣ, инкишофи фарҳанг ва ташаккули шахсияти дорои олами бодибитиро тасаввур кардан мумкин нест» [133, с.11].

Муҳаққиқ Мирзоева Б.И. дар рисолаи худ «Омода намудани омӯзгорони ояндаи технология ва соҳибкорӣ тавассути ҳунари анъанавии занонаи тоҷикӣ дар замони муосир» [115, с. 19]. масъалаи омӯзиши касбро таҳсилу баррасии амиқ кардааст. Вай барои муваффақшудан дар ҷодаи касбу ҳунар иродаи қавӣ, роияи речаи муайян ва худтакмилдиҳоро таъкид карда, барои мисол барои оҳангарӣ хуб шуданд, роияи 12 банди зеринро асос меҳисобад:

- «1. Субҳ барвақт аз хоб хестан;
2. Тақсим намудани кор тибқи тобоварии ҷисмонӣ;
3. Олиҳиммат ва раҳмдил будан;
4. Ба шогирдони худ ғамхор будан;
5. Дар муомила бо ҳама ихлоаткунандагон (атрофиён) сипосгузор будан;
6. Асабонияти худро ошкор накардан;
7. Ба мискинон меҳрубон будан;
8. Ба кормандон муомилаи хуб кардан;
9. Бо бачаҳои бегона чун бо фарзандон муносибат кардан;
10. Ба дастурҳои пирон роия намудан (роҳнамоии муқаддас);
11. Устои моҳир будан (касбу ҳунар);
12. Дар ҳақи пирон, роҳнамоҳо ва устоҳои гузашта оташин нашудан» [115, с. 19].

Мирзоева Б.И. қайд менамояд, ки «барои он ки тарбия дар меҳнат комил бошад, он бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошад:

1. Чи қадаре, ки кӯдак ба меҳнат барвақт ҷалб карда шавад, тарбияи меҳнатии ӯ ҳамонқадар бо муваффақият ба роҳ монда мешавад;
2. Меҳнати бачаҳо бояд аҳаммияти ҷамъиятӣ ва асоси тарбияи ғоявӣ-ахлоқиро доро бошад;
3. Меҳнати сабуке, ки шиддати иродавии ҷисмонӣ, ахлоқӣ ва ҷидди ро талаб намекунад, натиҷаи қаноаткунанда дода наметавонад;
4. Меҳнат бояд истироҳатро иваз намояд. Хасташавӣ ҳамагуна намудҳои меҳнатро иваз намояд;
5. Ҳар як супориши меҳнатӣ бояд тавассути натиҷаҳои ғоидабахш ва намоён ба охир расад» [115, с. 23].

Раванди омодаسازیи ҳунармандон бояд тавре ба роҳмонда шавад, ки онҳо ба дараҷаи баланди касбияти худ расида, дар ин соҳа боз навовариҳо дохил намоянд. Ҳунару ҳунармандӣ бештар ба заону духтарон рост меояд. «Барои татбиқ ва рушди ҳунарҳои занонаи тоҷикӣ дар фаъолияти касбии муаллимони технологияҳои махсус шароити зерин лозим аст:

- муайян кардани имкониятҳо барои таълимгирандагон дар омӯхтани ҳунарҳои анъанавии мардум;
- тарбияи тавачҷуҳи донишҷӯён ба ҳунарҳои мардумӣ ва санъати миллӣ;
- таҳия ва таъмини усулҳои омӯзиши ҳунарҳои занонаи тоҷикӣ;
- истифодаи технологияҳои нав дар раванди корҳои гуногуни дастӣ;
- тарбияи донишҷӯ, омӯзгори ояндаи технологияи махсус ҳамчун соҳиби фарҳанги миллӣ;
- таҳияи унсурҳои системаи намунавии таълими муаллимони ояндаи технологияҳои махсус ҷиҳати ворид намудан ба барномаҳои таълимии мактабҳои омӯзгорӣ оид ба истифодаи самараноки ҳунарҳои мардумӣ;

- таҳияи пойгоҳи таълимию моддӣ ва истифодаи онҳо барои омӯзиши ҳунарҳои анъанавии занона дар раванди таълимии факултети технология ва соҳибкорӣ;

- дар асоси баззаи моддӣ-таълимӣ тайёр намудани асбобҳо ва қисмҳои гуногуни дастӣ барои гулдӯзӣ ва дӯзандагӣ;

- мавҷудияти устохонаи ҳунарҳои дастӣ, стендҳои намоишӣ ва намунаҳои маҳсулоти пешинаи ҳунарҳои занонаи тоҷикӣ;

- истифодаи имкониятҳои таҷрибаи педагогӣ барои омӯзиши донишҷӯён бо ҳунарҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ;

- дар вақти таҷрибаомӯзӣ ташкили маҳфилҳо барои азхудкунии хусусиятҳои ҳунарҳои дастӣ ва ҳунарҳои мардумӣ бо донишҷӯён» [115, с. 74].

Дар асоси омӯзиш ва таҳлили шароити педагогии имрӯза барои касбомӯзии занон ба чунин ҳулосаҳо омадан мумкин аст:

- «- истифодаи имконияти таълимӣ ва тарбиявии ҳунарҳои мардумӣ, ба мисли ҳунарҳои анъанавии занона бобедор кардани ҳисси таваҷҷуҳи донишҷӯён ба ҳунарҳои мардумии халқӣ тоҷик;

- омӯзиши тарзу усулҳои санъати халқии қадимӣ барои истеҳсоли маҳсулоти гуногун;

- истифодаи тарзҳо ва усулҳои санъати халқии қадимӣ барои истеҳсоли маҳсулоти гуногун дар ҷараёни таълим, истифодаи технологияи анъанавии ҳунарҳои занонаи тоҷикӣ дар таълими касбии муаллимони технологияҳои махсус дар факултети технология ва соҳибкорӣ;

- ҷалби донишҷӯён ба омӯзиш ва истифодаи ҳунарҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ дар раванди корҳои таълимӣ ва амалӣ» [115, с. 74-75].

Истеҳсолот ба мутахассисони донишманд, уҳдадор ва эҷодкор ниёз дорад, ки фарҳанги баланди технологӣ ва саводи компютерӣ дошта бошанд. Дар оянда коргари универсалӣ мошинҳои «зеҳнӣ» эҷод хоҳад кард, ки ин ба рушди иқтисодиёт мусоидат мекунад.

Раванди босуръати воридшавии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба тамоми бахшҳои хоҷагии халқ, аз ҷумла саноати муосир, комплекси агросаноатӣ, низоми маориф ва соҳаи тандурустӣ, заминаҳои навро барои автоматикунории куллии равандҳои истеҳсолӣ ва оптимизатсияи сохторҳои идоракунии фароҳам меорад. Таҳаввулоти рақамии мазкур на танҳо маҳсулнокии захираи созандаро ба таври назаррас баланд мебардорад, балки зарурати таҷдиди куллии мазмунӣ омодагии касбии хонандагон ва ташаккули малакаҳои рақамии онҳоро барои фаъолияти самарабахш дар муҳити нави технологӣ ба миён мегузорад. Ин дигаргунӣҳо боиси тағйирёбии талабот ба малака ва дониши кормандон мегарданд. Тавре ки дар гузориши «The Future of Jobs Report 2023» аз ҷониби World Economic Forum қайд шудааст, «автоматизатсия метавонад то соли 2025 ба ҷойивазкунии 85 миллион ҷойҳои корӣ оварда расонад, дар ҳоле ки 97 миллион ҷойҳои корӣ дар соҳаҳои нав пайдо мешаванд» [183, с. 255].

Бо назардошти ин, тайёрии ҷавонон барои фаъолият дар иқтисоди рақамӣ аҳаммияти аввалиндарачаро касб мекунад. Ин маънои онро дорад, ки таълими онҳо бояд ба рушди малакаҳои муҳим, аз қабili таҳлили маълумот, барномасозӣ, идоракунии системаҳои автоматикӣ ва ҳалли мушкилот нигаронида шавад. Ҳамчунин, таъкид ба рушди малакаҳои «наrm», аз қабili коммуникатсия, ҳамкорӣ ва тафаккури интиқодӣ муҳим аст, зеро онҳо дар муҳити кори динамикӣ ва технологӣ муҳиманд.

Дар ин шароит, ҷавонон бояд ҳамчун агенти асосии тағйирот баромад кунанд. Онҳо бояд омода бошанд, ки дар равандҳои таълим ва омӯзиш фаъолона иштирок кунанд, малакаҳои навро аз худ кунанд ва худро ба талаботи бозори меҳнат мутобиқ созанд. Ҳукуматҳо ва муассисаҳои таълимӣ бояд шароити мусоидро барои ин фароҳам оранд, барномаҳои таълимии муосирро таҳия ва ҷорӣ намоянд ва имкониятҳои омӯзишро дар соҳаҳои технологияҳои пешқадам васеъ намоянд.

Шваб К. муаллифи китоби «Инқилоби чоруми саноатӣ» қайд мекунад, ки «таваҷҷуҳ ба тайёрии ҷавонон ба иқтисоди рақамӣ, татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ва рушди саводи компютерӣ метавонад ба таҳкими иқтисодиёти миллӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии он ва таъмини шукуфоии устувор дар дарозмуддат мусоидат намояд» [184, с. 1].

Технологияи меҳнат яке аз фанҳое мебошад, ки таълими он вобаста ба шароити маҳал сурат мегирад. Омӯзгорон дар ҷараёни ин таълим бояд ба ду навъи касбу ҳунар таваҷҷуҳи хоса диҳанд: касбу ҳунаҳои халқӣ (мардумӣ) заргарӣ, сӯзанӣ, кулолӣ, чармгарӣ, ҷӯроббофӣ, оҳангарӣ, дуредгарӣ, мусикӣ, хаттотӣ, наққошӣ, деҳқонӣ, боғпарварӣ, чорводорӣ, сабзавоткорӣ...), дуюм касбу ҳунаҳои муосир (компютер, автоматика, техника, асбобҳои барқӣ, радиотехника, хизматрасонӣ, суратгирӣ, рассомӣ, кӯҳнадӯзӣ, сартарошӣ, қаннодӣ, таббозӣ. Кӯшиш ба ҳарч дод, ки ҳар як хонанда дар баробари таҳсил дар муассисаи таълими ҳеҷ набошад ду ҳунар –яке мардумӣ, дигаре муосирро, на танҳо омӯзад, инчунин, соҳиби шаҳодатномаи ин ё он касбу ҳунар низ гардад.

Азбаски суҳан мавриди нақши фанни технологияи меҳнат ва ташаккули сифатҳои шахси баркамол-қорманди касбӣ бо назардошти истифодаи техника ва технологияи муосир меравад, нақши фанни технологияи меҳнат тибқи барномаи таълимӣ ва китобҳои дарсӣ дар синфҳои 7 -11 таҳлил ва мавқеи онро дар амал татбиқ менамоям.

Аз фанни технологияи меҳнат дар ду гурӯҳ, гурӯҳи писарон ва дар гурӯҳи духтарон ҷудоғона дарс меғӯянд. Маводи таълим, аз қабيلي китоб, кабинетҳои таълимӣ барои писарон ва барои духтарон ба таври ҷудоғона дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди истифода қарор дорад. Аммо кабинетҳои таълимӣ бо таҷҳизоти таълимӣ на дар ҳамаи муассисаҳои таълимӣ арзӣ вучуд доранд.

Дар вақти омӯзиш дар синфхонаҳои фанни технологияи меҳнат, албатта, пеш аз ҳама, омӯзгорон бояд хонандагонро ба қоидаҳои

дохилии синфхона, қоидаҳои санитарию гигиенӣ ва риояи техникаи бехатарӣ шинос намоянд.

Дар таълими фанни касбу ҳунар барои духтарон дар синфи 7-ум хонандагон, пеш аз ҳама, тибқи машғулиятҳои муқаддимаӣ оид ба гигиенаи хонадорӣ, нигоҳубини либос, нигоҳубини мӯйи сар ва ороиши он, нигоҳубини кӯдаки ширмак ва кӯдаки аз шир баромада дониш пайдо мекунад. Ва дар асоси 5 фасли мазкур ки аз мавзӯҳои гуногун иборатанд шиносӣ ва омӯзиш мегиранд. Ин фаслҳо мавзӯҳои «Асосҳои тайёр кардани хӯрок», «Захираи хӯрокворӣ», «Қор бо матоъ», «Соҳт ва амсиласозии либос», «Касбу ҳунариҳои миллий»-ро дар бар мегиранд.

Дар синфи 8-ум «Асосҳои касбу ҳунар» (барои писарон) омӯзонида мешавад. Зимни таълими китоби таълими «Асосҳои касбу ҳунар» хонандагон бо фаслҳои «Асосҳои истеҳсолот», «Касбҳои хоҷагии халқ ва таснифи онҳо», «Барқ дар рӯзгор», «Маданияти қорҳои таъмирию соҳтмонӣ», «Касбу ҳунариҳои миллий» шинос мешаванд ва онҳо бояд кӯшиш кунанд, ки мустақилона нақшаҳои эҷодии дилхоҳашонро интихобан мувофиқи фаслҳои барнома иҷро карда тавонанд. Дар ин маврид омӯзгорро лозим аст ба адабиёти таълимӣ ва маводи мавҷудбуда таъя нақарда, хонандагонро тибқи саёҳат ба қорхонаҳо ё назди ҳунармандону қосибони маҳали зист бурда шинос намуда, аз касбу ҳунари онҳо воқиф гардонад.

Дар фасли «Асосҳои истеҳсолот» ташаккули заминаҳои назариявӣ ва тасаввуроти воқеии хонандагон оид ба соҳтори истеҳсолоти муосир, моҳияти иҷтимоию иқтисодии заҳмати созанда ва самтҳои меҳварии суръатбахшии пешрафти илмию техникаӣ бо назардошти хусусиятҳои ҳоси минтақавӣ ва шароити қунии иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қумлаи ҳадафҳои қалидӣ маҳсуб меёбад. Ин равиш имқон медахад, ки дониши техникаӣ ва салоҳиятҳои амалии таълимгирандагон бо ниёзҳои воқеии бозори меҳнат ва иқтисодии саноатии маҳаллӣ

занҷиравӣ ва ҳамхон карда шавад. Дар ин замина, омӯзгор вазифадор аст, ки хонандагонро бо корхонаҳои истеҳсолӣ, хусусан корхонаҳои дар минтақаи зисти онҳо воқеъбуда, аз наздик шинос намояд. Ин мутолиа имкон медиҳад, ки хонандагон бо воқеияти истеҳсолии минтақа шинос шуда, малакаҳои таҳлилии худро дар заминаи иқтисодиёт ва технологияҳои маҳаллӣ тақмил диҳанд.

Дар фасли «Касбҳои хоҷагии халқ ва таснифи онҳо» хонандагон бо касбҳои хоҷагии халқ, таснифи онҳо аз рӯйи соҳаҳои хоҷагии халқ, гурӯҳи касбҳо аз рӯйи шиносӣ бо ашёи меҳнат, бо манбаъҳои муҳимми ахборот, талаботи асосии касб, сифати шахсии инсон аз наздик мавриди дарс-саёҳат шинос шаванд.

Дар фасли «Барқ дар рӯзгор» хонандагон бо комплекси энергетикӣ, истеҳсол, истифодаи таҷҳизоти барқӣ дар рӯзгор шинос мешаванд, инчунин, дар бораи мафҳуми занҷири одии барқӣ ва унсурҳои он, тарҳҳои барқӣ дар рӯзгор шинос мешаванд. Дар ин маврид ҳар як омӯзгорро лозим аст хонандагонро аз ҳуди неругоҳҳои барқӣ дар Тоҷикистон мавҷуд буда, то занҷирҳои одии барқ ва сохти лампаи тафсониш, сохт ва таъминоти таҷҳизоти барқ дар рӯзгор ва техникаи беҳатарии он бо маълумотҳои муфассал шинос намоянд.

Хонандагон дар фасли «Маданияти корҳои таъмирию сохтмонӣ» дар бораи рангҳо ва намуди онҳо, асбобҳои рангмоӣ шинос шуда, онҳо метавонанд тавассути ороиши устохонаи таълимро тибқи талаботи дизайни замонавӣ ороиш диҳанд. Дар ин маврид хонандагон на танҳо мавзуи навбатиро дарк мекунанд, инчунин, аз меҳнати пурмахсули хеш, ки доимо мавриди таваҷҷуҳи он қарор дорад, баҳра низ мебаранд.

Дар фасли «Касбу ҳунариҳои миллӣ» хонандагон ба ҳунариҳои халқӣ бояд шинос шаванд. Имрӯзҳо дар ҳар як маҳала ё шаҳру ноҳия ҳунарманде аз қабиле кулолгар, оҳангар, зардӯз ва ғайра ангуштшумор арзи вуҷуд дорад. Омӯзгорро лозим меояд хонандагонро зимни дарс-саёҳат ба манзили зист ё коргоҳи чунин шахсон бурда, шинос намояд.

Китоби дарсии технологияи меҳнат барои синфи 9 (барои духтарон) асосҳои истеҳсолот, интиҳоби касб, маданияти хона, ҳунари милли ва лоиҳаи эҷодиро дар бар мегирад. Хонандагон дар бораи технологияҳои саноатӣ, интиҳоби касб, бӯчаи оила, нигоҳубини либос, ҳунари милли ва дӯхтани доман маълумот мегиранд. Китоби дарсии технологияи меҳнат барои синфи 9 (писарон) асосҳои истеҳсолот, интиҳоби касб, иқтисодиёти оила, маданияти таъмиру сохтмон ва ҳунари ниёгонро дар бар мегирад. Ҳар ду китоб ба хонандагон имкон медиҳанд, ки лоиҳаҳои эҷодӣ иҷро кунанд. Эҷодкорӣ ва меҳнат барои пешрафти ҷомеа муҳиманд.

Китобҳои дарсии технологияи меҳнат барои синфи 9 ҳамчун заминаи мустаҳкам барои шиносӣ бо ҷаҳони истеҳсолот ва интиҳоби касб дар оянда хизмат мекунанд. «Барномаи таълимӣ, ки дар онҳо пешниҳод шудааст, мутобиқи Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, ба рушди малакаҳои амалии хонандагон ва омодагии онҳо ба зиндагии мустақил равона карда шудааст» [82, с. 5].

Дар китоби дарсӣ барои духтарон, масъалаҳои муҳими маданияти хона, аз қабилӣ идоракунии бӯҷаи оила, нигоҳубини либос ва ғайра баррасӣ мешаванд. Ин ба онҳо кумак мекунад, ки дар оянда хонаводаи худро ба таври самаранок идора кунанд. Илова бар ин, ба ҳунари милли, аз ҷумла дӯзандагӣ, аҳаммияти калон дода мешавад, ки ин на танҳо ба ҳифзи мероси фарҳангӣ мусоидат мекунад, балки метавонад сарчашмаи даромади иловагӣ низ гардад.

Китоби дарсӣ барои писарон бештар ба масъалаҳои марбут ба таъмиру сохтмон, иқтисодиёти оила ва ҳунари ниёгон нигаронида шудааст. Ин ба хонандагон имкон медиҳад, ки малакаҳои муҳими марбут ба хоҷагидориро аз худ кунанд ва барои ҳалли мушкилоти рӯзмарра омода бошанд.

Лоиҳаҳои эҷодӣ, ки дар ҳар ду китоб пешниҳод шудаанд, нақши муҳим мебозанд. Онҳо ба рушди тафаккури эҷодӣ, ҳалли мушкилот ва кор дар дастачамӣ мусоидат мекунанд. Ин малакаҳо барои муваффақият дар ҷаҳони муосир, ки тағйироти доимӣ ва инноватсияҳо дар он мушоҳида мешаванд, муҳиманд.

Хулоса, китобҳои дарсии технологияи меҳнат барои синфи 9 на танҳо ба хонандагон донишҳои амалӣ медиҳанд, балки онҳоро барои зиндагии мустақил ва иштирок дар пешрафти ҷомеа омода месозанд. Таваҷҷуҳ ба эҷодкорӣ ва меҳнат, ки дар ин китобҳо ташвиқ карда мешавад, омили муҳими рушди шахсӣ ва иҷтимоӣ мебошад.

Мавриди мушоҳидаҳои хеш ва аз назар гузаронидани шароити кабинетҳои дарсӣ аз ҷанни технологияи меҳнат бо назардошти ҷаҳолияти ҷудогонаи духтарон ва писарон камбудии зиёде ба ҷашм назаррас гардид. Қисми зиёди дарсҳо қариб, ки аз набудани шароит ва маҳсулот назариявӣ анҷом меёбанд. Ин амал агар, аз як тараф, омӯзиши ин ҷанро коста гардонад, аз тарафи дигар, шавқи хонандагонро нисбат ба ҳунаромӯзӣ ва меҳнати ғоиданок бедор кардан, баръакс мушкилӣ пеш меорад.

Барои муайян намудани сатҳи сифати таълими ҷанни технологияи меҳнат дар муассисаҳои пойгоҳӣ бо як гурӯҳ падару модарон доир ба таҳқиқоти худ суҳбат гузаронидем. Шаҳрванд Бахтиёр Раҳимов падари хонандаи синфи 9-уми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №1-и шаҳри Кӯлоб иброз дошт, ки бедор кардани шавқи касбу ҳунар дар фарзандон вазифаи падару модар аст, вале азбаски аксари волидайн аз ин истеъдод кам баҳраманданд, омӯзгорони ҷанни технологияи меҳнат бояд ин масъулиятро дар мактаб ба дӯш гиранд. Ё таъкид кард, ки дар аксари мактабҳо ин ҷан ба таври формалӣ таълим дода мешавад, омӯзгорон ихтисосманд набуда, синфхонаҳо бо асбобҳои зарурӣ таъмин нестанд. Ин омилҳо боиси он мешаванд, ки хонандагон дар интиҳоби касбу ҳунар роҳгум зананд.

Ё ин ки хангоми суҳбат бо Ҷураев Шералӣ падари хонандаи синфи 8-уми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №3-и ноҳияи Темурмалик Ҷураев Шаҳобуддин дар суҳбат волидонро дар интиҳоби касби фарзандон гунаҳкор медонад, таъкид мекунад, ки надоштани ҳунари боиси мушкилоти зиёд мешавад. Ё орзу дошт, ки тарҷумон шавад, аммо волидонаш ёро ба Донишқадаи молия ва иқтисод фиристоданд. Ҷураев Шералӣ бо дили нохоҳам таҳсилро оғоз кард, баъдан тарки таҳсил намуда, ба муҳочират рафт ва дар он ҷо низ аз беҳунарии азият кашид. Ё ва дигар ҷавонон мехоҳанд, ки касбро ҳудашон интиҳоб кунанд ва волидон дар интиҳоб ва омӯзиши ҳунари ба онҳо мусоидат намоянд.

Дар ҳоле ки Ҷураев Шералӣ дарди дили худро баён мекунад, ин масъала дар ҷомеаи муосир хеле актуалӣ мебошад. Интиҳоби касб аз ҷониби волидон, бахусус дар фарҳангҳои анъанавӣ, як падидаи маъмул аст, ки аксар вақт ба манфиатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии оила асос меёбад. Аммо, чунин равиш метавонад ба норозигии шахсӣ, паст шудани ҳавасмандӣ ва дар ниҳоят, ба мушкилоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ оварда расонад. Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки интиҳоби касб, ки ба хоҳиш ва истеъдоди инсон мувофиқ аст, ба ҳосилнокии баланд ва қаноатмандии касбӣ мусоидат мекунад.

Зимни таҳқиқот ҳамсуҳбати дигари мо Далер, ки он ҳамчун оҳангари моҳир аст, аммо дар ҷавонӣ орзу дошт, ки афсари ҳарбӣ шавад ва ба рутбаи генералӣ бирасад. Аммо азбаски писари ягона буд, ёро ба мактаби олии ҳарбӣ қабул накарданд. Баъди рад шудани орзуяш, Далер ҳунари оҳангариро, ки аз амакаш омӯхта буд, пеша кард. Мо аз ин воқеа ҳулоса мекунад, ки қонунҳо ва ҷамъият метавонанд орзуҳои ҷавононро дар интиҳоби касб барбод диҳанд ва барои пешгирии ин, ҳамкориҳои оила, ҷомеа ва мактаб зарур аст.

Вале Далер ба ҳунари оҳангарӣ бо дилсӯзӣ машғул шуд. Ё медонист, ки ҳар як зарбаи болға, ҳар як шакли дода ба оҳан, на танҳо як маҳсулоти нав, балки рамзи устуворӣ ва саъю кӯшиши инсон аст. Далер

дар хунари худ навовариҳо ворид кард, аз технологияҳои муосир истифода бурд ва бо ин васила маҳсулоти худро боз ҳам сифатноктар ва ба талабот ҷавобгӯтар гардонд. Ин таҷрибаи ӯ намунаи он аст, ки ҷи гуна як шахс метавонад пас аз нокомӣ дар як соҳа, дар соҳаи дигар муваффақ шавад.

Аммо, таҷрибаи Далер инчунин масъалаи муҳимми таъсири қонунгузорӣ ва меъёрҳои ҷамъиятиро ба интиҳоби касби ҷавонон ба миён меорад. Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки маҳдудиятҳои қонунӣ ва иҷтимоӣ метавонанд ба таври ҷиддӣ ба самтгирии касбии ҷавонон таъсир расонанд. Ин ҳолат махсусан дар ҷомеаҳои мушоҳида мешавад, ки дар онҳо меъёрҳои гендерӣ ё қавмӣ дар интиҳоби касб нақши муҳим мебозанд.

Барои пешгирии чунин ҳолатҳо, ҳамкориҳои оила, ҷомеа ва муассисаҳои таълимӣ зарур аст. Оила бояд фарзандонро дар интиҳоби касб озод гузорад ва ба онҳо дар дарёфти майл ва шавқу ҳавас кӯмак кунад. Ҷомеа бояд фазои таҳаммулпазирӣ ва имкониятҳои баробарро фароҳам оварад. Муассисаҳои таълимӣ бояд ба ҷавонон дар шинохти имконияти мавҷуда ва рушди малакаҳои зарурӣ барои муваффақият дар касби интихобкардаашон мусоидат намоянд.

Дар фарҷом, муваффақияти беназири Далер дар соҳаи оҳангарӣ, собит месозад, ки ҳатто агар рӯй овардан ба касбу ҳунари аз рӯйи зарурати ҳаётӣ ва шароити иҷтимоӣ замина гирифта бошад ҳам, омили калидии комёбӣ дилсӯзӣ, иродаи қавӣ ва муносибати созандаи инсон ба заҳмати касбӣ мебошад. Ин таҷрибаи амалӣ гувоҳи он аст, ки роҳандозии дурусти ҷаҳолияти меҳнатӣ ва кӯшиши пайваста метавонад иқтидори ботинии шахсиятро дар ҳар соҳаи интихобкардааш комилан шукуфон созад ва заминаи устувори худкифоягиро фароҳам оварад.

Аммо, барои он ки ҷавонон битавонанд касби худро озодона интихоб кунанд ва дар он муваффақ шаванд, бояд муҳити мусоид

фароҳам оварда шавад, ки дар он қонунҳо ва меъёрҳои ҷамъиятӣ ба рушди онҳо монеъ нашаванд.

Мувофиқи маълумоти Созмони Миллали Муттаҳид, «нарасидани малака ва ҳунар яке аз омилҳои асосии бекорӣ дар байни ҷавонон дар саросари ҷаҳон мебошад. Ҷавононе, ки соҳиби ҳунар нестанд, дар бозори меҳнат рақобат карда наметавонанд ва ба эҳтимоли зиёд ба муҳочирати меҳнатӣ рӯ меоранд, ки дар он ҷо низ бо мушкилоти зиёди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ рӯ ба рӯ мешаванд» [166, с. 56].

Аз ин рӯ, муҳим аст, ки волидон ва ҷомеа дар маҷмӯъ, ба интиҳоби касби фарзандон муносибати оқилона дошта бошанд. Зарур аст, ки ба хоҳишҳо ва истеъдодҳои ҷавонон эҳтиром гузошта, ба онҳо дар омӯзиши ҳунар ва касбҳои мувофиқ мусоидат намоянд. Ин на танҳо ба хушбахтии шахсии онҳо, балки ба рушди иқтисодии кишвар низ мусоидат мекунад. Вобаста ба масъалаи мазкур муҳаққиқ Саидов Б. чунин ибрози ақида намудааст: «Сармоягузори дар омӯзиши ҳунар ва касбҳои мувофиқ метавонад беҳтарин роҳи таъмини ояндаи дурахшони ҷавонон ва пешрафти ҷомеа бошад» [153, с. 98].

«Барои расидан ба ин ҳадаф, бояд барномаҳои таълимӣ ва касбӣ таҳия карда шаванд, ки ба эҳтиёҷоти бозори меҳнат мувофиқ бошанд ва ҷавонро бо малакаҳои зарурӣ таъмин намоянд. Ин барномаҳо бояд дар якҷоягӣ бо корфармоён ва дигар созмонҳои марбута таҳия карда шаванд, то ки онҳо ба талаботи воқеии бозори меҳнат ҷавобгӯ бошанд. Ҳамчунин, бояд ба ҷавонон имконияти кофӣ барои таҷрибаомӯзӣ ва кор ёфтани фароҳам оварда шаванд, то ки онҳо малакаҳои худро дар амал татбиқ карда тавонанд» [11, с. 140].

Хулоса, интиҳоби касб бояд як раванди огоҳона ва бошуурона бошад, ки дар он хоҳишҳо ва истеъдодҳои ҷавонон ба инобат гирифта мешаванд. Волидон ва ҷомеа бояд ба ҷавонон дар ин раванд мусоидат намуда, онҳоро бо маълумоти зарурӣ ва имконияти омӯзишӣ таъмин

намоянд. Ин на танҳо ба хушбахтии шахсии ҷавонон, балки ба рушди иқтисодии кишвар низ мусоидат мекунад.

Дар ҳақиқат яке аз мушкилоти масъалаи мазкур дар амал татбиқи нагардидани машғулиятҳои фанни технологияи меҳнат тибқи барнома ва китобҳои дарсӣ мебошад. Зеро на ҳама муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо таҷҳизоти лозима ҷиҳозонида шудаанд.

Аз тарафи дигар, натиҷаи таъсири бухрони иқтисодии кишвар, ки баъди ҷанги шаҳрвандӣ сар зада буд, то ба ҳанӯз таъсири манфии ҳудро гузоштааст. Тарки кишвар аз ҷониби мутахассисон ва зиёиён, аз ҷумла нокифоя будани таваҷҷуҳ ба кадрҳои миллӣ, боиси мушкилоти таълим гардидааст. Вазъи муассисаҳои таҳсилоти миёна, набудани омӯзгорони баландихтисос ва робитаи назария бо амалия ба талабот ҷавобгӯ нестанд. Аз ин рӯ, таъсиси муассисаи ягонаи омӯзиши касбӣ зарур аст. «Дар шароити ислоҳоти иқтисодӣ, тавсия мешавад, ки дар заминаи мактабҳои миёна мактабҳои касбӣ ташкил карда, ба хатмкунандагон имкони гирифтани ҳам шаҳодатномаи миёна ва ҳам касбӣ дода шавад» [166, с. 60].

Дар заминаи ин мушкилот ва эҳтиёҷоти рӯзафзуни бозори меҳнат, таъсиси муассисаи ягонаи омӯзиши касбӣ метавонад роҳи ҳалли муассир гардад. Чунин муассиса бояд дорои барномаҳои таълимии мукамал, инфрасохтори муосир ва ҳайати омӯзгорони баландихтисос бошад. Барномаҳои таълимӣ бояд дар асоси стандартҳои байналмилалӣ ва бо назардошти талаботи ҳоси иқтисодӣ миллии Тоҷикистон таҳия карда шаванд. Инчунин, муҳим аст, ки барномаҳо бо иштироки корфармоён таҳия гардида, ба талаботи воқеии бозори меҳнат мутобиқ карда шаванд.

Ин амсила имкон медиҳад, ки хатмкунандагон ҳамзамон таҳсилоти умумии миёна ва малакаҳои касбиро соҳиб шаванд, ки ин ба онҳо дар ҷустуҷӯи кор ва идомаи таҳсил дар муассисаҳои олии таълимӣ бартарият медиҳад. Таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон, ба монанди Олмон ва Швейтсария, собит месозад, ки татбиқи чунин низоми таҳсил ба коҳиши

сатҳи бекорӣ, афзоиши шуғли аҳоли ва рушди устувори иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Инчунин, зарур аст, ки ба масъалаи такмили ихтисоси омӯзгорон диққати ҷиддӣ дода шавад. Омӯзгорон бояд дар курсҳои такмили ихтисос иштирок намуда, бо технологияҳои навтарини таълим ва усулҳои муосири тадрис шинос шаванд. Инчунин, муҳим аст, ки омӯзгорон таҷрибаи корӣ дар истеҳсолот дошта бошанд, то ки онҳо тавонанд донишҳои назариявиро бо амалия пайваست намоянд ва ба донишҷӯён малакаҳои воқеии касбиро омӯзонанд.

Дар баробари ин, муҳим аст, ки муассисаҳои омӯзиши касбӣ бо корхонаҳо ва ташкилотҳои гуногун ҳамкории зич дошта бошанд. Ин шарикӣ метавонад тавассути гузаронидани таҷрибаомӯзии истеҳсолии муҳассилон дар корхонаҳо, ҷалби корфармоён ба тарҳрезии барномаҳои таълимӣ ва фароҳам овардани имкониятҳои шуғл барои хатмкунандагон амалӣ гардад. Чунин робитаи мутақобила ба осонӣ мутобик шудани мутахассисони ҷавон ба талаботи бозори меҳнат ва баланд рафтани сатҳи рақобатпазирии онҳо мусоидат мекунад.

Агар дар як вақт бо як қатор сабабҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ имкон нашудааст, ки рушди заруриро ба даст орем, ҳоло вақти он расидааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон замоне ҳуқуқи эҳёи анъанаҳои беҳтарини гузаштаро дар соҳаи таълиму тарбияи насли наврас барқарор кунад. Омӯзиши касбу ҳунар зимни тарбияи меҳнатӣ имрӯз дар доираи ислоҳоти соҳаи маориф бояд ҳамчун авлавияти таъхирнопазир баррасӣ карда шавад. Талаботи муосири бозори меҳнат тақозо менамояд, ки раванди модернизатсия ва навоварии кулӣ тамоми бахшҳои иқтисодиёти миллиро, бо шумули низоми маориф ва касбомӯзӣ, фаро гирад. Ин дигаргунсозии сохторӣ ҷиҳати бо кадрҳои баландихтисос, соҳибмаҳорат ва рақобатпазир таъмин намудани корхонаҳои саноатӣ, заводҳо, хоҷагиҳои деҳқонӣю коллективӣ, ширкатҳои истеҳсолию тиҷоратӣ ва дигар ташкилоту муассисаҳои кишвар заминаи устувор

мегузорад. Чунин ҳамгирии маориф ва истеҳсолот имкон медиҳад, ки мувозинати зарурӣ миёни пешниҳоди кадрҳо ва ниёзҳои воқеии субъектҳои хоҷагидорӣ мунтазам таъмин карда шавад.

Бо назардошти сатҳи пасти таълими фанни технологияи меҳнат дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз ҷиҳати баланд бардоштани иқтисодӣ оила дар бозори рақобатпазир чандон ғоидаовар нестанд. Муваффақият дар ин масъала метавонад танҳо дар сурати додани маълумоти миёнаи умумӣ, инчунин, соҳиби ҳунари касб низ гардад. Татбиқи ин тадбирҳо на танҳо ба оила, инчунин, ба давлат низ самараро иқтисодӣ меорад.

Дар шароити муосир, гузариш ба низомии таҳсилоти бисёрсатҳа яке аз тақозони асосии замон ба шумор рафта, бевосита аз талабот ва меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» сарчашма мегирад. Тамаркуз ва муттаҳидсозии идоракунӣ зинаҳои мухталифи таҳсилот (аз ҷумла таҳсилоти умумӣ, ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ) дар меҳвари як маркази ягонаи сиёсатгузор, имконияти мусоидро барои роҳандозии стратегияи муттаҳид ва яхелаи давлатӣ дар саросари кишвар фароҳам меорад.

Ин низомии мутамарказ ба мақомоти масъул имкон медиҳад, ки сифати барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва санадҳои меъёриро дар ҳамаи зинаҳои таҳсил - аз муассисаҳои томактабӣ то тобеъияти олӣ — ба таври муассир назорат кунанд. Чунин равиш иҷрои талаботи қонунгузори маориф ва ҳамгирии маорифи ватанӣ бо стандартҳои байналмилалиро кафолат медиҳад.

Гузариш ба консепсияи мактаби ягонаи касбомӯзӣ ва меҳнатӣ чараҳои худкор ва сода набуда, татбиқи амалии он банақшагирии стратегӣ ва низомиро тақозо мекунад. Барои амалӣ намудани ин ҳадафи муҳим, вазифаҳо ва масъалаҳои мубрамо метавон ба ду гурӯҳи асосӣ тақсим кард:

1. Самти назариявӣ, методологӣ ва концептуалӣ. Ин бахш таҳқиқоти бунёди роҳи бораи асосҳои назариявии тарбияи меҳнатӣ ва дурнамои рушди ин низом дар давраи нав талаб намуда, масъалаҳои зеринро дар бар мегирад:

- ошкор сохтани моҳияти муосири тарбияи меҳнатӣ ва касбомӯзӣ мувофиқи талаботи инқилоби илмӣ ва асри технологияҳои рақамӣ.

- ташаккули низоми мусоид ва маҷмӯи донишу малакаҳои касбии хонандагон;

- мучахҳазсоии озмоишгоҳҳои лабораторӣ ва таҷрибавӣ дар пойгоҳи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳамчун воситаи асосии рушди тафаккури техникӣ, қобилиятҳои эҷодӣ ва малакаҳои амалии хонандагон;

- татбиқи принсипи фаъолияти техникӣ-меҳнатӣ тавассути ҷалби хонандагон ба унсурҳои ҷудогонаи раванди истеҳсолот (тарҳрезӣ, омодасоии заминаи кор, тамғагузорӣ, коркард, насб, назорати сифат ва баҳисобгирии натиҷаи меҳнат);

- шиносоии низомиву методологии хонандагон бо принсипҳои умумии истеҳсолоти кишоварзии муосир;

- тайёр намудани мундариҷа ва усулҳои нави гузаронидани дарсҳои амалӣ барои хонандагони синфҳои 7-11 дар коргоҳҳои махсуси мактабӣ ва сохторҳои истеҳсолии корхонаҳои саноативу кишоварзӣ;

- таҳияи методикаи махсуси ташкили дарсҳо барои муассисаҳои таълимие, ки аз марказҳои саноатӣ дуртар қарор доранд, бо истифода аз технологияҳои алтернативӣ ва моделсозӣ.

2. Масъалаҳои ташкилӣ-амалӣ, инфрасохторӣ ва ҳамохангсоии соҳавӣ. Ин гурӯҳ масъалаҳои воқеии татбиқи амалии концепсияро дар бар гирифта, механизмҳои ворид намудани ислохотро танзим менамояд:

- навсозии куллии базаи моддӣ-техникии муассисаҳои таълимӣ ва бо таҷҳизоту технологияҳои муосир, воситаҳои рақамӣ ва абзорҳои меҳнати ба талаботи бозор ҷавобгӯ таъмин кардани онҳо;

- ба роҳ мондани механизми мутақобилаи устувор ва пайвасти мисли «мактаб – оила – корхонаи истеҳсолӣ» (фармоишгарони кадрҳо) ба мақсади роҳнамоии дурусти касбии наврасон;

- бозомӯзии касбӣ ва оmodасозии равонии омӯзгорони фанҳои гуногун ҷиҳати ворид кардани унсурҳои касбомӯзӣ ба раванди машғулиятҳо;

- таъсиси марказҳои инноватсионии байнимактабии касбӣ ва таълимӣ-истеҳсолӣ барои истифодаи самараноки воситаҳои техникӣ;

- ҷиҳати ҳалли вазифаҳои зикршуда, ташкил ва баргузори симпозиум ё конференси илмӣ ҷумҳуриявӣ оид ба мушкилоти назария ва амалияи омӯзиши техника ва технологияҳои муосир зарур аст. Дар ҳамоиши мазкур дар оянда бояд масъалаҳои зерин меҳварӣ бошанд:

- ҳалли мушкилоти умумии назариявии касбомӯзии насли наврас дар шароити муосир;

- интегратсия ва ташаккули донишҳои касбию техникӣ дар ҷараёни таълими асосҳои илмҳои бунёдӣ;

- хусусиятҳои сохтории мазмунӣ касбомӯзӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои хонандагони синфҳои 7-11;

- мақоми фанҳои технологияи меҳнат ва касбомӯзӣ дар мактабҳои муосир;

- мундариҷа ва шаклҳои роҳандозии касбомӯзӣ дар ҷараёни корҳои беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ;

- хусусиятҳои тарбияи меҳнатӣ дар муассисаҳои таълимии типӣ наф: литсейҳо, гимназияҳо ва коллеҷҳо.

Стратегияи пешниҳодшавандаи ҳадафҳои тарбияи меҳнатӣ, ки роҳҳои мушаххаси ҳалли масъалаҳои касбомӯзиро дар ҷараёни тарбияи

меҳнатӣ, бо назардошти истифодаи техника ва технологияҳои навин, дар шакли зерин пешниҳод менамоем:

- мутобиқсозии ҳамаҷонибаи мазмуни касбомӯзӣ ба тағйироти босуръати бозори меҳнат ва ташаккули устувории касбии хонандагон дар шароити зудҳаракатии вазифаҳои меҳнатӣ;

- фароҳам овардани шароит барои интиҳоби озодона ва огоҳонаи касб мувофиқи талаботи воқеии бозори иқтисодӣ;

- кафолати фаъолона таъсир расонидани мутахассисони оянда ба пешрафти техника, технология ва такмили муносибатҳои иҷтимоию истеҳсолӣ.

Дар ҳолати дуруст амалӣ намудани амсилаи таҳия намудаи мо хонандагон муассисаро бо соҳиб шудан ба як касби муайян хатм мекунанд. Масъулияти амалисозии ҳадафи боло танҳо бар дӯши омӯзгорони фанни технологияи меҳнат гузошта ва онро бо ҷорӣ кардани курсҳои маҳдуди махсус, ба мисли «Асосҳои технологияи меҳнат» ҷамъбаст намудан номумкин аст.

Дар ин шароит, тамоми фанҳои таълимӣ бидуни истисно бояд хусусияти касбӣ ва роҳнамоӣ дошта бошанд. Омӯзгорони равияҳои табиӣ-математикӣ ва гуманитарӣ низ вазифадоранд, ки аз курсони такмили ихтисос оид ба назария ва амалияи касбомӯзӣ гузаранд. Танҳо дар сурати ҳамгироии куллии фанҳо ва мучахҳазсозии техникӣ, низоми маориф метавонад кадрҳои воқеан рақобатпазир ва соҳибмаҳоратро ба воя расонад.

2.2. Роҳу усулҳои муосири тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагон дар шароити муосир

Педагоги машҳури рус К.Д. Ушинский дар бораи тарбияи меҳнатии хонандагон гуфта буд: «Агар педагогика хоҳад одамро дар ҳар

муносибат тарбия кунад, пас, бояд ўро дар ҳама ҷиҳат эътироф намояд» [174, с. 21]. Омӯзиши касбу ҳунар хонандагонро барои меҳнати босамар омода карда, дар интиҳоби касб ёрӣ мерасонад. Муносибати шахсӣ дар таълим муҳим аст ва усулҳои гуногуни омӯзиши шахсият барои тарбияи меҳнатӣ мавҷуданд.

Таълими касбӣ-техникӣ ҳамчун як ҷузъи муҳимми низоми маориф, имкон медиҳад, ки хонандагон малака ва донишҳои заруриро барои ворид шудан ба бозори меҳнат ва иштирок дар фаъолияти истеҳсоли ба даст оранд. Ин раванд на танҳо омодагии техникиро таъмин менамояд, балки инчунин ба рушди сифатҳои шахсии хонандагон, аз қабili масъулиятшиносӣ, интизомнокӣ ва қобилияти кор кардан дар гурӯҳ мусоидат мекунад. Дар раванди таълим, муносибати фардӣ ба хонандагон аҳаммияти калон дорад. Ҳар як хонанда дорои қобилият, шавқу рағбат ва хусусиятҳои инфиродии худ мебошад. Омӯзгор бояд ин хусусиятҳоро ба назар гирифта, барои ҳар як хонанда барномаи инфиродии таълимиро таҳия намояд.

Ба ақидаи педагоги тоҷик А. Ғафоров инъикоси меҳнати калонсолон дар фаъолияти мактабӣ хело васеъ ба ҳисоб рафта, ба ғайр аз мақсаду вазифаҳо иловатанд бандҳои зеринро дар бар гирифта метавонад:

- «- ҳелҳои меҳнат;
- намудҳои меҳнат ва ташкилию роҳбарӣ ба онҳо;
- шартҳои педагогии самаранок ба роҳ мондани онҳо дар ҷараёни тарбия;
- ҷорабиниҳо оид ба интиҳоби касб;
- тайёрии психологӣ ва амалии кӯдакон ба фаъолияти меҳнатӣ» [39].

Ба ақидаи А. Ғафоров тарбияи меҳнати синни калони мактабӣ аз ҷиҳати психологӣ ба фаъолияти меҳнатӣ тайёр кардани кӯдакон масъалаи хело муҳим буда, ҷиҳатҳои зеринро дар бар мегиранд:

«- меҳнатдӯстӣ;

- шавқу ҳавас;

- иҷро кардани намудҳои гуногуни меҳнат;

- ҳисси вазифадориву масъулиятнокӣ;

- устуворӣ;

- қатъиятнокӣ;

- бартараф карда тавонишани душворихо;

- талабот ба меҳнат кардан;

- дастаҷамъона меҳнат карда тавонишани;

- маҳорату малакаи меҳнатӣ;

- интизоми меҳнатӣ» [39].

Муҳаққиқ Мирзоева Б.И. дар монографияи худ таҳти унвони «Омода намудани омӯзгорони ояндаи технология ва соҳибкорӣ тавассути ҳунарҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ дар замони муосир» қайд менамояд, ки ҳангоми тайёр кардани муаллимони ояндаи технологияҳои махсус ба масъалаҳои зерин зиёдтар тавачҷуҳ додан лозим аст:

«- маърифатнокӣ оид ба таърих ва фарҳанги тоҷик;

- тарбияи ҷавонон бо анъанаҳо ва арзишҳои ҳунари халқии тоҷик;

- таъмин намудани маълумот барои татбиқи бархурди кишваршиносӣ дар соҳаи маориф, ки азхудкунии босифати дониш ва малакаи зарурӣ дар асоси маводи ҷамъоваришуда ва малакаи ҳосилшударо пешбинӣ менамояд, ки дастурҳои муҳимми таълимӣ мебошанд;

- таъмини ҳадафмандии моҳирона ва педагогии раванди омӯзиши ҳунарҳои занонаи анъанавии тоҷикӣ дар асоси омӯзиши усулҳои анъанавӣ ва технологияҳои нави махсус ва тарбияи мутахассисони оянда бо технологияҳои махсус ба сифати интиқолдиҳандаи фарҳанги милли;

- таъмини ҳалли масъалаҳои ҳифз ва ташаккули ҳунарҳои мардумии халқӣ дар заминаи омӯختан, эҷод кардан ва тафсири эҷодӣ, ки бо ҳамбастагии самарабахши дониш ва малака дар намудҳои гуногуни

хунарҳои бадеии халқӣ имконпазир аст;

- истифодаи таҷрибаи педагогӣ ҳамчун асос барои ба даст овардани дониш ва малакаҳои хунарҳои анъанавии занони тоҷик;

- ба раванди таълиму тарбияи донишҷӯён дохил намудани омӯзиш ва истифодаи хунарҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ» [115, с. 72].

Муҳаққиқони зиёде ба таҳқиқи раванди азхудкунии донишҳои назариявӣ ва омода кардани донишҷӯён дар чараёни омӯзиш сару кор гирифтаанд. Аз ҷумла муҳаққиқ Мирзоева Б.И. ин масъаларо дар қисмҳои таълимии зерин дида баромадааст:

- «- фанҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ (таърих ва фарҳанги халқи тоҷик, ҷомеашиносӣ, асосҳои ҷаъолияти соҳибкорӣ, асосҳои фалсафа ва ғайра);

- фанҳои умумии касбӣ (асосҳои педагогикаи умумӣ, психологияи касбӣ, назария ва усулҳои таълим, технология ва соҳибкорӣ, педагогикаи хунарҳои мардумӣ ва ғайра);

- фанҳои махсус (маводшиносӣ, тарроҳии либос, дизайни либос, тарҳрезӣ ва моделсозии либосҳо, технологияи махсуси маҳсулоти миллӣ, таҷрибаи истехсолӣ ва технологӣ)» [115, с. 84].

Тарбияи меҳнатӣ, ки ҷузъи ҷудонопазири омӯзиши касбӣ мебошад, ба ташаккули муносибати эҳтиромона ба меҳнат, арзишҳои ахлоқии меҳнат ва омодагии равонӣ ба ҷаъолияти меҳнатӣ нигаронида шудааст. Усулҳои таълимӣ, аз қабилӣ ташкили коргоҳҳои таълимӣ, иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ-фойданок ва гузаронидани таҷрибаомӯзӣ дар корхонаҳо, ба хонандагон имкон медиҳанд, ки дар амал бо шароити воқеии меҳнат шинос шуда, малакаҳои заруриро аз худ намоянд. Илова бар ин, ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълим, баланд бардоштани самаранокии таълим ва омодагии хонандагон ба кор дар шароити ҷаҳони муосир мусоидат менамояд. Корбурди манбаъҳои электронӣ, платформаҳои маорифӣ ва шабеҳсозҳои рақамӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки донишҳои

назариявии худро дар амалия татбиқ намуда, қобилияти ҳалли масъалаҳои амалиро тақвият диҳанд.

Мирзоева Б.И. қайд менамояд, ки «баррасӣ ва таҳлили барномаҳои таълимӣ оид ба фанҳои махсус нишон медиҳад, ки дониш ва малакаҳои гирифташуда ҳангоми омӯзиши фанҳои таълимӣ ба қисмҳои таълимии зерин таъсир мерасонад:

- баланд бардоштани сатҳи омодагии хонандагон барои иҷрои намудҳои гуногуни ҳунароҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ;
- ташаккул додани системаи асосии ҳунароҳои миллӣ;
- омӯхтан ва нигоҳ доштани усулҳои истеҳсоли маҳсулоти гуногуни ҳунароҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ;
- омӯзиш ва нигоҳдории методикаи иҷрои ҳунароҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ ва ҳунароҳои мардумӣ;
- омӯзиш ва муносибати донишҷӯён ба иҷрои ҳунароҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ;
- дарки потенциали рушдкунанда ва тарбиявии ҳунароҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ;
- омӯзиш ва истифодаи таҷҳизод ва мошинаҳои дӯзандагӣ барои истеҳсоли маҳсулоти ҳунароҳои анъанавии занонаи тоҷикӣ» [115, с. 84-85].

Аз таҳлили адабиёти педагогӣ бармеояд, ки ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагон ба маҷмӯи шартҳои педагогӣ таъсия мекунад, ки онҳо рушди муносибати бошуурона ба меҳнат, ташаккули сифатҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва касбӣ, инчунин омодагии хонандагонро ба фаъолияти мустақилона таъмин менамоянд. Дар шароити муносири омӯзиши касбу ҳунар, махсусан барои хонандагони синфҳои 7-11, риояи чунин шартҳо барои ташаккули салоҳиятҳои меҳнатӣ ва омодагӣ ба интихоби касби оянда аҳаммияти муҳим дорад. Дар ин замина, андешаҳои зерин ҷанбаҳои муҳими педагогии ташкили фаъолияти меҳнатии хонандагонро ифода менамоянд:

«- ҳар қадар кӯдак ба меҳнат бармаҳал иштирок кунонда шавад, тарбияи меҳнати ӯ минбаъд ҳамон қадар маҷрои дуруст мегирад;

- фаъолияти меҳнати кӯдакон бояд моҳияти шахсӣ, ҷамъиятӣ ва асоси ахлоқӣ дошта бошад;

- меҳнате, ки бо машаққат анҷом мепазирад, шодиву сурур меоварад. Меҳнати сабук, ки шиддати кори ҷисмонӣ, ақлӣ ва иродавиरो талаб мекунад, кадр ва моҳияти тарбиявӣ надорад;

- меҳнати кӯдаконро назорат кардани калонсолон бояд одобона ва бо дастгирии онҳо гузарад, то ки онон ба қувваи худ боварӣ ҳосил кунанд. Агар кӯдак баъди иҷрои супориши меҳнатӣ аз барори кори худ шод шавад ва таърифу тавсиф шунавад, вай фикр мекунад, ки далеру шучоъ шудааст, ҳудро хушбахт ҳис мекунад;

- меҳнат бояд дамгирӣ дошта бошад. Хастагиро бо дигар намудҳои фаъолият ивазкунӣ ҳам рафъ мекунад. Ба ин ҳамгироии дарсҳои санъати миллӣ ва меҳнати синфҳои ибтидоӣ хеле мусоиданд, чунончи, дар як ҳиссаи дарс машғулиятҳои меҳнат гузаранд, дар ҳиссаи дигараш расми ягон чизро мекашанд;

- ҳар супориши меҳнатӣ бояд бо натиҷаҳои муфид ва ба кадри ҳол ба назар намоён хотима ёбад. Ҳар қадаре, ки натиҷаи кор барои ҷамъият аҳамият дошта бошад, ба ҳуди коргар ҳам таъсири тарбиявии меҳнатӣ ҳамон қадар зиёд мешавад;

- дар меҳнати истехсолӣ на бояд манфиатдории моддӣи шахсии кӯдак рад карда шавад. Зеро фақат зимни ҳавасмандии шахсӣ кӯдак метавонад корро бо тамоми қувва омӯзад, ба коллективи корӣ ворид шавад ва ҳамин тавр ба дараҷаи коргари комил бардошта шавад ва дар ин асос барои худ бо шуури баланд, бо амри вичдон кор кунад;

- ташкили фаъолияти меҳнатӣ бояд ба тарбияи ахлоқӣ ва иқтисодӣ вобастагӣ дошта бошад. Баъзан одам хуб кор мекунад, вале баҳри тамаъ аст. Кори тарбиявӣ ба он мувофиқат мекунад, ки ҳоло талабагонӣ

хурдсол аз меҳнати ройгон, ғоиданоки умумӣ, ба хоѝри коллектив хурсандӣ мекунад;

- меҳнат бояд ба синну сол ва хусусиятҳои психофизиологии кӯдакон мувофиқат кунад. Мактабиёни хурдсол, хусусан талабагони синфи якум – ин кӯдакони томактабии дирӯза, машғулияти асосиашон бозӣ буд. Бинобар ин бояд он дар меҳнат ҳамроҳӣ кунад. Дар бозӣ ва ҳам кор фикр ва ҳисси пурқуввати масъулият вучуд дорад;

- дар раванди ғаъолияти меҳнат хонандагон бояд нафақат супоришҳои ба онҳо пешбаришударо иҷро кунанд, инчунин мустақилона ташкил кардани меҳнати худро ҳам омӯзанд» [119].

Аз таҳлили назарияи педагогӣ бармеояд, ки ҳавасмандкунӣ яке аз омилҳои муҳими ташаккули ғаъолияти меҳнати хонандагон ба шумор меравад. Дар раванди омӯзиши касбу ҳунар, махсусан дар синфҳои 7-11, истифодаи дурусти методҳои ҳавасмандгардонӣ, интиҳоби мақсадноки объектҳои меҳнат, ташкили ҳамкориҳои хонандагон, роҳбарии педагогӣ ва баҳодиҳии натиҷаҳои ғаъолияти меҳнатӣ барои рушди масъулиятшиносӣ, мустақилият ва салоҳиятҳои касбӣ аҳаммияти калон дорад. Аз ин рӯ, ҷиҳатҳои методии ташкили ғаъолияти меҳнати хонандагон бояд ба таври пайгирона ва аз нуқтаи назари педагогӣ дуруст ба роҳ монда шаванд. Дар ин замина, андешаҳои зерин аҳаммияти муҳими методӣ ва тарбиявии ҳавасмандкуниро дар ташаккули ғаъолияти меҳнати хонандагон инъикос менамоянд:

«- ба муаллимон ва роҳбарони синф лозим аст, ки объекти меҳнати шогирдонро ба мақсади қоромӯзӣ дуруст интиҳоб намоянд;

- мавриди ташкили ғаъолияти меҳнатӣ хонандагонро вазифадоркунӣ ҳам аҳаммияти калон дорад, ин нисбати қори супоридашуда масъулиятҳискуни ва ҳавасмандии онҳоро баланд мебардорад;

- дар методикаи тарбияи меҳнатӣ ҷойи муҳимро ҳамкориҳои хонандагон, тақсимои вазифаҳои онон ва ба ҳисоб гирифтани натиҷаи кор ишғол мекунад;

- дар ташкили фаъолияти меҳнатӣ амалан ёд додан нақши муҳим дорад, чунончи, ёд додани қоидаҳои беҳатарӣ;

- дар равиши фаъолияти меҳнатии хонандагон назорати педагог ҳатмист, вай зимни мушоҳида ба онҳое, ки дар истифодабарии асбобу воситаҳои техникаӣ душворӣ мекашанд, ёри амалӣ мерасонад;

- ташкили фаъолияти меҳнатӣ бояд дар асоси донишҳои қаблан андӯхтаи хонандагон пайваста бурда шавад, то ки он донишҳо зимни таҷрибаи амалӣ устувору пойдор гарданд;

- барои ташаккул додани муносибати ҳалолкориҳои хонандагон омили рағбатонӣ аҳаммияти бузург дорад, зеро чунонки гуфта будем, ҳавасмандгардонӣ рӯҳафзоӣ мебахшад, хонандагонро ба иҷрои вазифа фаъол мегардонад. Дар ҳамин радиф аҳаммияти мусобиқа хеле бузург аст, ки он ба муқоиса, миқдор ва сифати кор натиҷагирӣ он, қадркунии пешқадамонро ба назар мегирад» [119].

Педагоги машҳур В.А. Сухомлинский дар бораи аҳаммияти ҷамъиятии меҳнат ҳамчун омили ташаккули шахсият чунин меорад: «Мо ба он муваффақ мегардем, ки кӯдакро хоҳиши бо меҳнат ба ҷамъият манфиат расонидан рӯҳбаланд намояд». [169, с.102].

Ҳамзамон, ӯ дар бораи иштироки кӯдакон дар меҳнати воқеии ҷамъиятӣ чунин ибрази ақида намудааст: «Ҳанӯз дар солҳои бачагӣ тарбиятгирандагони мо медонанд, ки кори онҳо на бозӣ, балки кори ниҳоят ҷиддии зарурии ҷамъиятӣ мебошад...» [169, с.103].

Педагоги дигар А.А. Смирнов масъалаҳои равонии омодагии мактаббачагонро ба меҳнат таҳқиқ намуда, унсурҳои зерини талаботи бошууронро дар он нишон додааст: «фаҳмиши равшани моҳияти ҷамъиятии меҳнат, зарурати он дар ҳаёти ҷамъият ва ҳар як инсон; эътимод бар он ки хеле хуб меҳнат кардан лозим аст; хоҳиши қатъӣ ва

одат ба меҳнат кардан; муҳаббат ба меҳнат; самти меҳнати равшан ифодаёфтаи шахсият; маҳорату малакаҳои зарурии меҳнатӣ; эҳтиром ба ҳама гуна меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ; ташаккули манфиатҳои меҳнатӣ, майлу рағбат ва муносибати интиҳобӣ ба намудҳои гуногуни ғайолияти меҳнатӣ, инчунин омодагии бошуурона ва ихтиёрӣ хангоми зарурат ба иҷрои ҳама гуна кор» [164, с.103].

Дар мавриди сохтори шахсият ва самти меҳнатӣ К.К. Платонов чунин мешуморад: «Самти меҳнатро ба таври умумӣ чун зерсохтори шахсият тавсиф кардан мумкин аст. «Самт»-и шахсият дорои як қатор сифатҳо, аз қабилӣ: сатҳӣ, фарохӣ, сермаҳсулӣ, устуворӣ, таъсирбахшӣ ва як қатор шаклҳо: шавқу рағбат, хоҳиш, манфиатҳо, лаёқат, идеалҳо, ҷаҳонбинӣ ва эътимод дорад» [138, с.74].

Дар адабиёти педагогӣ аҳаммияти меҳнат ҳамчун омил ташаккули шахсият ва тарбияи меҳнатдӯстӣ чунин арзёбӣ шудааст: «Ташаккули инсон ҳамчун шахсият дар таъсири байниҳамдигарии табиат, муҳити иҷтимоӣ ва ҳуди шахс ҷараён мегирад, ки ин ба тағйирёбии хусусии ӯ мусоидат менамояд. Маҳз дар ҷараёни ғайолият шаклҳои нави муносибат ба зухур омада, инсон ҳамчун шахсият ташаккул меёбад. Ба таври дигар гӯем, инсонро қабл аз ҳама ғайолияти шахсии ӯ такмил ва ташаккул медиҳад. Мафҳуми «ғайолият»-и инсон дар илм мазмуни комилан муайян дорад. Инсон ба ғайолият чун мавҷудияти ҳудро аз табиат бошуурона ҷудоқунанда ва бошуурона кӯшанда барои расидан ба мақсадҳои дар назди худ гузоштааш шурӯъ менамояд. Ғайолияти меҳнатӣ мавзӯи баҳси педагогика ва психология мебошад: барои ин фанҳо хусусияти басо муҳим он аст, ки он ҳамеша ба мақсад равона, бошуурона, ғайол ва аз лиҳози иҷтимоӣ шаклёфта мебошад» [58].

Муҳаққиқи ҷавон, ассистенти кафедраи гистологияи Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон Ф.С. Изатшоева дар мавзӯи «Меҳнат-ифтихор ва шарафи ҷавонони тоҷик» мақола навишта, ҷанбаҳои муҳими меҳнат,

меҳнатдӯстӣ ва водорсозии ҷавонон ба меҳнатро баррасӣ кардааст. Аз ҷумла, номбурда қайд менамояд, ки «Низоми тарбияи меҳнатии хонандагон қисми таркибии ҷудонопазири тамоми кори таълимиву тарбиявии мактаб мебошад. Тарбияи меҳнатӣ, ки бо меҳнати таълимӣ алоқаи узвӣ дорад, ба фаъолона бедор сохтани завқ мусоидат менамояд. Таълими муттасили меҳнатӣ ба малакаю маҳорати зарурӣ ва интиҳоби касби мактаббачагон таъсир мегузорад. Бояд хонандагонро бо тамоми гуногунрангӣ ба намудҳои мухталифи фаъолияти ҷамъиятии ғоиданок бо мақсади ташаккул додани меҳнатдӯстӣ, дастҷамъӣ ва дигар сифатҳои шахсият ҷалб намуд» [58].

Ба ақидаи Ф.С. Изатшоева «Ҳама гуна фаъолияти бошуурона аз гузориш ва дарки мақсад оғоз меёбад. Мақсад ҳар чӣ қадар аҳаммияти бештари ҷамъиятӣ дошта бошад, ҳамон андоза мактаббачагон ба кор бо дарку эҳсоси масъулият муносибат мекунанд ва боғайрат меҳнат менамоянд. Чунин кор ба ташаккули шахсияти хонандагон таъсири хеле кавӣ мерасонад. Аз ин рӯ моҳияти ҷамъиятии ҳама гуна намуди меҳнати истеҳсолӣ ва кори ҷамъиятии ғоиданокро ошкор сохтан зарур аст» [58].

Номбурда чунин мешуморад: «Ҳанӯз дар солҳои бачагӣ тарбиятгирандагони мо медонанд, ки кори онҳо на бозӣ, балки кори ниҳоят ҷиддии зарурии ҷамъиятӣ мебошад. Онҳо медонанд, ки агар ин корро иҷро накунанд, ҳеҷ кас ба ҷои онҳо кор намекунад» [58].

Дар таҳқиқоте, ки мо дар як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Кӯлоб оид ба тарбияи меҳнатӣ, омӯзиши ҳадафҳои касбомӯзии хонандагон ва сатҳи касб ва ҳунаромӯзии онҳо гузаронидем, низ саволномаҳо истифода шуданд. Доираи саволҳо дар ин пурсишномаҳо тавре интиҳоб гардид, ки посух ба онҳо муносибати хонанда ба меҳнат бо назардошти интиҳоби касб, майлу рағбати вай, ангеҷаҳо, сатҳи пухтагии иҷтимоӣ ва тамоилҳои минбаъдаро ошкор созад. Намунаи пурсишномаи пешниҳодкардаи мо барои хонандагони МТМУ-и шаҳру ноҳияҳои минтақаи Кӯлоби вилояти Хатлон дар

таҳқиқот ҷалб гардида буданд дар замимаҳои 1 ва 2 оварда шудааст.

**Ҷадвали 2. Ҷамъбасти натиҷаи пурсишнома дар муассисаҳои МТМУ №3,
39 ноҳияи Темурмалик, МТМУ №№1, 5, 8, шаҳри Кӯлоб чунин буд**

№	Баъди хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳсили худро идома додан мехоҳанд	Натиҷа бо %
4)	Дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ	57%
5)	Дар литсейҳо	18%
6)	Дар коллеҷҳо	16%
7)	Дар меҳнати истеҳсоливу ҷамъиятӣ	9 %
	Ҷамағӣ	100%

Ҷамъбасти натиҷаҳои ин пурсишномаҳо нишон доданд, ки хонандагони синфҳои 7-11 аксаран ният доранд барои амалӣ гардидани орзуҳои таҳсили худро дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ (57%) идома диҳанд:

- дар литсейҳо - 18%, дар коллеҷҳо - 16% ва ҷамағӣ 9% бевосита пайвастан ба меҳнати истеҳсоливу ҷамъиятӣ.

Ҷадвали 3.

Ниятҳои касбии хонандагон дар талоши меҳнат

№	Ниятҳои касбии хонандагон дар талоши меҳнат	Натиҷа бо %
1.	Соҳаи ғайриистеҳсоли ва ҳуқуқшиносӣ	51 %
2.	Иқтисодиёт	19 %
3.	Саноат, сохтмон	6 %
4.	Хизмати маишӣ	5 %
5.	Нақлиёт	7 %
6.	Савдо	8 %
7.	Касбу кори дигар	4 %
Ҷамъ	Ҷамағӣ	100 %

Тибқи ҷадвали мазкур аксари хонандагон мехоҳанд дар соҳаҳои ғайриистеҳсоли ва ҳуқуқшиносӣ (51%), иқтисодиёт (19%) кор кунанд. Аммо, ниятҳои касбии 65%-и хонандагон ба талаботи ҷомеа ба кадрҳои иқтисодӣ мувофиқат намекунад. Номувофиқӣ байни хоҳишҳои шахсӣ ва талаботи ҷомеа дар соҳаҳои тиб, ҳуқуқшиносӣ, иқтисод, кишоварзӣ ва

саноат мушоҳида мешавад.

Дар ин замина, таҳлили амиқи омилҳое, ки ба ин омилҳо таъсир мерасонанд, аҳамияти бунёдӣ пайдо мекунад. Чунин омилҳо метавонанд ҳам вижагиҳои фардӣ (хусусиятҳои шахсият ва афзалиятҳои ҳаётӣ) ва ҳам паҳлӯҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ (дастрасӣ ба маълумоти бозори кор ва имкониятҳои воқеии фаъолият дар соҳаҳои мухталифро) фаро гиранд. Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки маъруфияти касб, ки аксар вақт тавассути ВАО ва муҳити иҷтимоӣ тарғиб мешавад, метавонад ба интихоби иштибоҳӣ оварда расонад.

Муносибати ҳаётии хонандагон, ки аз таҷрибаи зиндагӣ мушоҳидаҳо ва муошират бо атрофиён шакл мегиранд, низ дар интихоби касб нақши муҳим доранд. Масалан, хонандагон метавонанд ба касбҳое, ки аз ҷониби волидон ё шахсиятҳои бонуфуз дар ҳаёти онҳо ташвиқ карда мешаванд, майл дошта бошанд. Илова бар ин, набудани таҷрибаи воқеӣ дар соҳаҳои гуногун метавонад ба тасаввуроти нодуруст дар бораи мушаххасоти касб ва талаботи он оварда расонад.

Бо дарназардошти нобаробарии ҷойдошта, таҳия ва роҳандозии барномаҳои мақсадноки касбинтихобкунӣ аҳамияти муҳим дорад; ин барномаҳо ба наврасон дар шинохти дурусти талаботи бозори меҳнат ва муайян намудани самтҳои мувофиқи қобилияту арзишҳои фардиашон кӯмак мерасонанд. Чунин ташаббусҳо бояд бо мақсади таъмини хонандагон бо иттилооти мукамал оид ба касбҳо ва фароҳам овардани имкониятҳои амалӣ, аз қабili таҷрибаомӯзӣ ва мушоҳидаи раванди истеҳсолӣ, равона карда шаванд.

Азму ниятҳои хонандагон дар интихоби касб аз синну сол, маъруфияти касб ва муносибатҳои ҳаётии онҳо вобаста аст:

Ҷадвали 4.**Нишондиҳандаи таъсири омилҳои муҳити беруна, ки ба нақша
ва ниятҳои хонандагон таъсир мерасонад**

№	Таъсири омилҳои муҳити беруна, ки ба нақша ва ниятҳои хонандагон таъсир мерасонад	Натиҷа бо %
1.	Хонавода	55%
2.	Муассисаи таълимӣ ва омӯзгорон	22%
3.	Таъсири муҳит ва ҷомеа	11%
4.	Воситаҳои ахбори омма	12%

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки муҳимтарин омил дар ҳавасмандии хонандагон – шахсият аст. Ҳавасмандии «Ҷолибияти зоҳирии касбу ҳунар» (32,8%) нишон медиҳад, ки таъсири касбӣ мавқеи муҳим доранд, аммо омӯзиши касбӣ дар тарбияи меҳнатӣ суст аст. Бисёре аз хонандагони синфҳои 7-11 дар бораи касби ояндашон ҷиддӣ фикр намеkunанд. Аз рӯйи дараҷаи устувории касбӣ дар тарбияи меҳнатӣ мо шартан хонандагонро ба се гурӯҳ тақсим намудем:

Ҷадвали 5.**Дараҷаи устувории касбӣ дар тарбияи меҳнатии хонандагон**

№	Дараҷаи устувории касбӣ дар тарбияи меҳнатӣ	%
1	Онҳое, ки ҷиддан касби ояндаи худро интихоб кардаанд	18 %
2	Онҳое, ки дар омӯзиши касбу ҳунар муносибати ҷиддӣ надоранд	36 %
3	Чандон дар бораи интихоби касби оянда фикр накардаанд	46 %
4	Иштирок дар умум	100%

Сабаби сатҳи пасти интихоби касбу ҳунаромӯзии хонандагон ҳадафу мақсадҳои суст шаклгирифта, майлу рағбати ноустувор, набудани худбаҳодиҳии мусбат ва амсол ба инҳо мебошад. Таҳқиқот собит намуд, ки майли касбии босамару таъсирнок танҳо дар 18% хонандагон ошкор шудааст. 36% хонандагон дар омӯзиши касбу ҳунар ноустуворанд, онҳое, ки дар интихоби касб ноустуворанд ва интихобашон шакли номуайян дорад, 46 % дарсадро ташкил медиҳанд. Дар ақидаи 8%-и хонандагон майлу рағбат аслан вучуд надорад. Вижагии хоси азму нияти касбии хонандагон мутобиқ набудани

қобилияти фардии онҳо дар тарбияи меҳнатӣ ба шумор меравад.

Ин нишондиҳандаҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки номутобиқати интихоби касб дар 68%-и хонандагон мушоҳида мешавад. Надоштани тасаввурот дар бораи имконияти худ, интихоби касбро душвор мегардонад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки 89%-и хонандагони синфи 9 ва 76%-и хонандагони синфи 11 касбро бе назардошти худбаҳодиҳӣ интихоб мекунанд. Танҳо як қисми ками хонандагон ояндаи худро дар омӯзиши касбу ҳунар мебинанд ва имконияти худро фаъолона арзёбӣ мекунанд.

Таҷрибаи таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки дар ташаккули касбии хонандагони синфҳои 7-11 муассисаи таълимӣ метавонад нақши муҳим ва калон бозанд. Масалан, муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ниҳоди муҳимми иҷтимоии тарбияи меҳнатии хонандагон дар омӯзиши касбу ҳунар ба шумор меравад. Гузашта аз ин, агар вазифаҳои тарбиявии оила ва ҷомеаҳои меҳнатӣ бо бисёре дигар вазифаҳои онҳо ба ҳам омада бошанд, пас, фаъолияти муассисаи таълимӣ пурра ба омӯзиш ва тарбияи меҳнатии хонандагон равона шудааст.

Барои интихоби дурусти касб, омӯзгорон бояд талаботи минтақа, шароити маҳаллӣ, майлу рағбат ва қобилияти хонандагонро ба назар гиранд. Муассисаҳои таълимӣ бояд талабот ва ангеаҳои меҳнатии хонандагонро омӯзанд. Барои ин, пурсишҳо, машваратҳои психологӣ-педагогӣ ва арзёбиҳои коршиносӣ гузаронида мешаванд. Дар асоси маълумоти ҷамъовардашуда, тавсифи психологӣ-педагогии хонанда тартиб дода мешавад, ки ба тарбияи меҳнатӣ ва интихоби касб мувофиқи имконият ва хоҳишҳо мусоидат мекунанд.

Муайян намудани самти мувофиқи фаъолияти касбӣ чараҳои бисёрҷабҳа ва мураккаб буда, таҳлили амиқу ҳамаҷонибаи маҷмӯи омилҳои субъектӣ ва объективиро тақозо менамояд. Таҳқиқот ва ёфтаҳои олимони ватанию хориҷӣ гувоҳи он аст, ки интихоби оқилона ва пайдарпайи касб дар асоси мувофиқати сохтори шахсият, тамоюлҳои

устувор ва арзишҳои иҷтимоии фард гарави асосии ба даст овардани каноатмандии баланди касбӣ, баланд бардоштани маҳсулнокии меҳнат ва коҳиш додани сатҳи фишорҳои раванӣ дар фаъолияти минбаъда ба шумор меравад.

Омӯзгорон ва муассисаҳои таълимӣ нақши калидӣ дар роҳнамоии касбии хонандагон мебозанд. Онҳо бояд дар бораи бозори меҳнат, тамоюлҳои ҷорӣ ва дурнамои оянда маълумоти дақиқ пешниҳод намоянд. Илова бар ин, муҳим аст, ки донишҷӯёро бо малакаҳои зарурӣ, аз қабili тафаккури интиқодӣ, ҳалли мушкилот ва малакаҳои муошират мучахҳаз гардонанд, ки барои муваффақият дар касби интиҳобкардаашон заруранд.

Таҳқиқот чунин нишондиҳандаҳоро ошкор сохт:

Тарбияи меҳнатӣ ва нақши педагогҳо:

Педагогҳо бояд ҳадафҳои мушаххаси меҳнатро ба хонандагон фаҳмонанд ва ғоидаи ҷамъиятии онро нишон диҳанд. Ин ба рушди ангезаҳои ахлоқӣ, фаъолнокии касбӣ ва ташаббус мусоидат мекунад.

Муҳим аст, ки омӯзгорон хонандагонро бо мисолҳои муносибатҳои ахлоқӣ ва иқтисодӣ дар меҳнат шинос кунанд ва дар бораи раванди меҳнатӣ андешаронӣ кунанд.

Таҳлили заминаҳои воқеии ҷалби хонандагони синфҳои болоӣ (7-11) ба фаъолияти амалӣ нишон медиҳад, ки иштироки онҳо дар бахшҳои мухталифи меҳнати истеҳсолию иҷтимоӣ асосан ду самти меҳвариро фаро мегирад:

- якум, қисми зиёди таълимгирандагон бинобар сабаби талаб нагардидани омодагии махсуси пешакӣ ва таҳассуси амиқи касбӣ, бештар ба соҳаи хизматрасонӣ (аз ҷумла, қорҳои логистикию борбардорӣ, фаъолияти тичоратӣ савдо ва хизматрасонии техникӣ дар нуқтаҳои ҳӯроки умумӣ) ҷалб мешаванд. Ин шакли фаъолият барои онҳо ҳамчун марҳалаи аввалияи адаптатсияи иҷтимоӣ-меҳнатӣ хизмат мекунад.

- дуюм, дар ин бахш хонандагон бевосита дар равандҳои технологии корхонаҳои мухталифи истеҳсолии маҳаллӣ (ба монанди маҷмааҳои макаронпазӣ, коргоҳҳои қаннодӣ, сеҳҳои дӯзандагӣ ва ғайра) фаъолият менамоянд. Хусусияти муҳимми ин самт дар он аст, ки чараҳои касбомӯзӣ ва ташаккули тафаккури техникий хонандагон дар заминаи муносибатҳои воқеии истеҳсолӣ ва мустақиман дар ҷойи кор сурат гирифта, ба тавлиди маҳсулоти созанда нигаронида мешавад.

Мушкилот ва ҳулосаҳо:

Аксари хонандагоне, ки кор мекунанд, аз оилаҳои камбизоат ҳастанд ва ҳадафи онҳо кӯмак ба оила мебошад.

Шароити корӣ на ҳамеша беҳатар аст ва хонандагон қоидаҳои техникаи беҳатариро намедонанд, ки ин метавонад ба саломатии онҳо зарар расонад.

Дар раванди тарбияи меҳнатӣ, педагогҳо вазифадоранд, ки на танҳо маҳорати амалии хонандагонро инкишоф диҳанд, балки инчунин муносибати дурусти ахлоқиро нисбат ба меҳнат ташаккул диҳанд. Ин тақозо мекунад, ки омӯзгорон усулҳои гуногуни таълимиро истифода баранд, аз қабيلي муҳокимаҳо, семинарҳо ва таҳлили ҳолатҳои мушаххаси истеҳсолӣ.

Дар баробари иштирок дар соҳаҳои хизматрасонӣ ва истеҳсолот, хонандагон инчунин метавонанд дар дигар намудҳои фаъолияти меҳнатӣ, аз қабيلي кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва соҳибкорӣ ширкат варзанд. Ин имкон медиҳад, ки доираи таҷрибаи меҳнати онҳо васеъ гардад ва онҳо метавонанд касби ояндаи худро бошуурона интихоб кунанд. Бояд қайд кард, ки иштироки хонандагон дар фаъолияти меҳнатӣ бояд бо назардошти синну сол, саломатӣ ва хусусиятҳои инфиродии онҳо ба роҳ монда шавад. Тибқи қонунгузориҳои меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, истифодаи меҳнати кӯдакон дар шароити хавфнок ва зараровар манъ аст.

Мушкилоти мавҷуда дар соҳаи тарбияи меҳнатӣ, аз ҷумла шароити

номусоиди корӣ ва надоштани дониш оид ба техникаи бехатарӣ, ҷиддӣ буда, ҳалли фавриро тақозо мекунанд. Дар ин самт, вазифаи муассисаҳои таълимӣ ва мақомоти дахлдор иборат аз он аст, ки назорати қатъии иҷрои талаботи бехатарии меҳнатро таъмин намуда, барои хонандагон курсҳои омӯзишии техникаи бехатариро ташкил намоянд. Илова бар ин, ҷалби корфармоён ба раванди тарбияи меҳнатӣ ва таъмини шароити муносиби корӣ барои хонандагон низ муҳим аст.

Ҳамин тариқ, тарбияи меҳнатӣ нақши муҳимро дар омодаسازیи насли наврас ба зиндагии мустақилона ва фаъолияти касбӣ мебозад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, педагогҳо бояд усулҳои гуногуни таълимиро истифода баранд, хонандагонро ба соҳаҳои гуногуни меҳнат ҷалб намуда, шароити мусоиди кориро таъмин намоянд. Инчунин, муҳим аст, ки мақомоти дахлдор назорати қатъии иҷрои талаботи бехатарии меҳнатро таъмин намуда, барои хонандагон курсҳои омӯзишии техникаи бехатариро ташкил намоянд. Танҳо дар сурати таъмини чунин шароит, тарбияи меҳнатӣ метавонад ба рушди ҳамаҷонибаи шахсият ва омодагии он ба зиндагии мустақилона мусоидат намояд.

Аз нигоҳи педагогӣ ба мақсад мувофиқ аст, ки агар ин намудҳои фаъолияти меҳнатӣ дар соҳаи маориф ва истеҳсолот интихоб шавад, ки ба вижагиҳои синну соливу фардии онҳо мутобиқат намояд.

Аз нигоҳи тарбияи педагогӣ ба мақсад мувофиқ аст, агар ҷомеа дар маҷмӯъ ва ҷомеаи педагогӣ, аз ҷумла, ба ин хонандагон дар сохтани шароитҳои зарурии кор, дар ин зина ҷалб намудани онҳо ба дарёфтани ҳаддиақал камтарин маълумоти миёна ва касбӣ ғамхорӣ зоҳир намояд.

Агар тарбияи меҳнатиро аз диди соҳаи маориф дар назар дошта бошем, пас, ин ҷо сухан дар бораи ба даст овардани маълумот дар вақтҳои берун аз дарс меравад. Яъне, таҳсилоти иловагиро дар назар дорем, ки хонандагон дар соатҳои берун аз дарсҳо ба даст меоранд. Ҳангоми таҳлили дониши хонандагон дида мешавад, ки агар хонандагон

аз оилаҳои камбизоат дар соҳаи хизматрасонӣ фаъолият меkunанд, пас, хонандагон аз хонаводаҳои аз нигоҳи моддӣ таъмин вақти худро сарфи соҳаи таҳсилот барои ба даст овардани маълумоти нисбатан амиқ ва густариши донишҳои худ ба соҳаҳои дахлдори илм ва техника машғул мешаванд. Падару модарони ин хонандагон имкон доранд барои дарсҳои иловагӣ ва омӯзишҳои иловагӣ пул пардохт намоянд. Хонандагон ин маълумотро дар ҳолатҳое ба даст меоранд, ки онҳо аз дарсҳои дар ин замина ироамешуда дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ каноатманд нестанд.

Мо ба манзури таҳсилоти иловагӣ силсилаи дарсҳои омӯзишӣ чун табиӣ, математикӣ, гуманитарӣ, хориҷӣ, компютериро пешниҳод намудем. Дар ин ҷаҳор самт метавон омӯзишҳои кӯтоҳмуддат, академияҳои хурд ва омӯзгорони хонагиро ташкил кард.

Омӯзгорони хонагӣ ва тадриси хусусӣ бештар ба ду дастаи хонандагон муносиб аст: боистеъдодҳо, яъне барои онҳое, ки қобилият доранд ва сузхонҳо, яъне онҳое, ки наметавонанд бо вучуди талош ба ҳамсинфонашон расанд. Аввалинҳо, яъне соҳибистеъдодҳо бо ёрии омӯзгорони хонагӣ метавонанд истеъдоди худро такмил диҳанд ва маълумоти пурра ба даст оранд ва ба муассисаҳои таҳсилоти обрӯманди олии кишвар ва мамолики дигар дохил шаванд.

Таҳқиқоту мушоҳидаҳо ва пурсишҳои мо нишон доданд, ки сатҳи огоҳии хонандагон дар бораи касбҳои коргарӣ, соҳаҳои истеҳсолот хеле пастанд. Исбот шудааст, ки дар миёни теъдоди умумии хонандагон дар бораи талаботи пешрафти иқтисоди кишвар 17% тасаввуроти кофӣ доранд; дар бораи касбҳои ҳамагонӣ 22 % хуб огоҳанд; бо талаботи касбии ихтисосҳои муҳим 32% хонандагон ошноянд.

Ҳамин тариқ, танзим ва ташкили кори падару модарон ва омӯзгорон оид ба тамоилҳои касбомӯзӣ ва ҳунаромӯзии хонандагон дар атрофи самтҳои ёдшуда бо назардошти тафриқаҳои муносибу дахлдор ба тамоилҳои касбӣ ва интиҳоби роҳи ҳаётии хонандагон

амалан кумак мерасонад.

Дар айни замон масъалаи худмуайянкунии хонанда баъди анҷоми омӯзиш дар муассисаи таҳсилоти асосӣ (синфи 9) ва муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ (синфи 11) ҳислати на танҳо шахсиятӣ, балки иҷтимоӣ ба худ гирифтааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он манфиатдор аст, ки хонандагони мо касбро интихоб намуда, ба ҷомеаи муосир дар самти иқтисодиёти кишвар фоидаи зиёд оранд.

Дар ҳамин иртибот масъалаи амалӣ гардонидани таҳсилоти миллии касбии хонандагон басо тезутунд аст, зеро муҳтавои кор ҳамеша дар ҳоли дигаргунист. Шеваи кор дар ҳамаи касбҳо, аз ҷумла касбҳои коргарӣ тағйир меёбад. Масалан, саноат, кишоварзӣ беш аз ҳар вақти дигар бо навгониҳои инноватсионӣ фаро гирифта мешаванд. Аз ҳамин ҷиҳат басо муҳим аст, ки бо мақсади ташкили мақсадноку ҳадафноки таҳсилоти касбӣ манбаъҳои ахборе, ки аз он хонандагон маълумот дар бораи касбҳоро пайдо мекунанд, муайян намуд.

Чуноне таҳқиқ шуд, сарчашмаҳои ахбор дар бораи касбҳо ба рушди майлу хоҳиши онҳо иртибот дорад. Дар ин маврид таъсири оила бештар нақши муҳим мебозад. Дар бораи иртиботи мутақобила миёни падарони коргар, касбу ҳунаромӯзии фарзандон ва интихоби касбро дар омори матолиби таҳқиқшуда метавон дид. Дар ин ҳол мо муайян намудем, ки тамоили касбӣ ҳамчун зарурияти фаъолият чун сарчашмаи маълумот ба хонанда дар бораи омӯзиши касбу ҳунар дар муассисаи таълимӣ тибқи тарбияи меҳнатии хонандагон ба ҳисоб мераванд. Ин ҷо посух ба саволи «**Бори аввал дар бораи касбу ҳунар шумо аз кӣ шунидед?**» (дар он 480 нафар хонандагони шаҳри Кӯлоб иштирок намуданд).

Ҷавоб ба саволи «**Бори аввал дар бораи касбу ҳунар Шумо аз кӣ шунидед?**»-ро дар ҷадвали 6 меорем.

Чадвали 6.

Чавоби хонандагони муассисаи таҳсилти миёнаи умумии №№ 1, 5, 8 – и шаҳри Кӯлоб бори аввал дар бораи ки шунидан оид ба касбу ҳунар

Манбаи маълумот	% -и аз ки шунидан
1. Хонавода, падару модар	23%
2. Муассисаи таълимӣ, омӯзгор	40%
3. Рафиқ, ҳамсол	18%
4. Радио, телевизион, рӯзномаҳо	17%
5. Муҳити атроф	2%
Ҳамагӣ:	100%

Чадвали 6 ифодакунандани дониш ва дарки фаҳмиши хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №№ 1, 5, 8 – и шаҳри Кӯлоб нисбати касбу ҳунар бо фоиз (%) нишон дода шудааст.

Ҳамин тариқ, муассисаи таълимӣ ва хонавода, падару модар манбаҳои асосии маълумот дар бораи интихоби касбу кор ва омӯзиши ҳунар дар тарбияи меҳнатӣ мебошанд.

Мо ин иртиботи мутақобиларо миёни падарони коргар ва омӯзиши касбу ҳунари фарзандон баррасӣ намудем ва пешрафти эҷодӣ, ҷолибият ва ё кори баландмуздро дар назар надоштем, балки гузариш ба шуғли дигарро мавриди таҳқиқ қарор дода будем, на он шуғле, ки падарони онҳо доштанд. Барои ин касбҳое, ки дар чараёни пурсиш матраҳ шудаанд (*беш аз 100 касбу кор*), ба се даста тақсим карда шудаанд:

- а) касбҳое, ки омодагиҳои теникӣ ва физикӣ-математикӣ мебошанд;
- б) касбҳое, ки донишҳои илмҳои табиӣ мебошанд;
- в) касбҳое, ки донишҳои илмҳои гуманитарӣ мебошанд. Касби падарон ва майли фарзандонро мо дар чадвали 6 овардем.

Чадвали 7.

**Касби падарон ва майли фарзандон ба касбинтихобкунии
хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи мумии
№№ 1 ва 53– и ноҳияи Восеъ**

Касбҳое, ки падарон машғуланд		Талоши фарзандон ба интихоби касб	
	Техникӣ ва физикӣ-математикӣ	Табиӣ	Гуманитарӣ
Дар маҷмӯъ ба %			
Теъдоди хонандагон бо ғоиз	55	22	23

Таҳлил нишон медиҳад, ки ҷонибдорони дастаи аввали касбҳо бештар майл ба он доранд, ки касбу кори падарони худро идома диҳанд. Чунончи, 54% бачаҳо аз хонаводаҳое, ки падаронашон соҳиби касбе мебошанд, ки омодагии техникӣ ва физикӣ-математикӣ меҷӯянд, ният доранд оянда ҳамин касбҳоро интихоб кунанд.

Таҳлили омории бадастомада манзараи умумии тақсими рағбати касбии таълимгирандагонро ба ин тартиб нишон медиҳад: 54%–и хонандагон идомадиҳандаи касби падарони хеш соҳаҳои техникӣ ва муҳандисиро интихоб намудаанд, ки ин аз мавҷудияти омилҳои занҷиравии сулолаҳои касбӣ шаҳодат медиҳад. Дар ин миён, 22%–и пурсидашудагон ба самти илмҳои табиатшиносӣ ва 23% ба соҳаҳои гуманитарӣ майлу рағбат зоҳир кардаанд. Бо вучуди ин, таҷрибаи амалӣ собит месозад, ки дар як қатор ҳолатҳо набудани заминаҳои мусоиди моддӣ-техникӣ ва норасоии роҳнамоии касбии мақсаднок монеи амалӣ шудани ин гуна қасду ниятҳои субъектҳои таълим мегардад.

Аз ин лиҳоз, аҳамияти стратегии низоми таҳсилоти касбӣ маҳз дар он зоҳир мешавад, ки роҳҳои гуногуни донишомӯзӣ, тавонмандиро малакаҳои касбӣ ва тафаккури техникӣ хонандагонро сари вақт ошкор созад. Раванди мазкур имкон медиҳад, ки майлу рағбати устувори насли наврас ба намудҳои мухталифи фаъолияти меҳнатӣ дар заминаи ниёзҳои воқеии бозори меҳнат тарбия ва азнавсозӣ карда шавад.

Натиҷаи таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки тахминан 50% мутахассисон аз сабаби бад будани маълумот дар бораи моҳияту муҳтаво ва шароитҳои касбу кор ихтисосашонро дигар мекунанд. Таҳсилоти касбӣ шиносоии хонандагон бо навъҳои асосии касбҳо дар соҳаҳои муҳталифи хоҷагии халқ ва соҳаи хизматрасонӣ бо муассисаҳои таълимӣ, корхонаҳо, паёмҳо ба хонандагон дар бораи талабот бо кадрҳои ихтисосҳои гуногунро дар назар дорад.

Дар ниҳояти кор хонандагон дар бораи муҳтавои касб ва шароити корӣ, оид ба ояндаи рушди эҷодӣ, роҳҳои омӯзиши касбу ҳунар, ҳамчунин, дар бораи талаботи асосие, ки касбҳои мавриди назар аз инсон вобастагӣ доранд, тасаввуроти муайяне ба даст меоранд.

Қисми амалии таҳқиқот (суҳбат бо шахсиятҳои гуногун, омӯзгорон, падару модарон тибқи пурсишҳои шифохӣ ва хаттӣ) ва озмоиши педагогиро мо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №3-и ноҳияи Темурмалик, №5, №8, №1-и шаҳри Кӯлоб баргузор намудем. Барои баргузори бомуваффақияти озмоиш мо омӯзгоронро ба кор ҷалб намудем, ки таҷрибаи зиёди корӣ доранд, зеро омӯзгори соҳибтаҷриба дар раванди таълим ҷиҳати таҷассуми идеяҳои консепсияи миллӣ ва татбиқи мақсадҳои барномаи таълим нақши асосиро мебозад.

Дар раванди гузарондани кори озмоишӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8-и шаҳри Кӯлоб таҳқиқи пешакӣ (марҳилаи муқаррарии озмоиш) анҷом дода шуд. Зимни он муайян гардид, ки фаҳмиши хонандагони синфҳои 7-11 вобаста ба мафҳуми тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар дар кадом сатҳ қарор дорад. Синфҳои 7-11 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8-и шаҳри Кӯлоб ба сифати синфҳои озмоишӣ интихоб гардиданд.

Хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №3-и ноҳияи Темурмалик, №5, 1 ва №8 -и шаҳри Кӯлоб барои гузарондани қисми озмоишии таҳқиқот ба сифати синфҳои назоратӣ интихоб шуданд. Дар ҷадвалҳои 1 ва 2 синфҳои озмоишӣ ва назоратӣ, инчунин, сатҳи фаҳмиши

хонандагони ин синфҳо вобаста ба тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар, ки барои гузарондани озмоиши мо муҳиманд, пешниҳод гардидаанд.

Ҷадвали 8.

Рӯйхати хонандагони синфҳои 7-11 МТМУ №№ 1, 5, 8 – и шаҳри Кӯлоб – иштирокчиёни гурӯҳи назоратӣ ва сатҳи фаҳмиши онҳо оид ба мафҳумҳои муҳимми тарбияи меҳнатӣ дар чараёни омӯзиши касбу ҳунар

№	Синфҳои озмоишӣ, ки дар таҳқиқот иштирок карданд	Миқдори хонандагон дар як гурӯҳ	Сатҳи фаҳмиш ва дарки тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар бо %
1.	Синфҳои 7-8	30 нафар	14 нафар
2.	Синфҳои 9-10	30 нафар	10 нафар
3.	Синфҳои 10-11	30 нафар	11 нафар
4.	Синфҳои 7-8	30 нафар	13 нафар
5.	Синфҳои 8-9	30 нафар	12 нафар
6.	Синфҳои 10-11	30 нафар	20 нафар
	Дар умум	180 нафар хонанда 100%	Ҷавоб дод 80 нафар хонанда 44 %

Ҷадвали 9.

Иштирокчиёни гурӯҳи озмоишӣ ва сатҳи фаҳмиши мафҳумҳои тарбияи меҳнатӣ аз ҷониби онҳо

№	Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ	Синфҳои назоратӣ, ки дар таҳқиқот иштирок намуданд	Миқдори хонандагон дар як гурӯҳ	Сатҳи фаҳмиши мафҳумҳои тарбияи меҳнатӣ бо %
1.	МТМУ №3-и н.Темурмалик	Синфҳои 7-8	22 нафар	17 нафар
2.	МТМУ №39-и н.Темурмалик	Синфҳои 7-8	28 нафар	16 нафар
3.	МТМУ №5-и ш. Кӯлоб	Синфҳои 8-9	30 нафар	18 нафар
4.	МТМУ №1-и ш. Кӯлоб	Синфҳои 10-11	30 нафар	18 нафар
5.	МТМУ №8-и ш. Кӯлоб	Синфҳои 10-11	30 нафар	23 нафар
6.	МТМУ №54-и н. Ҳамадонӣ	Синфҳои 7-8	26 нафар	20 нафар
7.	МТМУ №20-и н. Ҳамадонӣ	Синфҳои 8-9	25 нафар	17 нафар
	Сатҳи дониши миёнаи хонандагон		191 нафар 100%	129 нафар 40,3%

Дар натиҷаи гузарондани даври якуми кори озмоишӣ аз рӯйи мавзӯи таҳқиқоти хулосашаванда муайян гардид, ки сатҳи фаҳмиши мафҳумҳои тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар дар баланд бардоштани иқтисодиёти кишвар дар замони муосир аз тарафи

хонандагони синфҳои 7-11 ба 52% баробар шуд. Аҳаммияти миёнаи он дар синфҳои озмоишӣ 52% ва дар синфҳои назоратӣ 44% буд.

Дар натиҷаи суҳбат бо хонандагон дар таҳлили омӯзиши фанни технологияи меҳнат муайян гардид, ки фанни технологияи меҳнат на дар ҳамаи муассисаҳои таълимӣ тибқи стандарт ва барномаи таълимӣ гузаронида мешавад. Зеро на ҳамаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо синфхонаҳои технологияи меҳнат ва таҷҳизоти зарурӣ аз қабili техника ва технологияи муосир муҷаҳҳазанд.

Худмуайянкунии касбии шахсият ҳамчун субъекти меҳнат ва фаъолияти касбӣ муносибати умумии илмиро дар омӯзиши касбу ҳунар, инчунин, дастгирии ташкилӣ ва идоракунӣ барои муайян кардани касбомӯзӣ талаб мекунад.

Тайёрии илмӣ ва методии хонандагону наврасон дар тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар ин амалҳоро пешбинӣ менамояд:

- тарбияи муносибати эҳтиромона ба намудҳои гуногуни меҳнат зимни омӯзиши касбу ҳунар, ки баробарарзиши иҷтимоӣ дорад;
- тақмили дониш дар бораи омӯзиши ҷаҳони касбу ҳунар ҳамчун пайванди органикӣ дар ташаккули тарбияи меҳнатии наврасон;
- мусоидат ба ташаккули тарбиявӣ меҳнатӣ ба омӯзиши касбу ҳунар;
- татбиқи роҳнамои психологӣ ва педагогии хонандагон дар омӯзиши касбу ҳунар ҳамчун санъати баланд бардоштани сатҳи иқтисодӣ ва мавқеи шахсияти онҳо;
- интихоби пайдарпай ва озоди (мустақил) дар омӯзиши касбу ҳунар;
- ташаккули муносибати некбинона зимни тарбияи меҳнатӣ ва роҳҳои омӯзиши касбу ҳунар дар хонандагон ва ғайра.

Хулосаи умумии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва ҷанбаҳои озмоишӣ-таҷрибавӣ устувор менамояд, ки раванди тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагони синфҳои 7-11 танҳо дар сурати

муносибати маҷмӯӣ ва муназзам метавонад самаранокии баланд касб кунад. Раванди мазкур тақозо менамояд, ки аз як тараф, мазмун ва заминаи моддию техникии таълими фанни технологияи меҳнат (таълими технология) ба кулӣ азнавсозӣ ва мутобиқи талаботи муосири бозори меҳнат роҳандозӣ карда шавад, аз тарафи дигар, занҷираи мунтазами фаъолиятҳои таълимию тарбиявии беруназсинфӣ ва беруназмактабӣ, ба монанди маҳфилҳои техникӣ, олимпиадаҳои касбӣ ва чорабиниҳои роҳнамоии касбӣ ҳамчун унсури таҳкимбаҳши салоҳиятҳои амалӣ ва тафаккури техникии таълимгирандагон пайваста баргузор гардад. Танҳо чунин ҳамгироии сохторӣ метавонад омодагии ҳамаҷонибаи насли наврасро ба ҳаёти мустақилонаи касбӣ таъмин созад.

Хулосаи боби дуюм

Мо дар боби дуюм масъалаи роҳу усулҳои тарбияи меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагонро дар шароити муосир ва вобаста ба он нақши фанни технологияи меҳнат дар ташаккули фаъолияти меҳнатӣ ва касбироҳбаркунии хонандагони синфҳои 7-11-ро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додем. Омӯзиши масъала маълум сохт, ки барои рушди иқтисодиёт мутобиқсозии барномаҳои таълим, таъмини пойгоҳи моддию техникӣ, омода намудани омӯзгорон ва ҳамкорӣ бо корхонаву муассисаҳо зарур аст. Ҷавобон бояд бо системаҳои мобилӣ ва рақамӣ кор карда тавонанд. Воридшавии технологияҳои иттилоотӣ имкониятҳои навро фароҳам меорад, аммо автоматикунонӣ метавонад ҷойҳои кориро иваз кунад ва вобаста ба он касбу корҳои нав рӯи кор меоянд. Аз ин рӯ, тайёрии насли наврасу ҷавони мамлакат барои иқтисоди рақамӣ ва рушди малакаҳои муҳим аҳаммияти аввалиндараҷа дорад.

Технологияи меҳнат фанни муҳимест, ки таълими он шароитҳои маҳаллӣ ва талаботи бозори меҳнат ба касбу корҳои навро бояд ба назар

гирад. Дар баробари ин, омӯзгорон бояд ба касбу ҳунароҳои халқӣ ва муосир таваҷҷуҳ кунанд ва ба хонандагон барои соҳиби ин касбу ҳунароҳои муосир гардидан мусоидат намоянд.

Ошкор карда шуд, дар баробари он ки китобҳои дарсии технологияи меҳнат хонандагонро бо асосҳои истеҳсолот, касбу ҳунаро, бучети оила, маҳорату малакаҳои таъмиру сохтмон, малакаҳои хоҷагидорӣ ва эҷодкорӣ ошно месозанд, омӯзгорон бояд бештар аз лоиҳаҳои эҷодӣ, ки тафаккур ва салоҳиятҳои эҷодӣ ва дастаҷамъона кор карданро ташаккул медиҳанд, истифода кунанд.

Баррасии масъала ошкор сохт, ки шароитҳои техникӣ технологияи кабинет ва устохонаҳои технологияи меҳнат ба талаботи рӯз ҷавобгӯ набуда, бо таҷҳизоти муосир таъмин набудани онҳо ба таълими амалии фан монеа эҷод карда, шавқу завқи хонандагонро нисбат ба фаъолияти меҳнатӣ ва интиҳоби бошууронаи касби оянда баланд бардошта наметавонанд.

Қисми зиёди дарсҳои технологияи меҳнат аз набудани шароиту таҷҳизот ва маҳсулоти зарурӣ тариқи назариявӣ гузаронида шуда, ин гуна сурат гирифтани вазъ, таълими фанро бесамар ва шавқи хонандагонро нисбат ба касбу ҳунаромӯзӣ ва фаъолияти меҳнатӣ бедор накарда, баръакс дар ин ҷода мушкilot эҷод мекунанд.

Таҷриба собит месозад, ки нарасидани малакаҳои зарурӣ яке аз сабабҳои асосии бекорӣ дар байни ҷавонон буда, ба омӯзгорон ва волидон зарур аст, ки ба интиҳоби касби наврасону ҷавонон муносибати оқилона кунанд ва ба шавқу завқ ва истеъдоди онҳо эҳтиром гузоранд. Барои ин, омӯзгорони технологияи меҳнат бояд ба таҳияи барномаҳои таълими ҷавобгӯи бозори меҳнат ва муҳайёосозии шароиту имконоти таҷрибаомӯзии амалӣ аҳаммияти аввалиндараҷа зоҳир кунанд.

Таъсиси муассисаҳои махсусу алоҳидаи таълими касбӣ, ки бобарномаҳои мукамал, инфрасохтори муосир ва ҳайати омӯзгорони баландихтисос таъмин бошанд, роҳи ҳалли мушкilotи мазкур мебошад.

Мо пешниҳод мекунем, ки дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мактабҳои касбомӯзӣ ташкил ва бад-ин васила ба хатмкунандагон имкон дода шавад, ки дар баробари гирифтани шаҳодатномаи хатми мактаби миёна, шаҳодатномаи соҳиби ин ё он касб будан дода шавад.

Таҳлили амиқи масъалаи мазкур ва омузиши таҷрибаи пешқадами давлатҳои мутараққии ҷаҳон собит месозад, ки соҳаи касбомӯзӣ ва роҳнамоии ҳунарии хонандагон бояд ҳамчун яке аз меҳварҳои стратегӣ ва самтҳои асосии ислоҳоти куллии соҳаи маориф мавриди амал қарор гирад. Гузариш ба низоми таҳсилоти бисёрсатҳа ё равиявӣ-касбӣ, ки заминаҳои ҳукукии он бевосита аз Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» сарчашма мегиранд, на танҳо талаботи калидии низоми таҳсилоти миллӣ, балки тақозои қатноъпазири замони муосир ва бозори меҳнат ба шумор меравад. Равиши мазкур муназзам имкон медиҳад, ки омодагии равонӣ, назариявӣ ва амалию техникий насли наврас дар зинаи таҳсилоти умумӣ бо ниёзҳои рушди устувори иқтисодиёти миллию соҳавӣ комилан ҳамгиро ва занҷиравӣ карда шавад.

Омузишу таҳқиқи масъала аз он далолат мекунад, ки сабаби паст будани сатҳи касбинтиҳобкунӣ миёни хонандагон мақсади аниқ надоштан, ноустувории майлу рағбат ба ин ё он касб ва ба фаъолияти худ баҳои сазовор дода натавонистани онҳост. Ошкор карда шуд, ки хоҳиши ба фаъолияти меҳнатии босамар машғул шудан ва касби ояндаи худро дар давраи таҳсил дар мактаб интиҳоб кардан танҳо дар 18% хонандагон, номутобиқатии интиҳоби касб дар 68% хонандагон, касби ояндаро бе дарназардошти имконоти худ ва худбаҳодиҳӣ интиҳоб кардан дар 89% хонандагони синфи 9 ва 76% дар хонандагони синфи 11 мавҷуд аст.

Нақши муассисаи таълимӣ ва хонавода дар ташаккули фаъолияти меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагон бағоят муҳим арзёбӣ мешавад. Таҳқиқот собит сохт, ки роҳнамоии касбӣ ба насли наврасу ҷавон барои

интихоби касби мувофиқ ҳавасманд сохта, онҳоро аз интихоби дурусти касби оянда қаноатманд месозад.

Омӯзгорон ва волидон бояд ҳадафҳои мушаххаси меҳнatro ба хонандагон фаҳмонда, ғоидаи ҷамъиятии онро нишон диҳанд, шароитҳое муҳайё созанд, ки иштироки хонандагонро дар самтҳои мухталифи меҳнат таъмин карда тавонанд. Дар баробари иштирок дар соҳаҳои хизматрасонӣ ва истеҳсолот, хонандагон инчунин метавонанд дар дигар намудҳои ғайолияти меҳнатӣ ширкат варзида, ғайолияти меҳнатии ҳудро густариш диҳанд.

Муассисаҳои таълимӣ метавонанд таҳсилоти иловагиро дар шакли курсҳои кӯтоҳмуддат, академияҳои хурд ва таълими ғосилавии ҳонагӣ пешниҳод кунанд.

Ҳамин тариқ, роҳи усул ва технологияҳои муосиру инноватсионии танзим ва ташкили ғайолияти муассисаи таълимӣ ва оила вобаста ба ташаккули ғайолияти босамари меҳнатӣ ва роҳнамоии касбии хонандагон мавҷуд буда, ҳамкории оила ва муассисаи таълимӣ дар ин ҷода аҳаммияти бениҳоят муҳимро дорост, ки дар боби минбаъда дар ин хусус муфассал маълумот хоҳем дод.

БОБИ 3. ТАШАККУЛИ СИФАТҲОИ МЕҲНАТДӢСТӢ ВА ИНТИХОБИ БОШУУРОНАИ КАСБ ДАР ХОНАНДАГОН

3.1. Аҳаммияти ҳамкориҳои муассисаи таълимӣ ва оила дар оморасозии хонандагон ба фаъолияти меҳнатӣ ва интихоби бошуурунаи касб

Тарбияи насли наврас ва ташаккули муҳаббат ба табиату заҳмат аз синни хурдсолӣ вазифаи муқаддаси оила ба шумор меравад. Аз замони қадим оморасозии кӯдакон ба фаъолияти ҷисмонӣ ва касбомӯзӣ уҳдадории меҳварии падару модарон ва ҷиҳодҳои иҷтимоӣ буд. Инчунин, ки арзиши меҳнат дар эҷодиёти шиғоҳии халқ инъикос ёфта, мақолҳои «меҳнат сари ҳама ҷиз аст», «хоки меҳнат аз зафарҳои ғайрифайол беҳтар аст», «Кони ангишт набояд аз ҷеҳраи сиёҳ шарм дошта бошад» ва «Дастӣ ҷиркин аз меҳнати ҳалоли шахс огоҳӣ медиҳад» мақоми инсонро маҳз бо заҳмат вобаста мебаранд.

Мувофиқи дидагоҳҳои педагогикаи мардумӣ, танҳо фаъолияти озодона ва касби мустақилона интихобшуда метавонад ба инсон хушбахтиву солимӣ орад. Халқ дар ин бора меғӯяд: «Кори дилхоҳ аз офтоб дурахшонтар аст». Ин андешаҳо баъдан дар таълимоти китоби муқаддаси «Авесто» низ ҷойгоҳ ёфтаанд: «Хушо касе, ки кор мекунад, ҳамеша ба ҷойи кор шитоб мекунад» [7, с. 120].

Дар шароити муосир ташаккули муносибати софдилона, мунтазам ва оқилона ба меҳнат, ки ҳам ба шахсият ва ҳам ба ҷомеа ғоида меорад, қонунист. Масъалаи касбомӯзӣ ва интихоби озоди он дар афсонаҳои халқии тоҷик, аз ҷумла «Қорҳои хуб ва ҷил касб қаманд» ва «Дастони моҳир» маҷеи хос дорад. Дар онҳо суботқорӣ ва истеъдоди инсон дар роҳи расидан ба ҳадафҳо ситоиш мешавад.

Истифодаи ин ғанҷинаи фолклорӣ заминаи тарбияи аввалияи кӯдакон тавассути меҳнат аст, ки ин хусусиятро шарқшиносон низ эътироф намудаанд. Аз ҷумла, А. Вамберӣ қайд мекунад: «Вақти бозигҳои

корӣ дар Осиёи Марказӣ тӯл мекашад. Дар аввали бачагӣ духтарон чарх мезананд, бофтан, дӯхтан, панир пӯхтан, либос шустан, дарзмол кардан ва ғайраҳоро ёд мегиранд» [28, с. 67].

Ҳамин тариқ, халқи тоҷик дар тӯли ҳазорсолаҳо таҷрибаи бойи тарбияи меҳнатиро ба вучуд овардааст, ки он дар шароити муосири бозорӣ низ метавонад ҳамчун воситаи тавоноии шаклгирии шахсият хизмат кунад. Муносибатҳои нави иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тарбияи оилавӣ талаботи зеринро пеш мегузоранд:

- баланд бардоштани маҳорати педагогии падару модарон ва таъмини ҳамоҳангии тарбияи оилавӣ бо тарбияи иҷтимоӣ;

- истифодаи самараноки усулҳои педагогикаи халқӣ, анъанаҳо ва урфу одатҳои пешқадам ҳамчун меҳвари ҳалли вазифаҳои муҳими тарбияи шахсияти ҷаҳол дар шароити иқтисоди бозорӣ.

Аз ин рӯ, маълум аст, ки педагогикаи халқӣ бо масъалаҳои таълими миллӣ ва байналмилалӣ зич алоқаманд аст ва намунаи олии ҳамоҳангсозии оқилона ва ҳамбастаи онҳоро нишон медиҳад ва мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» таҷассум ёфтааст. Таҳлили заминаҳои таърихӣ рушди давлатдорӣ муосир собит месозад, ки вазъи муносибатҳои байнимиллатӣ унсури калидии суботи иҷтимоӣ маҳсуб ёфта, бевосита таҳти таъсири дигаргунсозии сохторӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ қарор дорад. Таҷрибаи даҳсолаҳои охири рушди мустақил нишон медиҳад, ки мушкилот омилҳои иқтисодӣ, аз қабилӣ сатҳи пасти музди меҳнат, бекорӣ ва камбизоатӣ, ба таври занҷиравӣ ба устувории муносибатҳои миллӣ таъсири манфӣ мерасонанд. Дар ин раванд, тамоми падидаҳои мазкур бо ҳам алоқамандии зичи сабабу натиҷавӣ доранд.

Дар чунин шароити мураккаби гузариши иҷтимоӣ иқтисодӣ, таваҷҷуҳи хоса ба тарбияи насли наврас ҳамчун «ояндаи миллат» аҳамияти стратегӣ касб мекунад. Бо мақсади пешгирӣ аз тамоюлҳои манфии иҷтимоӣ, дар низоми маориф ва тарбияи меҳнатӣ шакл додани

фарҳанги муносибатҳои байнимиллатии хонандагон тақозо мегардад. Ин ҳадаф тавассути ҳамгироии донишҳои муосири илмӣ бо ҳикмату анъанаҳои гаронбаҳои педагогикаи халқӣ, ки заминагузори таҳаммулпазирӣ, созандагӣ ва дӯстии халқҳо мебошанд, амалӣ карда мешавад.

Ҳама гуна тараққиёт, дар педагогикаи халқӣ сарҳадҳои миллии худро убур намуда, ба моликияти дигар халқҳо мубаддал мегардад. Ҳамин тариқ, ганҷҳои педагогии ҳар як миллат бо офаридаҳое, ки ҳислати байналхалқӣ пайдо мекунанд, торафт бойтар мегарданд. Педагогикаи халқӣ ҳамчун яке аз зухуроти фарҳанги маънавӣ дар зери таъсири шароити таърихӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ ва демографияи ҳаёти ҳар як халқ ташаккул ёфт. Сарфи назар аз он ки педагогикаи оммавии тоҷикон, мисли дигар халқҳо, дар давраҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ хусусияти синфӣ худро нишон дода, асосан, ба элитаи ҳукмронии ҷомеа хидмат мекард. Таҳлили заминаҳои таърихӣ ташаккули маҳорати амалии ҷавонон собит месозад, ки технологияи меҳнати оилавӣ ҳамчун унсури бунёдии интиқоли таҷрибаи касбӣ маҳсуб ёфта, қисми зиёди касбу ҳунарҳо тавассути сохтори занҷиравии сулолаҳои ҳунармандӣ аз аҷдодон ба авлод мерос мондааст. Ин падидаи иҷтимоӣ то кунун маҳсули таърихӣ педагогикаи халқиро дар шакли аслии он ҳифз намудааст.

Дар меҳвари ин низоми анъанавии касбомӯзии хонандагон, пеш аз ҳама, арзишҳои баланди ахлоқию равонӣ, аз қабилӣ хайрхоҳӣ, ростқавлӣ, адолатпарастӣ, меҳрубонӣ ва муҳаббати бепоён ба ҳунари интиҳобшуда, инчунин одоби касбӣ, софдилӣ ва имон ба қудрати созандаю эҷодии меҳнат қарор доранд. Чунин равиши таълим заминаи устувор мегузорад, ки унсурҳои педагогикаи халқӣ бо талаботи муосири тарбияи меҳнатӣ ҳамгиро шуда, ба ташаккули фарҳанги касбии насли наврас мусоидат намоянд.

Муҳаққиқи ҷавон Ф.С. Изатшоева қайд менамояд, ки «дар шароитҳои мувофиқ ва мақсаднокии муайян меҳнати мактаббачагон дар тарбияи шахсият омили ҳалқунанда мегардад. Муҳимтарин шарти психологӣ-педагогии таъсири ривҷёбанда ва тарбиятгари меҳнат ғаёлнокии ҳонанда мебошад. Натиҷанокии баланди меҳнат, арзиши иҷтимоии он, ғаҳмиши аҳаммияти субъективонаи меҳнат, маҷмӯи ҳиссиёт, кайфият ва кӯшишҳои ахлоқӣ, эстетикӣ ва ақлониро ба вуҷуд меоранд. Дониستاني мазмуннокии меҳнат, асосноккунии илмӣ он ва паҳлуҳои эҷодӣ ба далелнокии фарох мусоидат менамоянд» [58].

Ба андешаи Ф.С. Изатшоева «омодагӣ ба меҳнат, аввалан, дар ҷараёни таълим ва тарбияи меҳнатӣ, иштироки мактаббачагон дар меҳнати истеҳсолӣ ва ғоиданоки ҷамъиятӣ ташаккул ёфта, вазъи устувори психологӣ мебошад, ки бо мавҷудияти талабот ба меҳнат муайян мегардад; сониян, бо чунин сифатҳои шахсият тавсиф мегардад, ки шарти муносибати мусбат ба ғаёлияти меҳнатӣ, имкони ғаёлнокии он ва татбиқи эҷодиро таъмин мекунад; сеюм, он ҳам унсурҳои марбут ба шахсият ва ҳам марбут ба амалиётро дарбар мегирад. Шинос кардани инсон ба меҳнат, ворид намудани он ба ғаёлияти меҳнатӣ ва ташаккул, тарбияи талабот ба меҳнат бидуни талқини сифатҳои шахсият, ки барои ғаёлияти муваффақонаи меҳнатӣ заруранд, камсамар хоҳад буд. Дар байни чунин сифатҳо меҳнатдӯстӣ, интизомнокӣ, созмондеҳӣ, паҳлуҳои иродавии шахсият, муносибати эҷодӣ ва ғаёлона ба меҳнат, тамоюли дастҷамъона ва масъулияти марбутаро ҷудо кардан мумкин аст» [58].

Номбурда чунин мешуморанд, ки «дар замони ҳозира шиносоии пурсамари мактаббачагон ба меҳнат, ташаккули сифатҳои арзишманди ахлоқии шахсият дар ҷараёни таълими фанни «Технология» (таълими меҳнат), тарбияи самти меҳнатӣ дар зиёдшавии вақти таълими ба меҳнат ҷудошаванда ба назар мерасад. Меҳнат ба ҷадвали соатҳо дохил карда

шуда, фанҳои нав чорӣ гардидаанд ва робитаи мактаб бо истеҳсолот барои ташкили омодагии меҳнати хонандагон густариш меёбад» [58].

Таъсири педагогикаи оммавӣ оид ба тарбияи меҳнати насли наврас, чунин гуногунӣ, ба монанди тарбияи фарзанд дар коллектив дар миёни ҷомеа имрӯз муҳим аст. Вобаста ба синну сол, вазъи ҷисмонии солимӣ ва рушди руҳӣ, ухдадорихои меҳнати имконпазир ва доимӣ, судмандии касби интиҳобшударо ҳам барои шахс ва ҳам дар маҷмӯъ барои ҷомеа таъмин кардан муҳим аст, яъне интиҳоб ва омӯзиши озоди касбу ҳунар ва мустақили касб, кори софдилона, ки омили муҳимми ташаккули шахсияти аз ҷиҳати ахлоқӣ баланд ва ҳамаҷонибаи рушдёфта мебошад.

Хулоса, таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки дар ҳама давраи замон тарбияи меҳнати насли наврас, ташаккули истиқлолият ва шуур дар онҳо дар интиҳоби касби дилхоҳ омили асосии рушди хонандагон ақлӣ ва ҷисмонӣ буда, он на танҳо ба қонеъгардонии эҳтиёҷоти кишвар ба молҳои хушсифат (моддӣ ва маънавӣ) мусоидат кард, балки зиндагии хушбахтона ва шукуфон - доштани касби дилхоҳро муайян намуд.

Байни донишмандони асримиёнагӣ ва асрҳои миёна ихтилофот дар бораи аҳаммияти ҳавасмандкунии моддӣ ва маънавӣ барои меҳнат вучуд доранд. Масалан, Платон (108) ва Аристотел танҳо таълими фарзандони элитаи аристократии ҷомеаро пешбинӣ мекарданд, аз ин рӯ омӯзиши фарзандони аристократҳо ба касбҳои меҳнати ҷисмонӣ зарур набуд. Гузашта аз ин, онҳо итминон доштанд, ки фаъолияти ҷисмонӣ ба рушди равонии шахс таъсири манфӣ мерасонад. Дар муқоиса бо Платон ва Аристотел, Абуалӣ ибни Сино муътақид аст, ки меҳнат ва касб шахсро сахтдил ва мустаҳкамтар месозад. Агар Аристотел ба ҳавасмандкунии моддии кӯдак зид бошад, яъне, ба ӯ додани ҳуқуқи истифодаи қисми даромади худ, бо ин далел, ки қобилияти ақлии одамро суस्त карда метавонад, пас Абуалӣ ибни Сино, баръакс, ҷонибдори ҳавасмандкунии кӯдакон буд. Ба андешаи ӯ, «Ҳар як ҷавон ҳақ дорад қисми даромадҳои

худро мувофиқи салоҳиди худ истифода барад. Барои ин ба ташаккули харчи зудтари истиқлолият ва шуур дар он мусоидат менамояд»[56, с. 22].

Дар ҳоле ки назарияи Арасту ҳавасмандии моддӣ барои кӯдаконро ба ташаккули руҳияи вобастагӣ дар кӯдакон оварда расонд, нуқтаи назари Абуалӣ ибни Сино ба ҳар васила озодӣ ва мустақилияти кӯдаконро дар интиҳоби касб ва ихтиёрдории натиҷаҳои қорашон ташвиқ кард. Онҳо шаҳрвандони мустақили кишварро тарбия мекарданд, ки қодиранд дар рушду ташаккули муносибатҳои бозаргонӣ дар ҷомеа сахм дошта бошанд. Дар замоне ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми нави идоракунӣ-иқтисоди бозорӣ, меҳнат ва ростқавлӣ мегузарад, софдилона, бояд нақши пешбарро бозад. Инчунин «аз ҳар кас мувофиқи қобилияташ ва ба ҳар кас мувофиқи меҳнаташ» дар ҳақиқат писандидааст. Ҳоло фаҳмидем, ки танҳо касе метавонад кор кунад, ки оқилона кор кунад ва молҳои баландсифат истеҳсол кунад. «Касе, ки кор намекунад, намеҳӯрад». Чунин аст қонуни мантиқ, инчунин қонуни бозор аст: «Оё шумо мехоҳед зиндагӣ кунед, медонед, ки чӣ гуна ҷарх мезанед?»

Сарфи назар аз ин, давлат сабӣ мекунад, ки ҳадди ақал зиндагиро барои табақаҳои камбизоати ҷомеа осонтар кунад ва барои ба даст овардани некуаҳволии кишвар ҷораҳо андешад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф ҳамаи шаҳрвандони қобили меҳнати кишвар ба кор таъмин карда мешаванд. Бахусус, қоре, ки ба тахассуси онҳо мувофиқ аст, то ки ҳама дар ташкили пойгоҳи моддӣ ва маънавӣ, ҷомеае, ки бо муносибатҳои бозаргонӣ сохта мешавад, фаъолона ширкат варзанд ва пайваста афзоиш ёбанд. Инчунин, тавачҷуҳи мардуми меҳнаткаш, пеш аз ҳама, насли наврасро ба зарурати бунёди ҳаёти нав, ҷомеаи нав дар асоси муносибатҳои бозорӣ бояд тарбия намояд.

Иштирок дар сохтмони ҷомеаи нав бояд яке аз вазифаҳои асосии иқтисодӣ ва сиёсии давлат ва сохторҳои дахлдори сохтории он гардад, ба монанди Кумитаи ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Вазорати меҳнат ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки дар тамоми ин корҳо ҳавасмандкунии моддию маънавии кори ҷавонон аҳаммияти ҳалкунанда дорад. Аз ин рӯ, ҳавасмандгардонии насли наврас дар тарбияи меҳнатӣ дар тамоми давраҳои таърихи инсоният ба амал омадааст, манфиати моддии одамон ҳамеша яке аз омилҳои асосии рушди истеҳсолот буда, бо табиат ва мундариҷаи меҳнат зич алоқаманд аст. Бо тағйирёбии низоми иҷтимоӣ табиат ва мундариҷаи меҳнат, инчунин манфиатҳои моддӣ ва маънавӣ ва ҳавасмандкунии одамон тағйир ёфтаанд. Вазъияти иқтисодии одамон, муносибати онҳо ба воситаҳои истеҳсолот чӣ гуна буданд, манфиатҳо ва ҳавасмандкунии онҳо. Таҳқиқотҳои олимон нишон медиҳанд, ки ҳавасмандкунии тарбияи меҳнатӣ, пеш аз ҳама, натиҷаи рушди иҷтимоию таърихӣ - падидаи муайяни иҷтимоӣ мебошад. Ҳар як навъи истеҳсолот на танҳо эҳтиёҷоти нави одамо ба вучуд меорад, балки самти махсуси манфиати шахсии моддиро танҳо ба ин шароити иқтисодӣ хос менамояд. Ва, мутобиқан, дар намудҳои гуногуни ҷомеа манфиати шахсии моддӣ ба рафтори одамон таъсири гуногун дорад. Бинобар ин, дар таърихи инсоният шаклҳои гуногуни созмонҳои иҷтимоию сиёсии ҷомеа маълуманд, ки ҳар яки онҳо хусусият ва мазмуни меҳнати мувофиқ доранд. Вобаста аз сатҳи рушди усулҳои истеҳсолӣ, усулҳо ва принципҳои мавҷуданд, ки одамонро ба кор ҷалб мекунанд. Дар асл, ягон низоми иҷтимоӣ вучуд дошта наметавонист, агар он одамонро ба кор, рушд ва такмили истеҳсолот ҷалб карда натавонад.

Таъмини бозори меҳнат бо коргарони баландихтисос ва мундариҷаи зехнӣ фаъолияти онҳоро аз ҷиҳати табиат ва мундариҷа ба ҳам наздиктар месозад ва боиси тағйири радикалии мутақобилаи инсон бо технология ва дастгоҳҳои техникӣ мегардад. Моҳияти тағйироти кулӣ дар низоми «одам - мошин - технология», ки дар зери пешрафти илмӣ ва техникӣ ба вучуд омадааст, дар он аст, ки шахс «замимаи одии»

мошинаро, ки вазифаҳои қисман истеҳсолиро иҷро мекунад ва ҳарчи бештар ба идоракунии бавосита ва ҳамаҷонибаи истеҳсолот табдил меёбад. Чунончи иҷрои вазифаҳои меҳнати тарроҳӣ, банақшагирӣ, фаъолияти операторӣ. Корғари замони муосир бояд на танҳо мошинҳои оддӣ, балки истифодаи мошину технологияҳои рақамиро низ бидонад, ки чараёни босуръат рушдбандаи иттилоотро мақсаднок ва босамар истифода барад.

Таҷҳизоти мураккаб беш аз пеш равияи нави касбиро барои хизматрасонии он тақозо мекунад. Он дониш ва малакаи як қатор ихтисосҳо ва ихтисосҳоеро дарбар мегирад, ки дар мундариҷаи тарбияи меҳнатӣ умумият доранд. Аз ҷониби дигар, болоравии сатҳи таҳассус ба коргарон имкон медиҳад, ки ба рушд ва тақмили асбобҳо ва объектҳои меҳнат фаъолтар таъсир расонанд. Дар ин ҳамбастагӣ таъсири воситаҳои истеҳсолот ба рушди меҳнат, ба тақмили минбаъдаи воситаҳои истеҳсолӣ зоҳир мешавад. Аз ин рӯ, омӯзиши табиат ва механизми ин таъсир барои тавлиди «қувваи корӣ» ниҳоят муҳим аст, зеро ин шарт асосии истеҳсолот мебошад.

Пайдоиши касбҳои таъсирбахш, аз як тараф, раванди рушди технологӣ ва аз тарафи дигар, чараёни тавсеа ва тақмили дониши умумӣ ва касбии коргарро инъикос мекунад. Дар шароити пешрафти илмӣ ва техникӣ, ногузир касбҳои нави профили васеъ пайдо мешаванд, синфи коргар бо миқдори зиёди донишҳо ташаккул меёбад, ки дар равандҳои гуногуни истеҳсолӣ фаъолона иштирок мекунанд. Чунин касбҳо, ба монанди танзимгари хатҳои автоматӣ, кафшер, гармидиҳӣ, галванӣ дониши мошинҳои мураккабро талаб мекунанд.

Инчунин, таҷҳизоте, ки ба хатҳои автоматӣ дохил карда шудаанд, қобилияти мустақилона таҳия кардани барномаҳои назорати равандҳо, барқарор кардани системаҳои автоматикӣ дар ҳолати набудани онҳо таъсири мусбат мерасонад. Дар ин сурат доираи васеи малакаҳои меҳнатӣ ба чунин коргар имкон медиҳад, ки дар бисёр соҳаҳои раванди

истеҳсолӣ кор кунанд ва аз як намуди истеҳсол мутобиқи шароитҳои зудтағйирёбанда ва ниёзҳои истеҳсолоти фаъолият ба дигараш гузарад. Омезиши касбҳо ва ихтисосҳо, яке аз шаклҳои муҳимми тақмили ташкили тарбияи меҳнатӣ, яке аз воситаҳои зарурии ташаккули касбҳои соҳавӣ мебошад. Он дар тавсеаи фаъолияти истеҳсолии коргарон ва сарфи вақт кор мекунад.

Ҳоло қабул шудааст, ки маълумоти илмӣ на танҳо барои як гурӯҳи мутахассисон, балки барои тамоми аҳоли зарур аст, зеро ҳоло коргарони сайёр дар ҳама соҳаҳо заруранд ва, аз ин рӯ, ҳаёт бетаъхир рушди концепсияи коргари сайёро мувофиқи концепсияи таълими якумрӣ талаб мекунад. Зимни таҳқиқот мо ба хулосае омадем, ки таълими коргарони сайёр бояд аз кӯдакӣ бо истифода аз муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва берунамактабӣ, як мактаби таҳсилоти ҳамагонӣ ва касбӣ, намудҳои нави муассисаҳои таълимӣ - литсейҳо, гимназияҳо ва коллеҷҳо, инчунин, муассисаҳои таҳсилоти олий оғоз карда шавад.

Барои таъмини роҳнамоии касбӣ ва ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагон, робитаи зичи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ бо литсейҳо, коллеҷҳо ва донишгоҳҳо зарур аст. Тавсия дода мешавад, ки имтиҳонҳо ҳамчун марҳалаи масъулиятноки ҷамъбасти кори даврӣ ва мувофиқи таҷрибаи ниёгон, бо иштироки ҳатмии падару модарон ва ҷомеа баргузор шаванд. Ин усул масъулияти хонанда ва омӯзгорро бамаротиб афзоиш медиҳад. Инчунин, падару модарон бояд бо фароҳам сохтани шароити зарурӣ, риояи низоми кору истироҳат ва таъмини лавозимоти таълимӣ дар тарбияи меҳнатии фарзандон саҳм гузоранд. Дар навбати худ, давлат ва ниҳодҳои ҷомеа, аз ҷумла иттифокҳои касаба, вазифадоранд имкониятҳои баробарро барои беҳтар кардани шароити зиндагӣ ва майли хонандагон ба соҳибкорӣ фароҳам созанд.

Дар ин замина, таъсиси бюроҳои машварати касбӣ дар назди биржаҳои меҳнатӣ ва робитаи онҳо бо мактабҳо муҳим аст. Ин сохторҳо бояд тавассути пешниҳоди маълумоти нав, маслиҳатҳо ва гузаронидани

санҷишҳои психологӣ наврасонро ба интиҳоби касб омода кунанд. Роҳнамоии касбӣ на бояд тасодуфӣ, балки мунтазам ва тамоми давраи таҳсилро фарогир бошад, то хонандаро ба интиҳоби огоҳона наздик созад.

Барои муайян кардани қобилияту истеъдоди бачаҳо, гузаронидани тестҳои шаффофи шифоҳиву хаттӣ ба таври инфиродӣ ва гурӯҳӣ тавсия дода мешавад. Роҳнамоии касбӣ ва касбомӯзии хонандагон танҳо вазифаи мактаб нест, балки як мушкилоти муосири иҷтимоию педагогӣ, иқтисодӣ ва психофизиологӣ буда, ба фаъолияти тамоми ташкилоту муассисаҳои ҷумҳурӣ вобаста аст. Аз ин рӯ, дар баробари омӯзгорону психологҳо, ҷомеашиносон ва иқтисоддонҳо низ бояд дар ҳалли он саҳм гузоранд. Бо ин сабаб, роҳнамоии касбӣ аз рӯйи мазмун - иҷтимоӣ, аз рӯйи усулҳо - психологӣ педагогӣ ва аз ҷиҳати натиҷа - иқтисодӣ арзёбӣ мегардад.

Аксар вақт омӯзиши касбу ҳунар аз сабаби набудани таҳияи методологияи татбиқи он душвор аст. Муайян намудани дурнамои касбии насли наврас ва оmodасозии ҷавонон ба фаъолияти мустақилонаи меҳнатӣ яке аз вазифаҳои меҳварии низоми маорифи муосир маҳсуб меёбад. Шароити кунунии инқилоби илмӣ ва бозори зудтағйирёбандаи меҳнат тақозо мекунад, ки раванди интиҳоби касб на танҳо дар заминаи ниёзҳои иқтисодӣ, балки бо назардошти амиқи хусусиятҳои инфиродӣ, психофизиологӣ ва сохтори шахсияти хонандагон роҳандозӣ карда шавад.

Дар ин бахши таҳқиқот, нақши занҷиравии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, бахусус мақоми омӯзгори фанни технология (ё худ таълими меҳнат), ҳамчун субъекти асосии кашфу таҳриқи лаёқати касбии хонандагони синфҳои 7-11 мавриди баррасӣ ва таҳлили илмӣ қарор гирифтааст. Бо тақия ба равишҳои муосири психологӣ ва педагогӣ, таъсири мустақими сохтори хислат, миқоз (темперамент) ва

нишондиҳандаҳои когнитивиро ба маҳорати касбии ояндаи фард нишон медиҳад.

Хусусияти муҳимми ин қисмати кор дар он зоҳир мешавад, ки масъалаи роҳнамоии касбӣ танҳо бо ҷанбаҳои назариявӣ маҳдуд нагардида, балки робитаи зичи он бо омилҳои тиббӣ, физиологӣ ва маҳдудиятҳои психофизиологии хонандагон асоснок карда шудааст. Таҳлили таҷрибавӣ нишод дод, ки зарурати ҳамкориҳои муназзами мактаб, омӯзгори технология ва тиббӣ мактабро аз зинаҳои аввали таълим (синфҳои 7-8) ба миён мегузорад. Чунин равиши маҷмӯӣ имкон медиҳад, ки тавсияҳои касбӣ барои наврасон илман асоснок ва аз ҷиҳати амнияти саломатӣ кафолатдор бошанд, ки ин заминаи устувори худкифоягии иҷтимоии хатмкунандагонро дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон фароҳам меорад. Аз ҷумла:

1. Нақши омӯзгори фанни технология дар ошкор намудани лаёқати касбии хонандагон. Дар раванди мураккаби муайянсозии иқтисодии касбии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, омӯзгорон ҳамчун субъектҳои асосии роҳнамоии касбӣ баромад мекунанд. Ин рисолат, пеш аз ҳама, ба дӯши омӯзгори фанни технология вазифадор карда мешавад. Моҳияти фаъолияти ин омӯзгор имкон медиҳад, ки ӯ ҳамчун нозири мустақими раванди меҳнати хонандагон, ҳислат, муносибат ва рағбати онҳоро ба ин ё он намуди фаъолияти касбӣ дар амал арзёбӣ намояд.

Хусусияти беҳамтои дарсҳои технология дар он аст, ки омӯзгор имкони воқеии мушоҳида ва таҳлили натиҷаҳои аёни меҳнати хонандагон, яъне маҳсули дастии онҳоро дорад. Низоми мунтазами мушоҳидаҳои мақсаднок имкон медиҳад, ки майлу рағбати ботинии хонанда сари вақт ошкор карда шавад. Масалан, агар хонанда ба корҳои бадеӣ-эҷодӣ, аз қабилӣ дӯзандагӣ, гулдӯзӣ, кандакорӣ ва ғайраҳо шавқу ҳаваси хоса зоҳир намуда, барои баланд бардоштани сифати эстетикӣ маҳсулот қўшиш намояд, ин нишонаи устувори лаёқати касбии ӯст.

Вазифаи омӯзгор аз он иборат аст, ки ин чанбаҳоро муттаҳид сохта, дар оянда ба малакаҳои касбии дӯзандагӣ, тарроҳӣ ё ҳунармандӣ табдил диҳад. Аммо бояд ба назар гирифт, ки на ҳама вақт лаёқати ботинии хонанда дар доираи дарсҳои маҳдуди технология ошкор мегардад. Агар майли хонанда дар муҳити мактабӣ зоҳир нашавад, кашф ва таҳрики он вазифаи муштараки тамоми аҳли маориф ба шумор меравад, зеро маҳз дар фаъолияти меҳнатию иҷтимоӣ сохтори хислати шахсият ташаккул меёбад.

2. Таъсири хусусиятҳои психологӣ ба монанди хислат ва миқоз ба интиҳоби касб. Чузӣ калидии сохтори шахсият, ки дар интиҳоби касб нақши муҳим мебозад, устувории принципҳои ахлоқӣ ва ҷаҳонбинии илмӣ фард мебошад. Сифатҳои меҳварии хислати инсон, аз қабилӣ иродаи қавӣ, ростқавлӣ, покдилӣ, меҳнатдӯстӣ ва устуворӣ, ба раванди касбомӯзӣ ва маҳорати минбаъдаи ӯ таъсири бевосита мерасонанд. Барои мисол, шахси боирода, ҷасур ва аз ҷиҳати равоӣ устувор метавонад дар касбҳое, ки ҳолатҳои ғавқулода, стресс ва қабули қарорҳои ғаврӣ дар шароити душворро тақозо мекунанд, аз қабилӣ касбҳои наҷотдиҳандагон, озмоишгарон, идоракунандагони техникаи вазнин, муваффақ шавад. Баръакс, барои наврасоне, ки дорои сохтори заифӣ равоӣ ва иродаи суст мебошанд, интиҳоби касбҳои дорои масъулияти баланди стрессӣ тавсия дода намешавад. Барои онҳо фаъолиятҳои мунтазам ва дақиқе мувофиқанд, ки қабули қарорҳои ғаврии хавфнокро талаб намеkunанд.

Ғайр аз хусусиятҳои хислат, ки дар натиҷаи тарбия ташаккул меёбанд, хусусиятҳои миқоз (темперамент) низ омили муайянкунанда ба шумор мераванд. Суръати қабули қарор, устувории ҳиссиёт ва тағйирёбии ҳолати руҳӣ аз темперамент вобаста буда, камтар ба диғаргунӣ дучор мешаванд. Омӯзиши низомии шахсияти хонанда тақозо мекунад, ки сохтори миқози ӯ ба назар гирифта шавад. Агар хонандаи дорои миқози холерикӣ ё меланхоликии ошкоро касbero интиҳоб

намояд, ки бо хусусиятҳои табиӣ ӯ муҳолиф аст, ӯ метавонад ба муваффақияти нисбӣ ноил гардад, вале ин комёбӣ ба нархи аз даст додани саломатии равонӣ ва ҳастагии шадиди ҷисмонии ӯ ба даст омаданаш мумкин аст. Аз ин рӯ, ҳудогоҳии қобилиятҳо ва сифатҳои шахсӣ бояд ҳам ба омӯзгор ва ҳам ба хатмкунанда равшан бошад.

3. Омилҳои когнитивию равонӣ дар раванди касбомӯзӣ. Раванди рушди касбӣ ва суръати азхудкунии малакаҳо ба нишондиҳандаҳои когнитивии инсон мустақиман алоқаманд аст. Ин омилҳо маҷмӯи зеринро фаро мегиранд:

- намудҳои хотира: рамзӣ, мантиқӣ, эҳсосӣ-асосиатсионӣ;
- хусусияти тафаккур: аёнии амалӣ, абстрактии мантиқӣ ва фазоӣ;
- хусусиятҳои сенсорӣ: дарки фазо, ҳассосияти рангҳо ва устувории таваҷҷуҳ.

Ин нишондиҳандаҳо дар якҷоягӣ сохтори устувори равонии шахсиятро ташкил медиҳанд. Сарфи назар аз тағйирёбии ҳолатҳои руҳии рӯзмарра (эҳсосот, хоҳишҳо) ва дигаргуниҳои синну солӣ, ин ядрои равонӣ устувор боқӣ мемонад ва заминаи мутобикати касбиро муайян мекунад.

4. Нишондиҳандаҳои физиологӣ ва маҳдудиятҳои тиббӣ дар роҳнамоии касбӣ. Омӯзиши хусусиятҳои физиологӣ ва ҳолати саломатии хонандагон унсури бунёдии касбинтиҳобкунии илмӣ мебошад. Саломатии ҷисмонӣ, сатҳи инкишофи системаи мушакӣ, вазъи узвҳои дохилӣ, системаи асаб, нафаскашӣ, инчунин қобилияти босира ва шунавой сарҳадҳои интиҳоби касбро муайян мекунанд. Маҳдудиятҳои тиббӣ дар мадди аввал қарор доранд, зеро як қатор касбҳо, аз зумраи кор дар баландӣ, зери об, муҳити токсикӣ саломатии мутлақро талаб мекунанд.

Талаботи касбӣ вобаста ба соҳа фарқ мекунад. Масалан, нишондиҳандаҳои баланди биниш, ҳамоҳангсозии дақиқи ҳаракатҳои ангуштҳо барои соатсозон, танзимгарони дастгоҳҳои оптикӣ ва

васлкунандагони радио унсури касбӣ ва ҳатмӣ мебошанд, вале барои дуредгарон ё механикҳои калонҳаҷм ин дараҷаи ниҳой талаб карда намешавад. Ба ҳамин тартиб, барои дизайнерон-тарроҳони матоъ устувории дарозмуддати диққати биниш ба ҷузъиёти хурди ҳаракаткунанда назар ба соатсоз фарқ мекунад, зеро объекти кори ӯ дар динамика қарор дорад.

5. Ҳамкориҳои низомии омӯзгорон бо пизишкони мактабӣ ва хонандагони синфҳои 7-11. Таҳқиқоти таҷрибавии дар муассисаҳои таълимии пойгоҳӣ гузаронидашуда собит менамоянд, ки қисми муайяни хонандагони синфҳои 7-11 аз сабаби мавҷудияти нишондиҳандаҳои хоси психофизиологӣ ва функционалӣ, дар интиҳоби баъзе касбҳо маҳдудият доранд ва ба маслиҳати касбии тиббӣ ниёз доранд. Наврасоне, ки айнак истифода мебаранд, ё дорои нуқсонҳои сутунмуҳра, пойҳои ҳамвор (плоскостопие), ихтилоли системаи асаби вегетативӣ ва сустии шунавоӣ мебошанд, бояд пеш аз ҳатми мактаб аз таъхир ва машварати мақсаднок гузаранд. Вазифаи муассисаи таълимӣ аз он иборат аст, ки барои ин гуна наврасон соҳаеро тавсия намояд, ки на танҳо нуқсонҳои саломатиرو амиқ нагардонад, балки хусусияти ислоҳию солимгардонӣ дошта бошад.

Аз ин рӯ, омӯзгорони фанни технология ва роҳнамоёни касбӣ вазифадоранд, ки аз синфҳои 7-8 сар карда, ҳамкориҳои низомиро бо духтури мактаб роҳандозӣ намоянд. Ин тадбир имкон медиҳад, ки маҳдудиятҳои психофизиологии хонандагон пешакӣ омӯхта шуда, ба онҳо касбҳои алтернативии мувофиқ пешниҳод карда шаванд. Бояд таъкид намуд, ки маҳдудиятҳои тиббӣ ва психофизиологӣ ба ҳеҷ вачҳ озодии интиҳоби шахсиятро маҳдуд намесозанд, балки устувории иҷтимоӣ ва беҳатарии ҳаёти касбии ҳатмкунандаро тавассути маслиҳатҳои илман асоснок таъмин менамоянд.

Шахсияти кӯдак дар зери таъсири муносибатҳои иҷтимоӣ таҷаллу меёбад, ки дар он ҳаёт ва қарор муҳиман ҷараён мегирад. Аз ин рӯ, сатҳи тарбияи меҳнатии ӯ аз шароити тарбияи оилавӣ ба таври назаррас

вобастагӣ дорад. Аз нуктаи назари илми психологӣ ва педагогӣ, оила ҳамчун як муассисаи иҷтимоӣ-таълимӣ ва тарбиявӣ буда, таъсири муайяни аъзои калонсоли оила ва, инчунин, тамоми сохтори оила, бахусус, ба кӯдакон ва наврасон мерасонад. Ба масъалаи тарбияи меҳнатии кӯдакон дар оила аз ҷониби олими барҷастаи рус А.С. Макаренко дар китобу мақолаҳояш хеле хуб дарҷ гардидааст. Аз ҷумла, дар мақолаи «Падару модар дар меҳнат» ӯ ба таври муфассал маъно ва аҳаммияти тарбияи меҳнатиро дар оила таҳлил кардааст. «Аввалин мафҳуме, ки падару модарон бояд дар хотир доранд, ин аст. Фарзанди шумо узви ҷомеаи меҳнатӣ хоҳад буд, аз ин рӯ, аҳаммияти он дар ин ҷомеа, арзиши ӯ ҳамчун шахрванд аз он вобаста хоҳад буд, ки ӯ дар кори иҷтимоӣ то чӣ андоза иштирок карда метавонад» [105, с. 288].

Дар тарбияи меҳнатӣ бача на танҳо касбу ҳунар меомӯзад, балки ҳамзамон сифатҳои ахлоқӣ ва муносибати ҳудро ба одамони дигар ташаккул медиҳад. Одаме, ки дар ҳар қадам аз кор канорагирӣ мекунад ва ба оромона кор кардани дигарон ҳалал ворид месозад, меваҳои меҳнатии онҳоро истифода мебарад, чунин шахс ба ин оила таъсири манфии ҳудро расонида меистад. Ва баръакс, саъю кӯшиши муштаракӣ меҳнатӣ, кори гурӯҳӣ, кумаки меҳнатӣ ба одамон ва вобастагии доимии меҳнатии онҳо танҳо метавонад муносибати дурустро ба ҳамдигар эҷод кунад.

А.С. Макаренко навиштааст, ки дар меҳнат шахс на танҳо инкишофи ҷисмониро ба даст меорад (гарчанде ки ин як унсури муҳим ва ҳатмии тарбияи ҷисмонӣ аст), инчунин манфиати асосии меҳнат дар рушди вазъи руҳӣ ва маънавии инсон аст. Ғайр аз ин, А.С. Макаренко диққати падару модаронро ба он ҷалб кард, ки меҳнат дар баробари аҳаммияти иҷтимоӣ ва истеҳсолии он дар ҳаёти шахсии худ аҳаммияти бузург дорад: одамоне, ки баҳсу мунозира мекунанд ва дар ҳама ҳолатҳо аз даст намераванд.

Дар оила ҳангоми тарбия ба кӯдак додани чунин таълимоти меҳнатӣ, ки, одатан, таҳассус ном дорад, ғайри имкон аст. Писар ё духтар таҳассусро дар муассисаи таълимӣ, дар коргоҳ, дар донишқада, дар таҳсили курс мегирад, аммо падару модарон набояд фикр кунанд, ки таълими оилавӣ ба таҳассус таъсире надорад. Баръакс, тарбияи оилавӣ барои таҳассуси ояндаи шахс аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Инчунин, педагог А.С. Макаренко навиштааст: «Кӯдаке, ки маълумоти дурусти меҳнатиро дар оила гирифтааст, таълими махсуси худро бо муваффақияти бузург идома хоҳад дод. Ва он кӯдаконе, ки таҷрибаи меҳнатиро дар оила аз сар нагузаронидаанд, таҳассуси хуб гирифта наметавонанд, онҳо аз камбудихоии гуногун ранҷ мебаранд ва бо вучуди талошҳои муассисаҳои давлатӣ, онҳо ҳамчун коргарони бад табдил меёбанд» [105, с. 270].

Макаренко ғояҳои як омӯзгори барҷастаи замони шуравиро дар тарбияи меҳнатӣ иброз дошта, дар айни замон аҳаммияти онро хеле мусбат шуморидааст. Тарбияи меҳнатӣ дар оила бояд аз синни барвақтӣ оғоз гардад ва табиӣ бошад. Ба кӯдак бояд фаҳмонида шавад, ки ӯ барои якпорчагии бозичаҳо, тозагӣ ва тартибот дар ҷойи хоб ва дар ҷойи бозӣ қардан масъул аст. Бо синну сол, фармоишҳои қорӣ бояд мураккабтар бошанд ва онҳоро аз бозӣ ҷудо кунанд, аммо шумо наметавонед кӯдакро бо меҳнати аз ҳад зиёд бор кунед. Қори кӯдакон бояд имконпазир ва тибқи қобилияти ӯ бошад. Муҳити коллективӣ бояд ҳамеша дар оила нигоҳ дошта шавад.

Педагоги бузург И.В.Свадковский оид ба мавзӯи тарбияи фарзанд дар меҳнат ба падару модарон чунин таъкид мекунад: «Шумо мехоҳед, ки шогирди шумо шахси хушбахт бошад, ӯро меҳнатдӯст кунед. Вазифаи асосии оила тарбияи хусусияти асосии ахлоқӣ дар кӯдакон - муҳаббат ба меҳнат, ки яке аз унсурҳои асосии ахлоқ аст, мебошад» [159, с. 3].

Вазифаи асосии тарбияи оилавӣ омода кардани кӯдакон дар ҳаёт дар шароити мавҷудаи иҷтимоӣ, азхудкунии донишҳо ва малакаҳои зарурӣ барои ташаккули муқаррарии шахсият мебошад.

Инчунин, майлу хоҳише ҳаст, ки падару модарон кӯшиш мекунанд, ки фарзандони худро то ҳадди имкон либосҳои беҳтаринро пӯшонанд, ҳама хоҳишҳо ва нолаҳои беасоси худро иҷро кунанд, бовар доранд, ки агар писарону духтарони онҳо бадтар либос пӯшанд, бо ҳамсоягони худ нороҳат мешаванд.

Барои тарбияи меҳнатӣ дар оила омилҳои объективӣ ва субъективӣ муҳиманд. Омӯзгор бояд шароити оила ва муносибатҳои волидону фарзандонро дар раванди меҳнат омӯзад. Муҳим аст, ки кӯдак интизом, меҳнатдӯстӣ ва масъулиятро аз худ кунад, зеро намунаи шахсии волидон дар муносибат ба кор нақши ҳалқунанда дорад. «Тарбияи меҳнатӣ дар оила, тавре ки дар адабиёти педагогӣ қайд шудааст, ҷузъи муҳими ташаккули шахсияти кӯдак ба шумор меравад... Волидон бояд дар хотир дошта бошанд, ки намунаи шахсии онҳо дар муносибат ба меҳнат барои кӯдак нақши ҳалқунанда мебозад» [105, с. 225].

Дар ин раванди дарозмуддат ба назар гирифтани синну сол ва хусусиятҳои инфиродии кӯдак, инчунин фароҳам сохтани муҳити муносиби оилавӣ (ҷойи кор, асбобҳо) зарур аст. «Барои наврасон муҳим аст, ки имконияти худро дар намудҳои гуногуни фаъолият санҷанд, ки ин барои интихоби минбаъдаи касбӣ мусоидат мекунад» [170, с. 478].

Марҳалаи муҳим дар ин самт, азнавсозии доимии муносибатҳо ва эҷоди вазъиятҳои педагогӣ дар оила, мактаб ва ҷомеа мебошад, ки ба таҷрибаи мусбати иҷтимоии хонанда васеъшавии муносибатҳои ўро таъмин созад. Дар ин ҷо муттаҳид кардани қувваҳои мактаб, оила ва ҷомеа аҳаммияти бузург дорад. Муассисаи таълимӣ бояд ба маркази ҳамохангсозии фаъолиятҳои гуногунҷанбаи хонандагон табдил ёбад, то онҳоро бо омодагии ҳамачонибаи маънавӣ ва касбӣ ба зиндагии мустақил ворид созад.

Интихоби шаклҳои самарабахши ҳамкориҳои омӯзгор бо оила ба дониши амиқи он (таваҷҷути суҳбат, мушоҳида, пурсиш ва боздид аз хона) вобаста аст. Вазифаи асосии омӯзгор ҷалб намудани диққати волидон ба тарбияи меҳнатӣ, тавсияи адабиёти педагогӣ ва ҳавасмандгардонии кӯдакон ба касбҳои мувофиқ мебошад. Аксар вақт, каноатмандии падару модарон аз касби меросии худ метавонад заминаи устувори интихоби ояндаи фарзандон гардад.

Барои муайян кардани дараҷаи таъсири падару модарон ба интихоби касбу ҳунари фарзандон, мо дар миёни волидонии шаҳри Кӯлоб пурсишнома гузаронидем. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур дар ҷадвали зерин акс ёфтаанд.

Ҷадвали 10.

Натиҷаи пурсиши падару модарони хонандагон оид ба интихоби касбу ҳунар аз ҷониби фарзандон дар муассисаҳои пойгоҳӣ

№	Мундариҷаи саволҳо	Ҷавоби волидон: Ҳа	Ҷавоби волидон: Не
1	Шумо омӯзиши касбу ҳунаро боре ба фарзанди худ тавсия додаед?	10 %	90%
2	Оилаи Шумо дорои касбу ҳунаре ҳаст?	5%	95%
3	Оё Шумо ба фарзандатон касбу ҳунаро таълиф кардаед?	37 %	63%
4	Назари фарзандони шумо ба ҳунари аҷдодии Шумо мусбат аст?	20 %	80%
5	Касбу ҳунари Шумо иқтисодии оиларо таъмин мекунад?	50%	50%
6	Шумо дар омӯзиши касбу ҳунари фарзанди хеш розиед ва ба ӯ дар ин ҷода ёрӣ мерасонед?	45%	55%

Аз маълумоти ҷадвал маълум мегардад, ки волидон бо фарзандон дар бораи аҳамияти иҷтимоии касбу ҳунар камтар суҳбат намуда, оид ба интихоби касби оянда нисбатан кам маслиҳат додаанд. Ҳамзамон, қобили қабул нест, ки волидон муносибати манфии субъективии худро ба касбҳои муайян ба фарзандон бор кунанд. Баръакс, онҳо бояд дар фаҳмидани майлу қобилияти кӯдакон кумак намојанд. Кори мактаб оид

ба роҳнамоии касбӣ маҳз бо иштироки фаъоли волидон самарабахш мегардад.

Таҳқиқоти мо нишон дод, ки самтҳои асосии ҳамкориҳои муассисаи таълимӣ бо волидайн аз инҳо иборатанд:

1. Маърифати педагогии волидон: Шиносӣ бо касбҳои муосир тавассути маҷлисҳо, мизҳои муаввар ва лексияҳо;

2. Иштироки фаъоли волидон: Ташкили суҳбатҳо, мулоқот бо ҳунармандону соҳибкасбон ва машваратҳои инфиродӣ.

Яке аз шаклҳои маъмули роҳнамоии касбӣ суҳбат мебошад, ки мазмунӣ онро метавон ба ду марҳала тақсим кард: самтгирии умумӣ ва омӯзиши шахсияту бедор намудани шавқи кӯдак ба ҳунаромӯзӣ.

Дар ин раванд, мо бо волидон мавзӯҳои муҳимро баррасӣ намудем, аз ҷумла: «Интиҳоби касб — вазифаи иҷтимоӣ», «Дунёи касбу ҳунар», «Тарбияи меҳнатӣ дар оила» ва «Қобилияти кӯдакон — роҳнамои касби оянда». Ҳангоми суҳбатҳои инфиродӣ бо волидон дар бораи майлу ниятҳои касбии кӯдакон маълумот мубодила мешавад. Омӯзгор низ натиҷаи пурсиши хонандагон ва таҳлили эссеҳои онҳоро ба волидон мерасонад.

Инчунин, барои дастрас кардани маълумоти зарурӣ дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8-и шаҳри Кӯлоб корҳои муайян ташкил карда шуданд. Ба барномаи лексияҳо барои волидон мавзӯҳои «Инсон ва меҳнати ӯ», «Хусусиятҳои истеҳсолоти муосир», «Саломатӣ ва интиҳоби касб» ва «Нақши волидон дар таълими меҳнати фарзандон» дохил гардиданд.

Барои волидони хонандагони синфҳои 7-11 дар мактаби №8 лексияҳо дар мавзӯҳои «Ҳунар беҳ аз симу зар» ва «Ҳунар омӯз, ки аз ҳунармандӣ, даркушӣ кунӣ на дарбандӣ» гузаронида шуданд, ки усулҳои омода кардани коргарони ҷавон ва хусусиятҳои бозори меҳнати минтақаро фаро мегирифтанд. Барои роҳнамоии хонандагон дар ғӯшаи

«Касбу хунари ояндаи ман»-и мактаб рӯйхати касбҳои рақобатпазир ва адабиёти методӣ ҷой дода шуд.

Ҷалби падарону модарони хонандагон, ки худ касибу соҳибкасб мебошанд, ба корҳои тарғиботӣ нишон дод, ки таълимоти педагогӣ бо кӯмаки амалии волидон натиҷаи баландтар ва самаравӣ калон медиҳад.

3.2. Ташаккули мавқеи хонандагон ба интихоби бошӯрунаи касб тавассути баргузори чорабиниҳои гуногун дар ҷараёни таълими фанни технологияи меҳнат ва арзёбии озмоишии он

Хонандагон таҳти таъсири оила, дӯстон, васоити ахбори омма (ВАО) ба интихоби касб майл меkunанд, ки на ҳамеша ба ниёзҳои истеҳсолӣ ва қобилияти онҳо мувофиқ аст. Волидон аксар вақт ба қобилияти фарзандон баҳои баланд медиҳанд ва касби зехнӣро авлотар медонанд. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки волидон ба фарзандон дар интихоби касб, бо назардошти омодагии онҳо, кумак расонанд. «Дар ин раванд, ҷалби мутахассисони соҳаи раваншиносӣ ва педагогӣ зарур аст, ки тавонанд таҳлили касбии хонандагонро гузаронанд ва дар асоси натиҷаҳои онҳо, тавсияҳои дақиқ пешниҳод намоянд. Ин тадбир имкон медиҳад, ки ҳамагӣ дар интихоби касб камтар шаванд ва хонандагон ба соҳаҳои равана гарданд, ки дар онҳо потенциали худро пурра татбиқ карда метавонанд. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки интихоби дурусти касб ба сатҳи қаноатмандии шахсӣ ва касбӣ таъсири мусбат мерасонад» [167, с. 224].

Ғайр аз ин, дар ҷараёни интихоби касб, нақши ВАО бояд ба назар гирифта шавад. ВАО, бахусус шабакаҳои иҷтимоӣ, метавонанд тасаввуроти нодуруст дар бораи касбҳои гуногун эҷод кунанд. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки ба хонандагон маълумоти воқеӣ ва объективӣ дар бораи касбҳои гуногун пешниҳод карда шавад, то онҳо тавонанд дар асоси

далелҳо ва таҷрибаи воқеӣ қарор қабул кунанд, на дар асоси тасаввуроти иҷтимоӣ.

Дар ин замина, ташкили чорабиниҳои касбинтиҳобкунӣ, аз қабili рӯзҳои дарҳои кушод дар корхонаҳо, вохӯриҳо бо намояндагони касбҳои гуногун ва семинарҳо дар бораи бозори меҳнат, метавонанд муфид бошанд. Ин чорабиниҳо ба хонандагон имкон медиҳанд, ки бо муҳити касбӣ аз наздик шинос шаванд, саволҳои худро ба мутахассисон диҳанд ва дар бораи талабот ва имконияти касбҳои гуногун маълумот гиранд. Чунин тадбирҳо ба хонандагон дар ташаккули тасаввуроти воқеӣ дар бораи касбҳо ва қабули қарори огоҳона кумак мерасонанд.

Дар ниҳоят, муҳим аст, ки хонандагон дарк кунанд, ки интиҳоби касб як раванди динамикӣ аст ва он метавонад дар тӯли ҳаёт тағйир ёбад. Онҳо бояд омода бошанд, ки малакаҳои навро азхуд кунанд, ба тағйирот дар бозори меҳнат мутобиқ шаванд ва дар ҳолати зарурӣ, самти фаъолияти худро иваз намоянд. Ин муносибат ба онҳо имкон медиҳад, ки дар ҷаҳони тағйирёбандаи касбӣ муваффақ бошанд ва ҳамеша дар ҷустуҷӯи имкониятҳои нав бошанд.

Тибқи маълумотҳои нишондоди барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2017 чунин оварда шудааст: «Дар муассисаҳои таълимӣ ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии корҳои тарбиявӣ, таъмини фароғати насли наврас, фаъолияти эҷодӣ ва тарзи ҳаёти солим корҳои муайян анҷом дода шуд» [72, с.3].

Хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ боварӣ доранд, ки меҳнат асоси ҳаёти шахс аст ва танҳо дар меҳнат ва танҳо тавассути меҳнат шахс соҳиби шараф ва эҳтироми хоса мегардад.

«Соҳаи маориф дар ҷумҳурӣ яке аз соҳаҳои афзалиятнок маҳсуб ёфта, он аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯхтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун омили муҳимтарини наҷоти миллат ва таҳкими давлат арзёбӣ шудааст. Тарбияи маънавию ахлоқии насли наврас ҳамчун

рукни асосии ғояи давлатдорӣ яке аз самтҳои асосӣ ва муҳимтарин дар раванди рушди ҷомеа махсуб меёбад» [72, с. 3].

Ташаккули ғояҳои аввалияи хонандагон дар бораи касбу ҳунари одамон дар шароити муосир, истифодаи техника ва технологияи муосир, дар бораи равандҳои истеҳсолӣ, меҳнати ғоиданок.

Ташаккули эътиқодии хонандагон дар бораи коргари муосир, колхозчӣ, олим ба дониши амиқ ва амиқи асосҳои илм ниёз дорад.

Омӯзиши қобилият ва майли инфиродии хонандагон яке аз вазифаҳои муҳимтарини педагогӣ ба ҳисоб меравад, ки ба самаранокӣ ва сифати таҳсилот таъсири назаррас мерасонад. Ин раванд имкон медиҳад, ки омӯзгор хусусиятҳои хоси ҳар як хонандаро дарк намуда, барномаи таълимиро мутобиқ созад. Мутобиқи назарияи инкишофи маърифатии Жан Пиаже, ҳар як кӯдак дар марҳилаи муайяни инкишоф қарор дошта дарки иттилоот ва усулҳои омӯзиши онҳо фарқ мекунад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд қобилият ва майли хонандагонро ба назар гирифта, равишҳои мувофиқро интихоб намояд.

Барои муайян кардани қобилият ва майли хонандагон усулҳои гуногуни ташҳисӣ истифода мешаванд. Яке аз онҳо мушоҳидаи мустақими рафтори хонанда дар дарс ва берун аз он мебошад. Мушоҳида имкон медиҳад, ки омӯзгор тавачҷух, ғаъолият, муносибат ба вазифаҳо ва муоширати хонанда бо дигаронро арзёбӣ кунад. Илова бар ин, усулҳои пурсиш, аз қабилӣ тестҳо, пурсишномаҳо ва мусоҳибаҳо барои муайян кардани сатҳи дониш, малакаҳо ва майлҳои хонандагон истифода мешаванд. Масалан, тестҳои стандартишуда метавонанд дар муайян кардани қобилияти умумии маърифатии хонандагон мусоидат кунанд.

Муайян намудани майлҳои инфиродӣ низ ҷузъи муҳими раванди омӯзиш ба шумор меравад. Майлҳо ба он чизҳое дахл доранд, ки хонандагон ба онҳо шавқу ҳавас доранд ва дар кадом ғаъолият ҳудро бароҳат ҳис мекунанд. Мутобиқи назарияи бисёрзехнии муҳаққиқ

Ҳовард Гарднер, одамон дорои зеҳнҳои гуногун мебошанд, аз қабилӣ забонӣ, мантиқӣ-математикӣ, фазоӣ, ҷисмонӣ-ҳаракатӣ, мусикӣ, байнишахсӣ ва даруншахсӣ. Омӯзгор бояд ин фарқиятро ба назар гирифта, барои ҳар як хонанда шароитҳои мусоидро фароҳам оварад, ки онҳо тавонанд дар соҳаи майлдоштаи худ рушд кунанд.

Дар асоси маълумоти ҷамъовардашуда оид ба қобилият ва майли хонандагон, омӯзгор имкон дорад барномаи таълимиро мутобиқ созад. Ин мутобиқсозӣ метавонад дар шакли тағйир додани суръати таълим, интихоби маводҳои иловагӣ, истифодаи усулҳои гуногуни таълим ва фароҳам овардани имконияти иловагӣ барои рушди қобилиятҳо амалӣ шавад. Мувофиқи таҳқиқот, таълими фардикунонидашуда метавонад ба баланд шудани ангежа ва пешрафти таълимии хонандагон низ оварда расонад.

Дар ниҳоят, омӯзиши қобилият ва майли инфиродии хонандагон раванди доимист, ки мунтазам такмил ва мутобиқсозиро талаб мекунад.

Дар ҷараёни таълим, омӯзгорон вазифадоранд, ки ба шогирдон аҳаммияти иқтисодии меҳнатро дар ҷомеа, нақши онро дар рушди иқтисодиёти миллӣ ва таъмини некуаҳволии шаҳрвандон фаҳмонанд. Ин раванд бояд бо назардошти тағйироти доимии технологӣ ва автоматизатсияи истеҳсолот сурат гирад, ки дар натиҷа малакаҳои нав ва дониши махсус талаб карда мешаванд. Муассисаҳои таълимӣ бояд хонандагонро барои ин тағйирот омода созанд, то онҳо дар оянда дар бозори меҳнат рақобатпазир бошанд.

Таълими меҳнатӣ бояд ба рушди малакаҳои амалӣ ва тафаккури эҷодии хонандагон равона карда шавад. Дар ин замина, ташкили маҳфилҳои техникӣ, озмунҳои ихтироъкорӣ ва дигар чорабиниҳое, ки ба хонандагон имкон медиҳанд, дар амал таҷриба андӯзанд, муҳим аст. Инчунин, таъмин намудани хонандагон бо дастрасӣ ба технологияҳои муосир, аз қабилӣ компютерҳо, дастгоҳҳои роботӣ ва нармафзори муҳандисӣ, зарур мебошад.

Корҳои беруназсинфӣ, аз қабилӣ иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ, тоза кардани муҳити зист ва кӯмак ба ниёзмандон, на танҳо ҳисси масъулиятро дар хонандагон тақвият мебахшанд, балки инчунин барои рушди ҳислатҳои ахлоқӣ ва инсонпарварона мусоидат меkunанд. Ин ҷаъолият бояд дар асоси ихтиёрӣ ва бо назардошти манфиатҳои хонандагон ташкил карда шаванд.

Дар раванди интиҳоби касб, муассисаҳои таълимӣ бояд ба хонандагон дар муайян кардани майл ва қобилияти инфиродии онҳо кӯмак расонанд. Ба ин мақсад, гузаронидани тестҳои касбии мутобиқат, ташкили вохӯриҳо бо намоёндагони касбҳои гуногун ва шиносӣ бо корхонаҳои истеҳсоли муфид аст. Инчунин, муҳим аст, ки хонандагон дар бораи талаботи бозори меҳнат ва имконияти таҳсилоти минбаъда огоҳ бошанд.

Илова бар ин, муассисаҳои таълимӣ бояд ба рушди малакаҳои муҳим барои муваффақият дар касби интиҳобшуда диққати ҷиддӣ диҳанд. Ин малакаҳо метавонанд малакаҳои таҳлилӣ, ҳалли мушкилот, коммуникатсия ва кор дар дастаро дар бар гиранд. Таҳқиқот нишон медиҳанд, ки ин малакаҳо барои корфармоён ба монанди дараҷаи таҳассусӣ муҳиманд.

Муассисаҳои таълимӣ инчунин бояд бо корфармоён ва дигар муассисаҳои таълимӣ ҳамкорӣ намоёнд, то ки барномаҳои таълимии ҳудро ба талаботи бозори меҳнат мувофиқ созанд. Ин ҳамкорӣ метавонад дар шакли таҷрибаомӯзӣ, лоиҳаҳои таҳқиқотӣ ва барномаҳои таълимии дугона сурат гирад. Ин гуна ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки хатмкунандагон бо малака ва донишҳои зарурӣ барои ворид шудан ба бозори меҳнат муҷаҳҳаз шаванд.

Дар ниҳоят, бояд қайд кард, ки интиҳоби касб як раванди дарозмуддат аст, ки метавонад дар тӯли ҳаёт идома ёбад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки хонандагон дарк кунанд, ки онҳо метавонанд дар тӯли

хаёти худ касби худро тағйир диҳанд ва муассисаҳои таълимӣ бояд ба онҳо дар ин раванд ёрӣ расонанд.

Дар дарсҳои технологияи меҳнат хонандагонро бо касбҳои машхуртарини маъмул дар соҳаи мушаххас ошно кардан лозим аст. Тавсия дода мешавад, ки аз ҳаёти меҳнатии падару مادرони хонандагон мудом мисолҳо оваред, фактҳои ҷолибро гузориш диҳед. Бахусус, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии дар деҳот ҷойдошта, барномаи таълимӣ муқаддимаеро ба унсурҳои меҳнати кишоварзӣ таъмин мекунад. Хонандаро бевосита аз синни хурдсолӣ дар раванди тарбияи меҳнатӣ ворид кардан мавриди мақсад мебошад. Яъне дар синфи 5 хонандагон бо растаниҳои хонагӣ шинос мешаванд ва ба онҳо ғамхорӣ меkunанд, омӯзгор ҳангоми омӯзиши ин мавод шогирдонро бо касби гулпарварӣ шинос мекунад. Барои синфҳои панҷум, шумо метавонед як суҳбати ҷолиб дар бораи киштукори саҳроӣ омода кунед, ба онҳо дар бораи касби агрономӣ нақл кунед.

Дар синфи шашум, дар тирамоҳ, дар макони таҷрибавӣ хонандагон тухми растаниҳои парваришкардаи худро ҷамъ меkunанд. Дар зимистон, хонандагони синфи шашум ба растаниҳои хонагӣ нигоҳ меkunанд, тарғиб ва буридани онҳоро меомӯзад. Онҳо давраи баҳориро бо омода намудани майдони таҷрибавии омӯзишӣ барои киштукор оғоз меkunанд: онҳо заминро ҷудо меkunанд ва кишти зироатро мегузаронанд. Дар тобистон онҳо ба зироатҳо ва ниҳолҳо нигоҳубин меkunанд, алафҳои бегонаро решақан карда, ба онҳо об медиҳанд, умуман, ба таҷрибаҳои одии кишоварзӣ шинос мешаванд. Ҳамин тариқ, аллакай дар синфҳои 5-6 хонандагон имконият пайдо меkunанд, ки дар бораи мазмуни кори сабзавотпарварӣ, боғпарварӣ, агрономӣ ва гулпарварӣ дониши қазой гиранд.

Дар синфҳои 7-8 дар макони таълимии таҷрибавӣ-истеҳсолӣ хонандагон кори шабехро танҳо дар нақшаи каме васеъ иҷро меkunанд. Онҳо таҷрибаҳои содатаринро бо истифодаи нуриҳо мегузоранд,

таъсири решакан шудан ба падид ва ҳосили помидорро муайян мекунад.

Экскурсияҳои ҳамаҷониба дар як қатор фанҳои таълимӣ ба хонандагони синфҳои 7-11 таъсири калон мерасонанд. Омӯзгорон доираи уфуқи донишомӯзии хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумиро ба таври назаррас васеъ мекунад ва бо касбҳои гуногун амиқтар шинос мешаванд. Бо хонандагон онҳо ба истеҳсолоти саноатӣ, фермаҳои чорводорӣ, соҳтмон, нонвойхона, китобхона ва ғ. низ бояд чунин усулҳои шиносӣ бо тарбияи меҳнатӣ ба роҳ монда шавад. Ҳангоми гузаронидани экскурсияҳо диққати хонандагонро бештар ба зебӣ рағбат кардан лозим аст. Таълим дода мешавад, ки аз ҳаёти падару модарони хонандагон мисолҳо оваред, фактҳои ҷолибро гузориш диҳед.

Дар нақшаи кор дар рағбат тарбияи меҳнатӣ дар муассисаи таълимӣ, инчунин, муайян кардани воситаҳое, ки хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба касбу кор ва қадом шакли ҳунар мавриди меҳнат таваҷҷуҳ доранд, муайян карда шавад, яъне мавзӯҳои ғуфтуғӯҳо, ҳикояҳо дар бораи касбҳо ва одамони қорӣ, конференсияҳо, сафарҳои қорхонаҳои саноатӣ муайян карда шаванд, вохӯриҳо бо одамони касбҳои ба шумо маъқул, китобҳо барои ҳониши беруназсинфӣ, филмҳо, сафарҳо, мусобиқаҳо, инчунин, касбу қори мардумӣ аз қабилҳои наққошӣ, қуллоғарӣ, зардӯзӣ, оҳангарӣ, қолинбофӣ қандақорӣ ва ғайраҳо омӯзонанд. Нақша бояд дар қадом синфҳо ва қадом гурӯҳҳои махсус, маҳфилҳои техникӣ ва амалӣ таъсис дода шавад, инчунин, мундариҷа ва шаклҳои қори ғоиданоқи ҳар як гурӯҳи синну сол, мундариҷа ва мақоми таҷрибаи қори хонандагонро муайян қунад.

Дар асоси нақшаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ омӯзгор дар нақшаи таълимии ҳуд роҳҳои имқонпазири таълими хонандагонро ба омӯзиши касбу ҳунар дар рағбат таълими фанни технологияи меҳнат шарҳ медиҳад ва дар робита ба қорҳои тарбиявӣ фаъолиятҳоеро, ки ба таҷбиқи ҳадафҳо марбутанд, пешбинӣ меқунад.

Омӯзгори фанни технологияи меҳнат дар раванди таҳияи нақшаи таълимӣ бояд ба стандартҳои давлатии таҳсилот диққати ҷиддӣ диҳад, ки онҳо мақсад ва вазифаҳои асосии таълими меҳнатиро муайян мекунанд. Тавре ки дар Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қайд шудааст, «Таълими меҳнатӣ бояд дар асоси принципҳои илмӣ, дастрасӣ, пайдарҳамӣ ва мутобиқати синнусолӣ амалӣ карда шавад» [82, с. 3].

Дар ин замина, омӯзгор вазифадор аст, ки дар нақшаи таълимӣ на танҳо донишҳои назариявӣ, балки малака ва маҳоратҳои амалиро низ дарҷ намояд. Омӯзиши касбу ҳунар бояд ба таври амалӣ ва татбиқи он дар истеҳсолот нигаронида шавад. Ин тақозо имкон медиҳад, ки хонандагон ба талаботи бозори меҳнат омода гарданд ва дар оянда мустақилона фаъолият намоянд. Тавре ки таҳқиқот нишон медиҳанд, таълими меҳнатӣ, ки ба рушди малакаҳои амалӣ нигаронида шудааст, ба баланд бардоштани рақобатпазирии хатмкунандагон дар бозори меҳнат мусоидат мекунад.

Омӯзгор бояд дар нақшаи таълимӣ усулҳои гуногуни таълимро пешбинӣ намояд, ки ба рушди тафаккури эҷодии хонандагон мусоидат мекунанд. Истифодаи технологияҳои муосири таълим, аз қабili омӯзиши лоиҳавӣ, таълими интерактивӣ ва истифодаи воситаҳои аёни, метавонад шавқи хонандагонро ба омӯзиши касбу ҳунар зиёд намояд. Инчунин, омӯзгор бояд ба ташкили корҳои тарбиявӣ, аз қабili саёҳатҳо ба корхонаҳо, воҳуриҳо бо пешвоёни истеҳсолот ва иштирок дар намоишгоҳҳои касбӣ диққати ҷиддӣ диҳад.

Дар робита ба корҳои тарбиявӣ, омӯзгор метавонад чорабиниҳоро ба нақша гирад, ки ба тарғиби арзишҳои меҳнатӣ, эҳтиром ба касбу ҳунар ва масъулияти иҷтимоӣ нигаронида шудаанд. Гузаронидани озмунҳои касбӣ, ташкили маҳфилҳои ҳунармандӣ ва иштирок дар аксияҳои хайриявӣ метавонад ба ташаккули шахсияти ҳамаҷонибаи хонандагон мусоидат намояд. Чунин фаъолият, ба андешаи муҳаққиқон,

ба рушди хисси ватандӯстӣ ва масъулияти шахрвандӣ мусоидат мекунанд.

Хулоса, нақшаи таълимии омӯзгори фанни технология бояд дар партави стандартҳои давлатии таҳсил, талаботи муосири бозори кор ва хусусиятҳои синнусолию тафаккури хонандагон тарҳрезӣ ва таҳия гардад. Омӯзиши касбу ҳунар бояд ба таври амалӣ ва татбиқи он дар истехсолот нигаронида шавад. Фаъолияти тарбиявӣ бояд ба тарғиби арзишҳои меҳнатӣ, эҳтиром ба касбу ҳунар ва масъулияти иҷтимоӣ нигаронида шаванд.

Самаранокии тарбияи меҳнатӣ ҳангоми гузаронидани сафарҳо ба таври назаррас боло меравад, агар воҳӯриҳо бо кормандони пешқадами соҳаҳои саноату кишоварзӣ, сохтмон, ходимони фарҳанг ва санъат, инчунин, ҳунармандону касибон ва ихтироъкорон ташкил карда шаванд, метавонанд дар як суҳбати ҷолиб дар замири хонандагон шавқу рағбатро ба ин ё он касб бедор ва меҳру муҳаббаташонро дучанд гардонад. Шинос намудани хонандагон ба корхонаҳо, фермаҳои чорводорӣ, фабрикаҳои саноатӣ аз қабилӣ дузандагӣ, ресандагӣ, бофандагӣ, қанодӣ, бригадаҳои мураккаби механиконидашуда, устохонаҳо аз қабилӣ ҳунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар онҳо аксари падару модарони хонандагон кор мекунанд, низ арзишманд аст. Пас аз чунин экскурсияҳо, одатан дар байни ин корхонаҳо ва хонандагон робитаҳои наздик барқарор карда мешавад.

Меҳнат дар шароити муосир, аз як тараф, тавассути истифодаи васеи технологияҳо шароити муосир, автоматикунонидашуда ва, аз тарафи дигар, истифодаи меҳнати дастӣ дар як қатор соҳаҳои дигари иқтисодиёти миллӣ тавсиф карда мешавад. Пеш аз он ки дар назди омӯзгори фанни технологияи меҳнат саволҳои табиӣ хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба кадом навъи фаъолияти меҳнатӣ бояд тайёр бошанд, ба миён ояд, ҷавоби ягона дода намешавад. Хонанда бояд ҳам барои меҳнати дастӣ ва ҳам барои истифода карда

тавониستاني технологияи наварин ба коре, ки табиати эҷодкорона дорад, омода карда шавад.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақобати шадид дар бозори меҳнат, муассисаҳои таълимӣ вазифадоранд, ки насли навро бо малакаҳои мутобиқшавӣ ба талаботи динамикии иқтисодиёт таъмин намоянд. Ин масъала аз ҷониби ЮНЕСКО низ дар Консепсияи «Таҳсилот барои ҳама» таъкид гардида, зарурати оmodасозии кадрҳои рақобатпазирро қайд мекунад.

Дар ин замина, таълими технологияи меҳнат бояд ба рушди тафаккури интиқодӣ, малакаҳои ҳалли мушкилот ва қобилияти эҷодкорӣ нигаронида шавад. Таҷриба нишон медиҳад, ки барномаҳои таълимии муваффақ дар ин самт, ҳамзамон аз усулҳои анъанавӣ ва инноватсионӣ истифода мебаранд. Мувофиқи таҳқиқоти Маркази тадқиқоти меҳнати Институти иқтисодиёти Академияи илмҳои Тоҷикистон, дар соҳаҳои саноатӣ, ки технологияҳои пешқадамро истифода мебаранд, талабот ба мутахассисони дорой малакаҳои баланди техникӣ ва таҳлилий афзоиш меёбад.

Омодагии хонандагон ба меҳнати дастӣ бояд бо дониши асосӣ дар бораи маводҳо, асбобҳо ва усулҳои коркарди онҳо асос ёбад. Инчунин, муҳим аст, ки хонандагон дар бораи беҳатарии меҳнат ва ҳифзи муҳити зист маълумот дошта бошанд. Дар баробари ин, омӯзиши технологияҳои наварин, аз қабيلي робототехника ва технологияҳои иттилоотӣ, барои мутобиқ шудан ба талаботи пешрафтаи истеҳсолот зарур аст.

Бо назардошти тамоюлҳои ҷаҳонии рушди иқтисодиёт, омӯзиши меҳнат дар муассисаҳои таълимӣ бояд ба рушди малакаҳои соҳибкорӣ ва идоракунии лоиҳаҳо низ равона карда шавад.

Хусусияти тарбияи меҳнатӣ дар омӯзиши корҳои техникӣ дар синфҳои 7-11 дар он аст, ки роҳнамоии хонандагон, асосан, ба тарбияи меҳнати истеҳсолӣ ва ғоидаовари саноатӣ дар истифодаи техника ва технологияи навин сурат мегирад. Дар кори тарбияи меҳнатӣ дар

дарсҳои технологияи меҳнат дар синфҳои 7-11 бояд аз дониши касбҳое, ки хонандагони синфҳои 5-6 аллакай дар бораи касбҳои ҳосилкардашон ҷамъ овардаанд, ӯғоз намоед.

Ин усули омӯзиш бояд бо назардошти малака ва қобилияти хонандагон, вобаста ба синну сол, имконияту хоҳиш ва шавқу рағбати онҳо бояд сурат гирад. Барномаҳои таълимӣ оид ба корҳои техникӣ ва омӯзиши касбу ҳунар ба шиносоии хонандагон бо техника, технология, ташкил ва иқтисодиёти истеҳсолоти саноатӣ бо касбҳои асосии он нигаронида шудаанд. Ҳикояҳои омӯзгор дар бораи касбҳо, сафарҳои саҳроӣ ба корхонаҳои саноатӣ, иштироки хонандагон дар машғулиятҳои мушаххаси меҳнатӣ дар дарсҳои технологияи меҳнат, ки дар давоми ин машғулиятҳо онҳо ба доираи васеи касбҳои корӣ ҷалб мешаванд, ба ташаккули манфиатҳои касбии хонандагони синфҳои 7-11 ғаёлона таъсир мерасонанд ва шавқу рағбати онҳоро ба меҳнати коргари муосир афзун меkunанд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии таҳқиқкардашуда дар дарсҳои технологияи меҳнат омӯзгорон корҳои зеринро иҷро меkunанд:

- пешакӣ рӯйхати соҳаҳои меҳварии иқтисодиёти миллӣ ва мутахассисони онро муайян намуда, раванди шиносоии хонандагонро бо ин бахшҳо дар заминаи мавзӯҳои мушаххаси барномаи таълимӣ муназзам месозанд;

- таваҷҷуҳи асосӣ ба омӯзиши он касбу ҳунароҳое нигаронида мешавад, ки дар шаҳр, минтақа ва бахусус дар мавзеи зисти хонандагон маъмулу серталаб буда, заминаи воқеии кор таъмин карда метавонанд;

- омӯзгорон кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки тамоми иқтидори моддию техникаи таълими технологияро барои ташкили маҳфилҳои эҷодию техникӣ ва дарсҳои интихобӣ (факултативӣ) самаранок истифода баранд. Дар ин раванд, намоиши филмҳои мустанад ва маводи видеоӣ оид ба технологияҳои муосири истеҳсолот ва ғаёолияти ҳунаромандони

муваффақ, ки заҳматашон ба ҷомеа ғоидаи зиёд меорад, ҳамчун воситаи таъсирбахши ангишти рағбати касбии хонандагон кӯмак мерасонад

- дар дарсҳо омӯзгорон ба хонандагон дар бораи технологияи кор дар устхонаҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва корхонаҳои истеҳсоли маълумоти муқоисавӣ медиҳанд;

- инчунин, мувофиқи талаботи нақшаи таълимӣ омӯзгорон хонандагонро дар корхонаҳо бо усули истифодаи технологияи меҳнат ва иқтисодиёти он аз наздик шинос намоянд;

- омӯзгорон хонандагонро бояд бо касбҳои шинос кунанд, ки талаботи бозори замони муосир ба шумор равад.

- дар иҷрои корҳои лабораторӣ ва амалӣ диққати хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумиро бояд ба хусусиятҳои таҷҳизоти истифодашаванда дар истеҳсолот, технология ва ташкили кори коргарон бояд ҷалб намоянд;

- омӯзгорон дар дарсҳои таълими меҳнат ва дар иҷрои вазифаҳои меҳнатӣ, муносибати хонандагонро ба меҳнат ва таъсири онҳоро ба омӯзиши касбу ҳунариҳои хос бояд бештар мушоҳида кунанд.

Азбаски дар барномаҳои таълимӣ аз фанни технологияи меҳнат дар синфҳои 7-11 мавқеи асосиро ва корҳои лабораторӣ ва амалӣ ишғол мекунад, дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ диққати хонандагонро ба он объектҳо ва фаъолиятҳо, ки барои истеҳсолоти муосир ҳосанд, ҷалб кардан мувофиқи мақсад мебошад. Бо ин ҳадаф, омӯзгори фанни технологияи меҳнат таҷҳизоти моддиро барои пешбурди корҳои лабораторӣ ва амалӣ бояд интихоб созад, то ин ки дар шароити истеҳсоли ё ба он монанд истифода баранд ва, инчунин, дар ҳаритаҳои таълимӣ, технологӣ ва дигар корҳо чунин вазифаро пешкаш кунанд, ки ҳадафи он шиносоии хонандагон бо хусусиятҳои истеҳсолии таҷҳизот (асбобҳои корӣ) ва истифодаи техника ва технологияи навин бошад.

Худмуайянкунии нодурусти касбомӯзии хонандагон аксар вақт гардиши кадрхоро ба вучуд меорад, ки ин ба суръати пешрафти истехсолот, ҷойгузорӣ ва истифодаи кормандон зиён мерасонад.

Пайдоиши омӯзиши касбу ҳунар бо тарбияи меҳнатӣ, бо пайдоиши касбҳои гуногун алоқаманд аст. Ҳангоми омӯзиши касбу ҳунар, шахс мекушад, ки қобилияти ҷисмонӣ ва зехнии худ, майлу рағбат ва манфиатҳои худро қонеъ кунад. Чунин омӯзиши касбу ҳунар дар як қатор соҳаҳои меҳнат сабаби садамаҳо ва ҷароҳатҳост. Таҳқиқи руҳ додани сабабҳои садамаҳо нишон дод, ки тақрибан 40% бо сабаби камтаҷрибагӣ ё бетаҷрибагии коргарон руҳ додааст.

Баъзе коргарон нисбатан зуд ва ба осонӣ касбро меомӯзанд ва самаранок кор мекунанд, дар ҳоле ки дигарон барои ин саъю кӯшиши зиёд мекунанд. Аз ин рӯ, мавриди аз ҳад зиёд ва бо нархи аз ҳад гарон кор карданашон онҳо ба натиҷаҳои хуб ноил намегарданд ва аксар вақт нисбат ба ҳамкорони муваффақашон натиҷаҳои бадтар мегиранд.

Аз ин бармеояд, ки ҳалли ин мушкилот фаъолияти аз ҷиҳати илмӣ асосёфтаре талаб мекунанд, ки бояд ҷомеаро аз талафоти моддӣ наҷот диҳад ва гардиши кормандонро, хусусан, дар ҷараёни таҷрибаи меҳнатӣ коҳиш диҳад. Ин кор бояд ба хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар интиҳоби ихтисосе, ки ба қобилият ва майлу хоҳиши ӯ мувофиқ аст ва барои ҷомеа муҳим аст, кумак расонад. Бори аввал бо тамоми ҷидду ҷаҳди худ масъалаи омӯзиши касбу ҳунар аз ҷиҳати илмӣ ташкилшуда дар охири асрҳои 19 ва 20 ба миён омад. Рушди босуръати илму техника, пайдоиши касбҳои нав боиси як қатор мушкилот шудааст. Мушкилот дар азхудкунии касбҳо, гардиши меҳнат, афзоиши шумораи онҳо дар садамаҳо, тавре маълум шуд, бо он вобаста буданд, ки хусусияти фардии одамон ба назар нагирифта, мувофиқати қобилият ва шавқу рағбати онҳо ба интиҳобу омӯзиши касб ба инобат гирифта нашудааст.

Кӯшишҳои як қатор муҳаққиқон манфиати иқтисодии чунин тақсимои оқилонаи коргаронро исбот карданд. Вақте ки «ҳама дар ҷои худ ҳастанд», соҳибони ширкатҳои саноатӣ дар кишварҳои мухталиф бо омодагӣ маблағгузорӣ кардани созмонҳоеро, ки вазифаи интихоби касбиро гузоштаанд, оғоз карданд.

Масъалаи омӯзиши касбу ҳунар дар Тоҷикистон ҳоло бо назардошти он ки мураккабии истеҳсолот талаботро нисбат ба коргарон афзоиш медиҳад, ба вазифаи миллӣ табдил ёфтааст. Яъне тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи эълон намудани соли 2021 «Соли рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардид, ки ҳамаи ин бо пешрафт ва тараққиёти илму техника алоқаманданд.

Аз коркард ва таҳлили натиҷаҳои дар рафти омӯзиши касбу ҳунар зимни тарбияи меҳнатӣ ба хулоса меоем, ки он дорои хусусиятҳои муайяни психофизиологӣ мебошад. Дар ин замина, омӯзгорон як қатор касбу ҳунароҳоро тавсия дода метавонанд, ки ба хусусиятҳои шахси таҳқиқшаванда мувофиқ ба мавқеи зист, қобилият, хоҳишу имконият бошад.

Ҷадвали 11.

Сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи меҳнатии хонандагони синфҳои 7–11 (пеш аз таҷрибаи омӯзишӣ дар МТМУ №1, №5 ва №8-и шаҳри Кӯлоб, соли 2025)

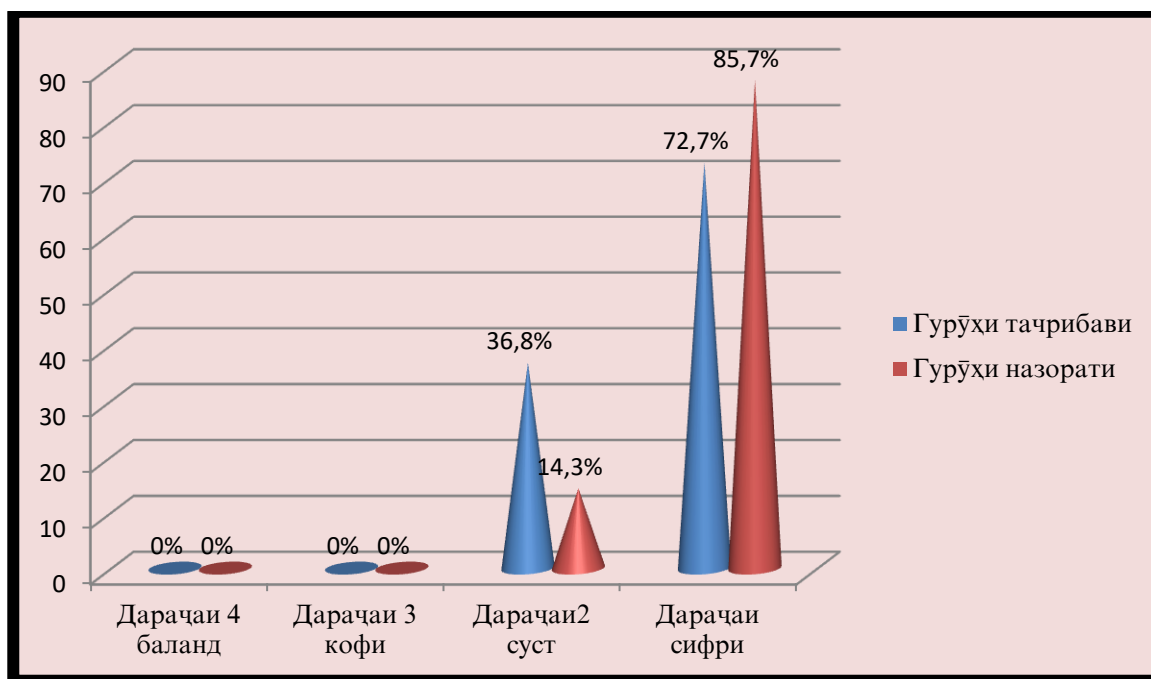
Дараҷа	Шумораи хонандагон 140 (100 %)	
	Гурӯҳи таҷрибавӣ 70-нафар	Гурӯҳи назоратӣ 70-нафар
Дараҷаи 4 – баланд	0%	0%
Дараҷаи 3 – кифоя	0%	0%
Дараҷаи 2 – суст	36,8%	14,3%
Дараҷаи 1 – сифрӣ	63,2%	85,7%

Ҷадвали мазкур ифодакунандаи сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи хонандагон доир ба тарбияи меҳнатӣ то гузаронидани таҷриба ҳам дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва ҳам дар гурӯҳҳои назоратӣ дараҷаи пастро доро буданд, ки онро дар расм ба фоиз (%) нишон додем.

Баъд аз гузаронидани як чанд навъ чорабиниҳо, саволу ҷавобҳо, мизҳои мунаввар ва ғайра сатҳи азҳудкунии донишҳои назариявии хонандагон доир ба баландбардории тарбияи меҳнатии хонандагон баланд бардошта шуд.

Расми 1.

Динамикаи ибтидоии сатҳи дониш, маҳорат ва малакаи меҳнатии хонандагони синфҳои 7–11 (МТМУ №1, №5 ва №8, ш. Кӯлоб, соли 2025)

Маълумоти дар расми 1 овардашуда, сатҳи ибтидоии дониш, маҳорат ва малакаи меҳнатии хонандагони синфҳои 7–11-ро дар муассисаҳои таълимии №1, №5 ва №8-и шаҳри Кӯлоб пеш аз оғози таҷрибаи озмоишӣ инъикос менамояд. Дар ин расми мо кушиш кардем, ки нишондиҳандаҳои мушаххаси ташаккули фаъолияти меҳнатиро дар замони муосир бо дарназардошти хусусиятҳои таълими касбу ҳунар таҳлил намоем. Бар асоси ин маълумот, мо тавонистем сатҳи воқеии омодагии хонандагонро муайян карда, заминаи заруриро барои муқоиса бо натиҷаҳои баъдии таҷрибавӣ-озмоишӣ фароҳам оварем. Ин нишондиҳандаҳо дар ҷадвали мазкур ба таври муфассал ҷамъбаст гардида, ҳамчун пояи асосӣ барои арзёбии самаранокии усулҳои татбиқшуда хидмат меkunанд

Чадвали 12.

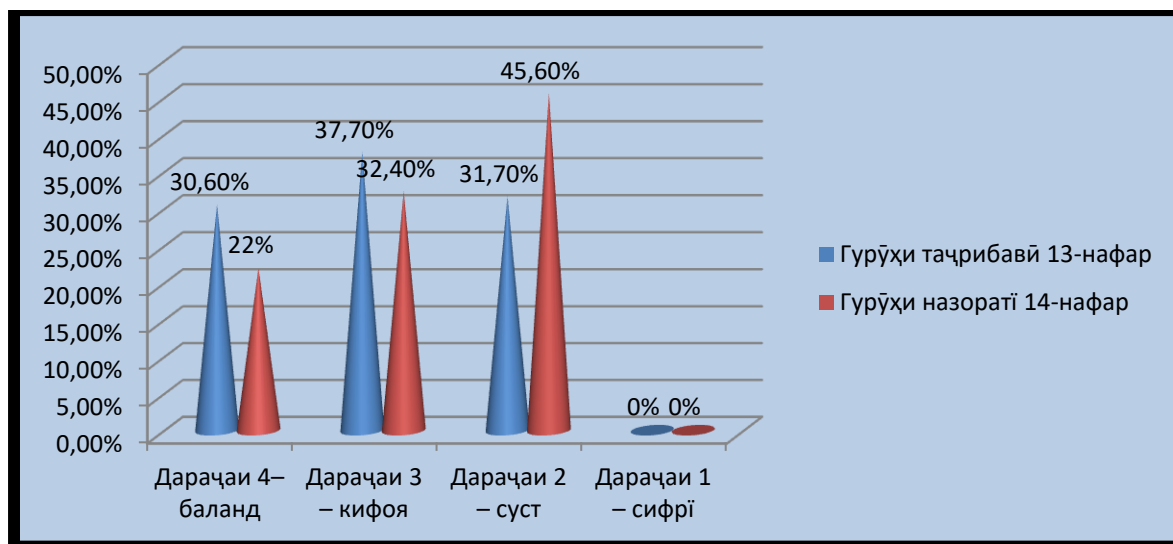
Баландбардории ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир баъди гузаронидани кори таҷрибавӣ – озмоишӣ

Дараҷа	Шумораи хонандагон 140 нафар 100 (%)	
	Гурӯҳи таҷрибавӣ 70-нафар	Гурӯҳи назоратӣ 70-нафар
Дараҷаи 4– баланд	30,6%	22%
Дараҷаи 3 – кифоя	37,7%	32,4%
Дараҷаи 2 – суст	31,7%	45,6%
Дараҷаи 1 – сифрӣ	0%	0%

Тавре аз чадвали №12 бармеояд, пас аз корҳои фаҳмондадихӣ, нишондиҳандаи дараҷаи 4 дар гурӯҳи назоратӣ то 22% ва дар гурӯҳи таҷрибавӣ то 30,6% афзоиш ёфт. Ин натиҷаҳо дар расми мазкур ба таври муфассал инъикос ёфтаанд.

Расми 2.

Динамикаи ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7–11 дар раванди таълими касбу ҳунар (пас аз таҷрибаи озмоишӣ)

Расми мазкур нишондиҳандаи дараҷаи баланд бардоштани донишҳо оид ба ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир баъди гузаронидани кори таҷрибавӣ – озмоишӣ мебошад.

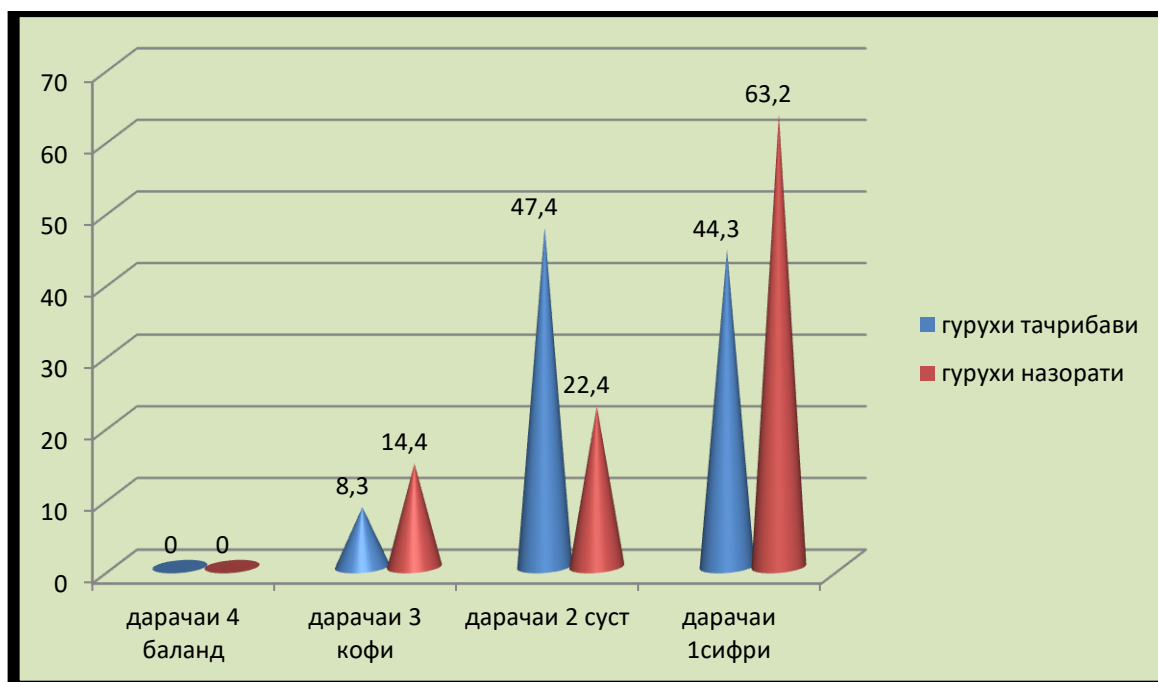
**Нишондиҳандаҳои ибтидоии ташаккули фаъолияти меҳнати
хонандагони синфҳои 7–11 (МТМУ №1 ва №53-и
ноҳияи Восеъ, пеш аз таҷриба)**

Дарача	Шумораи хонандагон 105 нафар 100 (%)	
	Гуруҳи таҷрибавӣ 52 – нафар	Гуруҳи назоратӣ 53 – нафар
Дарачаи 4 – баланд	0%	0%
Дарачаи 3 – кифоя	8,6%	14,4%
Дарачаи 2 – суст	47,3%	22,4%
Дарачаи 1– сифрӣ	44,3%	63,2%

Тавре аз чадвали 13 бармеояд, сатҳи ташаккули фаъолияти меҳнати хонандагони синфҳои 7–11 ниҳоят паст аст: дараҷаи баланд (4) 0%-ро ташкил дода, сатҳи ибтидоӣ (1) ба 63,2% баробар аст. Ин нишондиҳандаҳо дар расми 3 дарҷ гардидаанд.

Расми 3

**Нишондиҳандаи педагогии ташаккули фаъолияти меҳнати хонандагони
синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир дар раванди
омӯзиш то таҷриба дар МТМУ №1 ва №53, ноҳияи Восеъ**

Пас аз гузаронидани чорабиниҳои тарбиявӣ, аз ҷумла суҳбату вохӯриҳо, мизҳои мудаввар, саволу ҷавобҳо ва лексияҳо дар МТМУ №1

ва №53-и ноҳияи Восеъ, сатҳи донишу малакаи касбии хонандагон ба таври назаррас боло рафт. Натиҷаҳои бадастомада дар ҷадвали №14 муфасссал инъикос ёфтаанд.

Ҷадвали 14

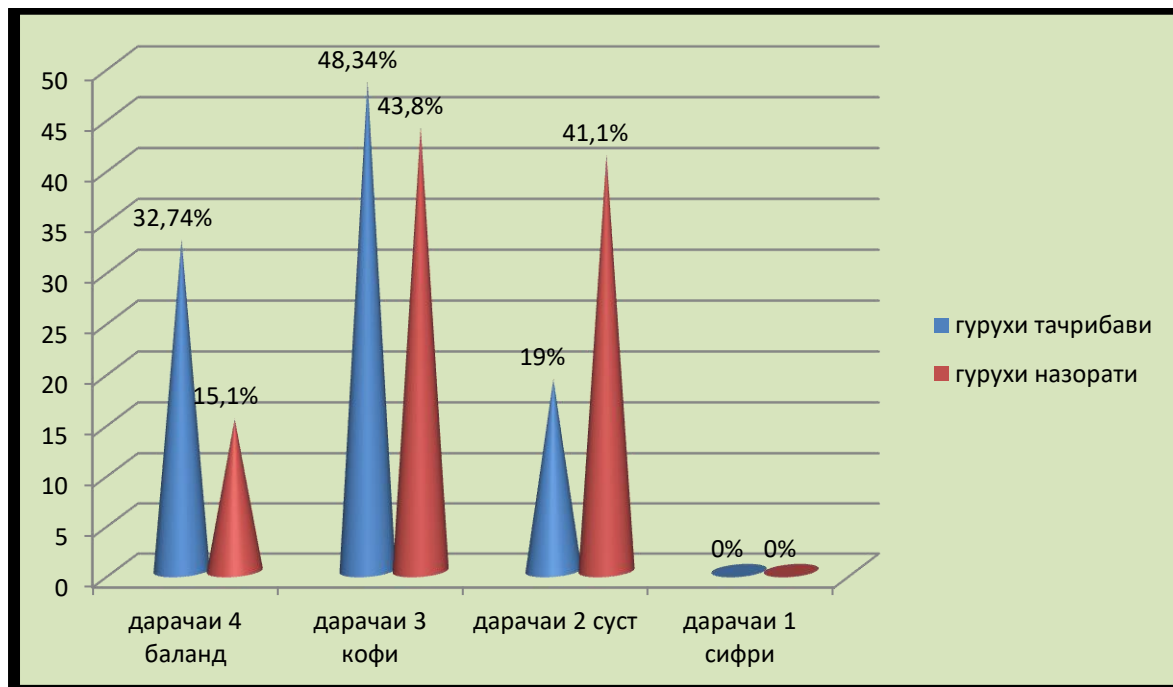
Нишондиҳандаи асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир баъди таҷриба дар МТМУ №1 ва №53, ноҳияи Восеъ

Дараҷа	Шумораи хонандагон 95 нафар 100 (%)	
	Гурӯҳи таҷрибавӣ 52 – нафар	Гурӯҳи назоратӣ 53 - нафар
Дараҷаи 4 – баланд	32, 25 %	14,4 %
Дараҷаи 3 – кифоя	48,25 %	43,8 %
Дараҷаи 2 – суст	18, 5%	41, 8 %
Дараҷаи 1 – сифрӣ	0 %	0 %

Маълумоти ҷадвали мазкур далели равшани таъсири мусбати технологияҳои инноватсионии педагогӣ дар раванди таълим мебошад. Дар ҷараёни таҷрибаи озмоишӣ, мо маҷмӯи усулҳои фаъол, аз ҷумла суҳбатҳои мақсаднок, саволу ҷавобҳои шифохӣ ва санҷишҳои тестиرو истифода намудем. Татбиқи ин методология боиси ба таври назаррас боло рафтани сатҳи дониш, малака ва маҳорати касбии хонандагон гардид, ки натиҷаҳои миқдории он дар расми 4 бо дарсадии муайян инъикос ёфтааст.

Таҳлили маълумоти расми мазкур собит месозад, ки истифодаи самараноки шароити педагогӣ ва татбиқи методи «намуна ва ибрати шахсӣ» дар тарбияи хонандагони синфҳои ибтидоӣ натиҷаҳои дилхоҳ ба бор овардааст. Тибқи нишондиҳандаҳои оморӣ, пас аз анҷоми марҳилаи таҷрибавию озмоишӣ, сатҳи азхудкунии мавод аз ҷониби хонандагон то 32,25% афзоиш ёфт. Ин далел самаранокии баланди усулҳои интихобшударо дар ташаккули фаъолияти таълимӣ ва тарбиявии хонандагон тасдиқ менамояд.

**Нишондиҳандаи асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнати
хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир
баъди таҷриба дар МТМУ №1 ва №53, ноҳияи Восеъ**

Чадвали 15

**Нишондиҳандаи асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнати
хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир
пеш аз таҷриба дар МТМУ №3 ва №39 ноҳияи Темурмалик**

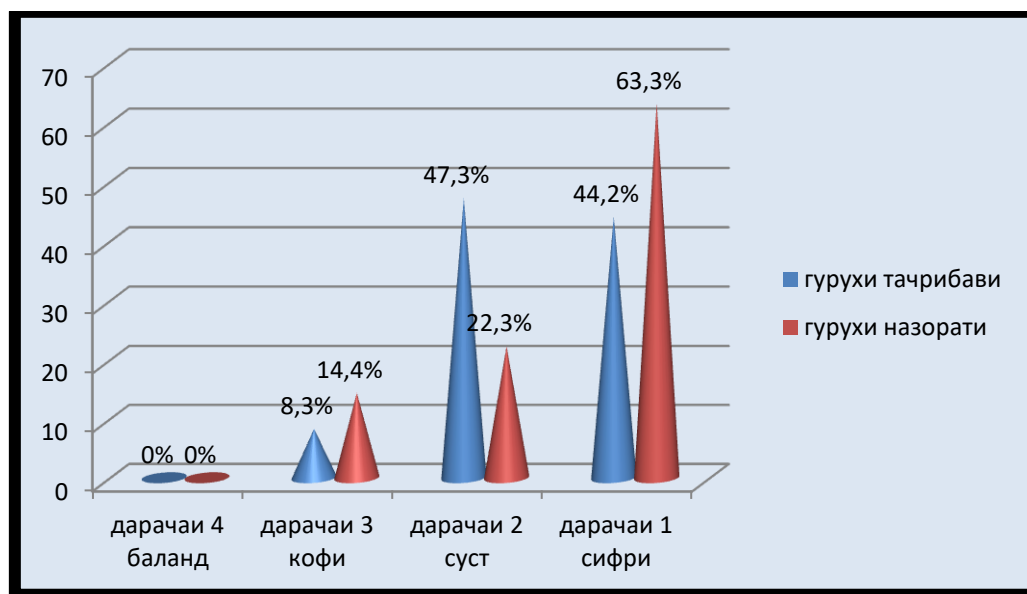
Дарача	Шумораи умумии хонандагон 90 нафар 77 (%)	
	Гуруҳи таҷрибавӣ 40 нафар	Гуруҳи назоратӣ 37 нафар
Дарачаи 4 – баланд	0%	0%
Дарачаи 3 – кифоя	13,3%	14,4%
Дарачаи 2 – суст	44,3%	22,3%
Дарачаи 1 – сифрӣ	42,2%	63,3%

Тавре ки аз маълумоти чадвали 15 бармеояд, дар марҳилаи пеш аз таҷрибаи озмоишӣ, нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккули фаъолияти меҳнати хонандагони синфҳои 7–11 дар МТМУ №3 ва №39-и ноҳияи Темурмалик дар ҳарду гуруҳ (таҷрибавӣ ва назоратӣ) нишондиҳандаи дараҷаи 4-ро касб накардаанд. Барои муайян намудани сатҳи пасти фаъолияти меҳнати хонандагон мо аз маҷмӯи усулҳои таҳқиқоти педагогӣ, аз ҷумла мушоҳидаи мустақим, таҷрибаи озмоишӣ, пурсишҳои

анкетавӣ ва саволу ҷавобҳои шифоҳию хаттӣ истифода намудем. Натиҷаҳои бадастомада, ки сатҳи аввалияи донишу малакаи хонандагонро инъикос мекунанд, дар расми 5 бо таври муфасссал тасвир ёфтаанд.

Расми 5

Нишондиҳандаи асосҳои педагогӣи ташаккули фаъолияти меҳнатӣи хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир тогузаронидани таҷриба дар МТМУ №3 ва №39 ноҳияи Темурмалик

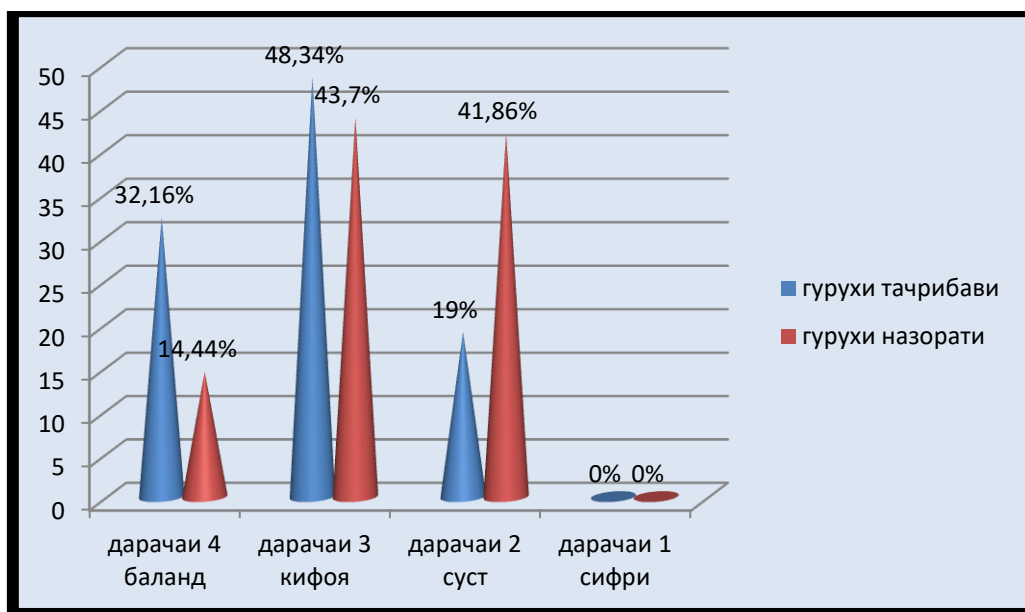
Бояд қайд намуд, ки дар раванди таҳқиқот истифодаи маҷмӯи усулҳои фаъоли таълимӣ, аз қабили саволу ҷавобҳои мушаххас, овардани мисолу далелҳои ҳаётӣ ва гузаронидани суҳбату машваратҳои инфиродӣ дар доираи мавзӯи баррасишаванда натиҷаҳои назаррас дод. Аз ҷумла, татбиқи методи «намуна ва ибрати шахсӣ» дар тарбияи меҳнатӣ ба ташаккули сифатҳои муҳими касбӣ ва баланд бардоштани сатҳи фаъолнокии хонандагони синфҳои 7–11 мусоидат намуд. Ин тағйирот дар нишондиҳандаҳои сифатӣи дониши хонандагон ба таври возеҳ мушоҳида гардида, натиҷаҳои ниҳони он дар ҷадвали 16 ва расми 6 муфасссал инъикос ёфтаанд, ки далели самаранокии усулҳои татбиқшуда мебошанд.

**Нишондиҳандаи асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти
меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар
дар замони муосир бади гузаронидани таҷриба дар МТМУ №3
ва №39 ноҳияи Темурмалик**

Дараҷа	Шумораи умумии хонандагон 70 нафар 100 (%)	
	Гурӯҳи таҷрибавӣ 42 нафар	Гурӯҳи назоратӣ 38 нафар
Дараҷаи 4 –баланд	32,8 %	14,44%
Дараҷаи 3 –кифоя	48,3%	43,7%
Дараҷаи 2 –суст	18,9%	41,86%
Дараҷаи 1 –сифрӣ	0%	0%

Расми 6

*Нишондиҳандаи асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии
хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони
муосир дар МТМУ №3 ва №39 ноҳияи Темурмалик
(баъд аз гузаронидани таҷриба – озмоиш)*

Расми мазкур нишондиҳандаи болоравӣ асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир бо истифода аз методҳои намуна ва ибрати шахсӣ дар хонандагон мебошад, ки дараҷаи азҳудкунии онҳо то 32,16 % ва 48,34 % боло бардошта шуд.

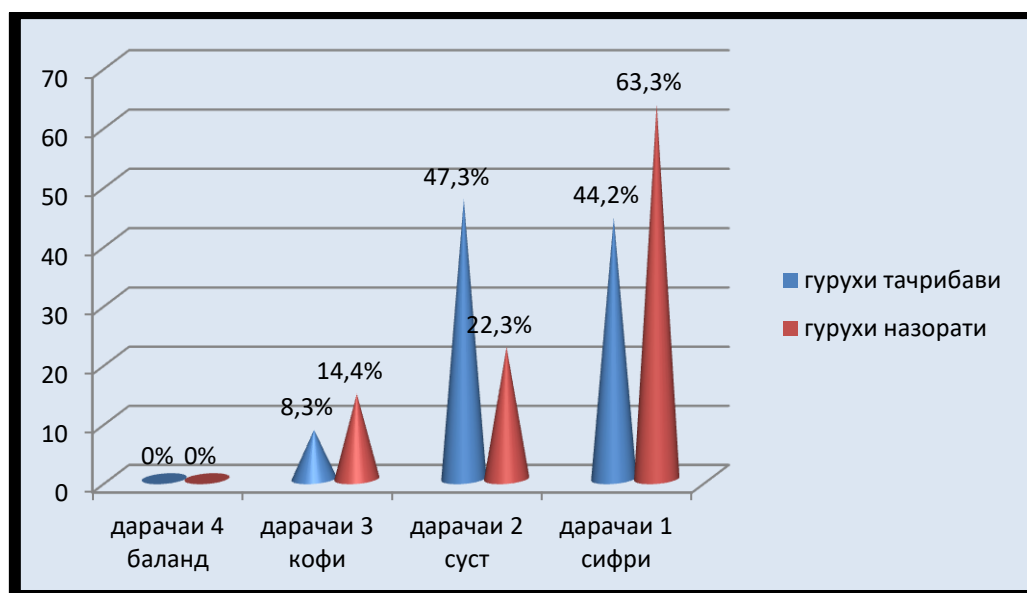
**Таҳқиқоти асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнати
хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир
пеш аз таҷриба дар МТМУ №20 ва №54 ноҳияи Ҳамадонӣ**

Дараҷа	Шумораи умумии хонандагон 90 нафар 105 (%)	
	Гуруҳи таҷрибавӣ 55 нафар	Гуруҳи назоратӣ 50 нафар
Дараҷаи 4 – баланд	0%	0%
Дараҷаи 3 – кифоя	13,3%	14,4%
Дараҷаи 2 – суст	44,3%	22,3%
Дараҷаи 1 – сифрӣ	42,2%	63,3%

Тавре дар ҷадвали 17 ва расми 7 оварда шудааст, пеш аз оғози таҷрибаи омӯзишӣ дар МТМУ №20 ва №54-и ноҳияи Ҳамадонӣ, сатҳи баланди (дараҷаи 4) ташаккули фаъолияти меҳнати хонандагони синфҳои 7–11 на дар гуруҳи таҷрибавӣ ва на дар гуруҳи назоратӣ мушоҳида нашуд.

Расми 7

**Таҳқиқоти асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнати
хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир
пеш аз таҷриба дар МТМУ №20 ва №54 ноҳияи Ҳамадонӣ**

Бояд қайд намуд, ки татбиқи маҷмӯи усулҳои таълимӣ, аз қабili саволу ҷавоб, таҳлили мисолу далелҳои мушаххас ва гузаронидани суҳбату машваратҳои инфиродӣ дар доираи мавзӯи мазкур натиҷаҳои

назаррас дод. Аз ҷумла, истифодаи методи «намуна ва ибрати шахсӣ» ба ташаккули малака ва фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7–11 мусоидат намуд. Динамикаи тағйирёбии сатҳи омодагии хонандагон баъд аз гузаронидани ин корҳо дар ҷадвали 18 ва расми 8 ба таври муфассал инъикос ёфтааст, ки он самаранокии усулҳои интихобшударо тасдиқ мекунад.

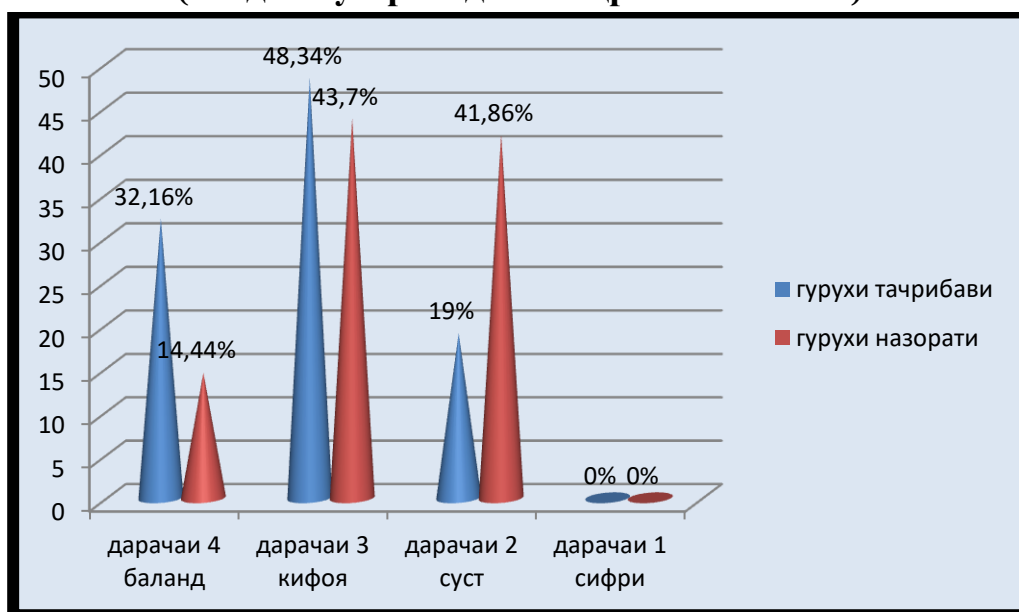
Ҷадвали 18

Таҳқиқоти асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир баъди гузарони таҷриба дар МТМУ №20 ва №54 ноҳияи Ҳамадонӣ

Дараҷа	Шумораи умумии хонандагон 105 нафар 100 (%)	
	Гурӯҳи таҷрибавӣ 55 нафар	Гурӯҳи назоратӣ 50 нафар
Дараҷаи 4 –баланд	32,8 %	14,44%
Дараҷаи 3 –кифоя	48,3%	43,7%
Дараҷаи 2 –суст	18,9%	41,86%
Дараҷаи 1 –сифрӣ	0%	0%

Расми 8

**Таҳқиқоти асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир дар МТМУ №20 ва №54 ноҳияи Ҳамадонӣ
(баъд аз гузаронидани таҷриба – озмоиш)**

Расми мазкур нишондиҳандаи болорави асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 зимни

омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир бо истифода аз методу усулҳои фаъоли педагогӣ мебошад, ки дараҷаи азхудкунии онҳо то 32,16 % ва 48,34 % боло бардошта шуд.

Таҳлили маълумоти омӯри нишон медиҳад, ки татбиқи таъсири мақсадноки педагогӣ ҷиҳати тарбияи меҳнатдӯстии хонандагон дар раванди омӯзиши касбу ҳунар боиси афзоиши сатҳи ташаккули сифатҳои тарбиявии меҳнатӣ дар синфҳои озмоишӣ ба андозаи 73 % гардид. Дар синфҳои назоратӣ, ки дар онҳо чунин таъсири мақсаднок амалӣ нашудааст, афзоиши нишондиҳандаҳои ташаккулёбӣ дар давраи гузаронидани таҷриба ҳамагӣ 55 %-ро ташкил дод. Ин далелҳо самаранокии усулҳои тарбиявии меҳнатиро дар синфҳои озмоишӣ тасдиқ мекунанд.

Таҳлил ва мушоҳидаи раванди таҷрибавии педагогӣ собит сохт, ки афзоиши сатҳи ташаккули тарбияи меҳнатӣ дар синфҳои озмоишӣ натиҷаи омилҳои зерин мебошад:

1. Такмили ҷараёни таълиму тарбия, ки дар тамаркуз ба моделҳои муосири омӯзиш, инноватсияҳои педагогӣ, азхудкунии технологияҳо ва усулҳои фаъолгардонии фаъолияти хонандагони синфҳои 7–11 таҷассум ёфтааст;
2. Аз ҷониби хонандагон чуқур дарк гардидани аҳамияти гирифтани маълумот ва дарки нақши шахсии худ дар раванди омӯзиши касбу ҳунар.

Аз натиҷаҳои марҳилаи муқаррарии кори озмоишии дар синфҳои озмоишӣ доиргардида бармеояд, ки хонандагони синфҳои 7-11 ба фаъолияти таълимӣ ниёз доранд ва ин талабот ба андӯختани донишҳо роҳ мекушояд. Онҳо дарк намудаанд, ки бе омӯзиши касбу ҳунар дар ҳаёт муваффақият ба даст намеоранд, дар пешбурди иқтисодиёти оилаи хеш ва кишвар дуруст фикр ва амал карда наметавонанд. Илова бар ин, истифодаи усулҳои педагогии ҷавобгӯи шароитҳои замони имрӯза, бахусус, дар пешрафти иқтисодиёти кишвар дар давраи бозорӣ ва дигар

тарзҳои омӯзиши технологияи навин дар фаъолияти меҳнатӣ барои ҳалли бисёр масъалаҳои муҳимми амалияи педагогика замина фароҳам меорад.

Тамоюлҳои пешрафти таҳсилоти муосир зарурати татбиқи моделҳои диверсификацияшудаи таълим, аз ҷумла таълими фаъол ва таълими рушдбандаро дикта мекунанд, ки заминаи методологии таҳқиқоти мо гардиданд. Аз ин лиҳоз, дар самти тарбияи меҳнатӣ таъмини шароит ҷиҳати таҳлили мустақилонаи илмӣ ҳодисаҳои иҷтимоӣ ва фароҳам овардани пойгоҳи иқтисодӣ амри воқеӣ аст. Ҳамзамон усулҳо ва воситаҳои ташаккули муносибати мусбати хонандагони синфҳои 7-11 ба тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар дар рафти таълими ҳаматарафа ба мазмуни таълим, мавзӯ ва дарку дониши хонандагон вобастагӣ доранд.

Барои он ки мазмуни тарбияи меҳнатӣ дар омӯзиши касбу ҳунар таъсири инкишофбандаи худро расонад, дар замири хонандагони синфҳои 7-11 онро бояд тарбия намуд. Ин тарбия, пеш аз ҳама, ба омӯзиши фанни технологияи меҳнат дахл дорад, зеро дар баробари дигар фанҳои таълимӣ омӯختани фанни технологияи меҳнат барои баланд бардоштани сатҳи инкишофи муносибатҳои мусбати хонандагони синфҳои болоӣ дар омӯзиши касбу ҳунар замина фароҳам меорад.

Дар тақвият ба таҳқиқоти назариявии усулҳо ва воситаҳои ташаккули ахлоқи хонандагон дар раванди кори таълиму тарбия, инчунин, бо назардошти қобилиятҳои, ки барои омӯзиши касбу ҳунар заруранд, мо кори инкишофи сифатҳои тарбияи меҳнатиро зимни омӯзиши касбу ҳунар аз рӯйи самтҳои зерин ба нақша гирифтаем:

1. Инкишофи муносибати мусбати хонандагони синфҳои болоӣ ба тарбияи меҳнатдӯстӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар дар асоси баёни илмӣ натиҷаҳои таҳқиқот вобаста ба таълими фанни технологияи меҳнат ва фанҳои дигар. Яъне, муайян намудани идеяҳои асосии

омӯзиши касбу ҳунар, дуруст ва пурра фаҳмидани мазмуни тарбияи меҳнатӣ, дар хотир доштани далелҳои асосӣ;

2. Инкишофи муносибати мусбати хонандагони синфҳои болоӣ ба тарбияи меҳнатӣ дар раванди таълими фанни технологияи меҳнат тавассути омӯзиши касбу ҳунар аз ҷониби хонандагон;

3. Инкишофи тарбияи меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар бо роҳи таҳвили донишҳои хонандагони дигар дар раванди таълим. Ин унсурҳои таълими мутақобила дар асоси донишҳое чун таҳияи мустақилонаи нақша, мулоҳизаҳо аз рӯйи мавзӯи додашуда, ташкил ва тақвияти ҳамкорӣ бо шахсони ҳунарманд ва дигар усулҳои фаъол мебошанд.

Дар натиҷаи истифодаи тавсияҳои таҳиянамудаи таҳқиқотчи аз тарафи омӯзгорон дар тарбияи педагогии озмоишӣ дар синфҳои озмоишӣ раванди бештар самаранокии ташаккул ва инкишофи рӯзафзуни муносибати мусбат ба меҳнат дар мавриди омӯзиши касбу ҳунар оғоз ёфт.

Татбиқи тавсияҳои методи тарбияи меҳнатӣ дар таҳқиқоти ҷамъбасти дар хонандагон ба таври назаррас рушди тафаккури интиқодӣ, таҳлили вазъиятҳои воқеӣ, қабули қарорҳои мустақил ва ибрази мушаххас ва равшани андешаҳои шахсиро тақвият бахшид. Иштироки фаъолона дар истифодаи усулҳои гуногун, ҳамзамон бо ҳавасмандӣ ба омӯзиши касбу ҳунар, шиддат гирифт. Дарки аҳамияти омӯзиши касбу ҳунар тавассути тарбияи меҳнатӣ мушоҳида гардид, ки инро афзоиши назарраси нишондиҳандаҳо дар санҷишҳои назоратӣ дар синфҳои озмоишӣ тасдиқ мекунад. Чунончи, дар синфҳои 7-11 нишондиҳандаҳо аз 44% ба 73% афзоиш ёфтанд. Дар синфҳои назоратӣ низ афзоиш ба қайд гирифта шуд, аммо ин афзоиш ба андозаи назаррас набуда, ба ҳисоби миёна аз 52% то 55%-ро ташкил дод.

Татбиқи тавсияҳои хулосавии мо дар синфҳои озмоишӣ ҷиҳати ташаккули малакаҳои меҳнатӣ дар раванди омӯзиши касбу ҳунар,

мутобиқи методологияи тасдиқшуда, имкон дод, ки ба натиҷаҳои зерин ноил гардем:

- фаъолнокии хонандагон ҳангоми омӯхтан, суҳбат, вохӯриҳо ва устувор намудани заминаи техникӣ зиёд гардид;
- сатҳи дарки хонандагон нисбат ба омӯзиши касбу ҳунар дар натиҷаи меҳнат хеле баланд бардошта шуд;
- шавқу рағбати хонандагон дар омӯзиши касбу ҳунар дар натиҷаи ба даст овардани меҳнати ғоидаовар зиёд гардид;
- мустақилият ҳангоми иҷрои корҳои амалӣ ва супоришҳо ба вучуд омад;
- эҳсоси масъулият барои натиҷаҳои фаъолияти меҳнатӣ ташаккул ёфт;
- рақобатпазирӣ дар байни хонандагон бо мақсади баланд бардоштани сифати корҳои иҷрошаванда афзуд.

Натиҷаҳои бадастомада аз мутобиқати тавсияҳои методологӣ ва истифодаи васеи шаклҳои фаъоли таълим шаҳодат медиҳанд. Тавре ки дар таҳқиқоти педагогӣ қайд шудааст, фаъолгардони хонандагон дар раванди таълим калиди муваффақият дар азҳудкунии дониш ва малакаҳо мебошад. Илова бар ин, таҷриба нишон медиҳад, ки татбиқи корҳои амалӣ ва лоиҳавӣ дар раванди таълим ба инкишофи мустақилият ва эҷодкории хонандагон мусоидат мекунад.

Муҳим аст, ки таваҷҷуҳи махсус ба рушди шавқу рағбати хонандагон дар омӯзиши касбу ҳунар равона карда шавад. Ба даст овардани натиҷаҳои назаррас дар меҳнат ба хонандагон имкон медиҳад, ки арзиши амалии донишҳои худро дарк намоянд ва ин ҳавасмандӣ барои омӯзиши минбаъда мегардад. Тибқи назарияи ҳавасмандгардони худмуайянкунӣ, ҳавасмандӣ аз дарун барои азҳудкунии маводҳои таълимӣ аз ҳавасмандии беруна самараноктар аст.

Дар асоси таҳлили маълумоти бадастомада, метавон хулоса кард, ки татбиқи тавсияҳои хулосавии мо дар синфҳои озмоишӣ барои

ташаққули малакаҳои меҳнатӣ дар раванди омӯзиши касбу ҳунар муваффақона сурат гирифтааст. Ин имкон дод, ки фаъолнокии хонандагон афзояд, сатҳи дарки онҳо нисбат ба омӯзиши касбу ҳунар баланд бардошта шавад ва шавқу рағбат дар омӯзиш зиёд гардад.

Бо дарназардошти натиҷаҳои бадастомада, тавсия дода мешавад, ки ин методология дар муассисаҳои дигари таълимӣ низ татбиқ карда шавад. Инчунин, зарур аст, ки мониторинги доимӣ ва арзёбии самаранокии он гузаронида шавад, то ки дар ҳолати зарурӣ ислоҳот ворид карда шуда, усулҳои таълим такмил дода шаванд.

Хулосаи боби сеюм

Таҳқиқи масоили ташаққули сифатҳои меҳнатдӯстии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар дар замони муосир ба мо имкон дод, ки хулосаҳои зеринро таҳия ва ироа намоем:

1. Ташаққули сифатҳои сайёри мобилии коргари касбӣ дар байни хонандагони синфҳои 7-11-и муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо баланд бардоштани сатҳи маълумоти илмӣ ва техникаи онҳо, омӯзиши касбу ҳунар, рушд ва такмили тарбияи касбу ҳунаромӯзии хонандагон дар ҳама сатҳҳои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ зич алоқаманд аст. Ҳалли ин масъала, дар навбати худ, аз нав дида баромадани тамоми омӯзишхоро таъкид менамояд. Нақшаҳо, барномаҳо, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ ва дастурҳои аёни барои ҳамаи фанҳои омӯхташуда дар самти конкретизатсиякунии аҳаммияти касбии онҳо. Танҳо дар чунин ҳолат имкон дорад мактабҳои эҷодӣ, ҳунарий, касбӣ бояд дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ хатм карда шаванд;

2. Ошкор карда шуд, ки дар ояндаи наздик як коргари нави тафакқури универсалии мобилидошта метавонад на танҳо касбу ҳунарро

азхуд кунад, балки роботҳои саноатӣ, микропротсессорҳо, компютерҳо ва ғайраҳоро низ дар фаъолияти меҳнати худ истифода кунад. Зеро вай тиҷорати худро хеле хуб медонад ва дорои ҳисси баланди уҳдадорӣҳои касбӣ ва интизоми худ мебошад ва дар ҳеҷ сурат ҳеҷ гуна руҳ ё ҳарфи талаботи илмӣ ва техникаро қурбон намекунад. Ҳамаи ин азнавсозии сохтори нави муассисаҳои таълимиро талаб мекунад, яъне муттаҳидсозии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва касбии техникӣ ба мактаби ягонаи касбу ҳунаромӯзӣ, таҳсилоти касбӣ, ки дар натиҷа хатмкунандагон дорои маълумоти таҳсилоти миёнаи умумӣ ва инчунин дорои таҳсилоти миёнаи касбӣ мегарданд. Дар айни замон, ташкили чунин як муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар мисоли Ҷумҳурии Куба зарур аст, ки самаранокии он барои иқтисодиёти миллӣ собит шудааст;

3. Дар шароити гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои нави иқтисодӣ - бозорӣ, мундариҷаи нави таълим, албатта, дастурҳои нави таълимиро ба вуҷуд меорад. Дар ин замина, чиҳати тақомули кулли низоми кумаки моддии таълимӣ иҷрои қорҳои зерин зарур аст:

- таҳия ва тасдиқи нақшаи дурнамои рушди муассисаҳои таълимӣ барои солҳои 2021–2030, ки дар он самтҳои афзалиятнок, ҳадафҳои стратегӣ ва марҳалаҳои асосии модернизатсияи соҳаи маориф, бо назардошти ниёзҳои бозори меҳнат, ба таври амиқ инъикос ёфтаанд;

- таҳия, нашр ва ворид намудани дастурҳои муосири методӣ, маводи таълимӣ-айёний ва тавсияномаҳо барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, ки баланд бардоштани сифати таҳсилот, ташаккули тафаккури техникӣ ва омодагии устувори касбии хонандагонро қомилан таъмин менамоянд;

- ҳалли масъалаи таъмини муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бо таҷҳизоти муосири таълимӣ, ки ҷавобгӯи талаботи замони муосир бошад ва имконияти истифодаи технологияҳои навро фароҳам оварад;

– таълифи китобҳои дарсӣ ва маводи таълимӣ бо дарназардошти талаботи нави илмию педагогӣ, методологӣ, эстетикӣ, иқтисодӣ ва инчунин, чиҳати эҳё ва рушди ҳунармандии миллӣ ворид намудани адабиёте, ки омӯзиши ҳунарҳои мардумиро дар бар мегирад.

4. Бо мақсади тақвияти мундариҷаи барномаҳои таълимӣ ва ба даст овардани нишондиҳандаҳои баланди сифатӣ, роҳандозии усули ҳамгироии таълимӣ дар тамоми зинаҳои низоми маорифи ҷумҳурӣ - аз муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, литсейҳо, гимназияҳо ва коллеҷҳо то муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ - ба як зарурати мубрам табдил ёфтааст;

5. Тарбияи меҳнатӣ кайҳо боз самти касбу ҳунаромӯзӣ дорад. Дар аввал, он дар шароити оила гузаронида шуд. Падар писарашро ба омӯзиши касбу ҳунар омода мекард. Дар умум шиори халқ «Меҳнат-сарчашмаи ҳаёт» ба ҳисоб рафта, вазифаи касбӣ ва худидоракунии интизомӣ буд;

6. Ин ташаббус азнавсозии сохтори муассисаҳои таълимиро талаб мекунад, яъне муттаҳидсозии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва муассисаҳои касбу ҳунаромӯзӣ ва мактабҳои ягонаи омӯзиши касбу ҳунар, ки дар ҳар як таҳсилотии касбӣ, хатмкардагони онро ҳам маълумоти миёнаи умумӣ ва ҳам миёнаи касбу ҳунаромӯзӣ медиҳад;

7. Тарбияи меҳнатӣ бештар аз ҳама самти касбу ҳунаромӯзӣ дорад. Дар аввал, он дар шароити оила сурат мегирад. Муҳаббат ба меҳнат дар кӯдакон аз хурдсолӣ ташаккул меёбад;

8. Ҷанбаи муҳимтарини нақши касби озод интиҳобшуда дар ташаккули шахсияти иҷтимоӣ фаъол аз ҳавасмандгардонии моддӣ ва маънавии қор ҳисобида мешуд;

9. Пешрафти илмӣ-техникӣ ва пайдоиши касбҳои гуногун фаъолияти синфи қоргар ва муттаҳид кардани касбу ихтисосҳоро тақозо мекунад. Дар чунин шароит нақш ва аҳаммияти қормандони баландихтисос меафзояд. Аз ин рӯ, муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

вазифадор аст, истехсолотро бо чунин кадрҳо таъмин кунад, ки вазифаҳои мураккаби истехсолиро зуд ҳал карда тавонанд, намудҳои гуногуни таҷҳизот ва равандҳои технологиро оқилона идора кунанд. Инро танҳо дар сурате ба даст овардан мумкин аст, ки дар ҷумҳурӣ як мактаби ягонаи омӯзиши касбу ҳунар (касбии) меҳнатӣ дар заминаи массисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ташкил карда шавад. Зеро ҳар як кӯдак дар назди ҷамъият вазифадор аст, ки соҳиби маълумоти миёнаи умумӣ гардад. Дар ин сурат хонанда тибқи барномаи таълимӣ, омӯзиши касбу ҳунарро низ яке аз вазифаҳои муҳим мешуморад ва барои ноил гардидан ба он кушиш ба ҳарч медиҳад;

10. Манфиатҳои омӯзиши коргарони сайёр ва таъмини онҳо бо соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ, қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи роҳнамоии касбӣ ва машварат»-ро тақозо мекунанд ва дар заминаи он таҳияи муқаррароти мувофиқро, ки принципҳои идоракунии ин низомро муайян мекунад, тақозо мекунад. Инчунин зарур аст, ки дар ҷумҳурӣ як маркази ташҳисӣ бо филиалҳои маҳаллӣ барои муайян кардани қобилият, майл ва истеъдоди фарзандон ташкил карда шуда, онҳоро танҳо ба синфҳо ё мактабҳои мувофиқ аз рӯи натиҷаи ташҳис ғиристанд;

11. Бо мақсади тақвияти муваффақияти таълимию тарбиявии хонандагон, баланд бардоштани масъулияти падару модарон дар раванди омодагӣ фарзандон ба зиндагии мустақил аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Ин масъулият пеш аз ҳама дар самтҳои зерин зоҳир мегардад:

- падару модарон вазифадоранд, ки барои омодагии ҳамаҷониба ба дарсҳо, риояи речаи қатъии ҳоб ва низоми солими ғайолияти қори киӯдак шароити муносиби хонагӣ фароҳам оранд;

- таъмини саривақтии хонанда бо қитобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ ва дигар лавозимоти зарурии мактабӣ ҳамчун заминаи асосии

раванди босифати таълим таҳти назорати доимии падару модарон қарор дошта бошад;

- баланд бардоштани ҳисси масъулиятшиносии падару модарон дар масъалаи бедор намудани шавқи фарзандон ба меҳнат ва ҳунарҳои воло зарур аст. Раванди мазкур тавассути ташаккули муносибати эҳтиромона ба касбу ҳунари муосири технологӣ ва дар айни замон, эҳёву ҳифзи ҳунари миллии ва мардумӣ амалӣ мегардад.

Танҳо дар сурати ҳамкории зичу пайвастаи оила бо муассисаи таълимӣ, метавон заминаи устувори равонию амалиро барои касбомӯзии бошууруна ва тарбияи насли созанда фароҳам овард.

12. Муҳим он аст, ки давлат ғамхории худро ба насли наврас ва ба солимӣ ва неқӯаҳволии он пурзӯр мекунад ва барои фароҳам овардани имконияти баробар тамоми чораҳои заруриро меандешад, то ҳар як писар ва духтар тавонад касбу ҳунари дилхоҳро дар ҷойи истиқомат пайдо кунанд, омӯзад, то ин ки барои рушди иқтисодии оилаи худ ва ҳам барои рушди иқтисодии ҷомеа муфид бошанд.

ХУЛОСАИ УМУМӢ

1. Натиҷаҳои умумии диссертатсия

Таҳқиқоти анҷомдодашуда, таҳлили амиқи заминаҳои назариявӣю методӣ ва натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣю озмоишӣ имкон медиҳанд, ки хулосаҳои умумии зерин пешниҳод ва асоснок карда шаванд:

1. Дар марҳилаи кунунии рушди ҷомеаи Тоҷикистон ва таҳаввулоти босуръати низоми маориф, масъалаи омода кардани насли наврас ба фаъолияти бошуурунаи меҳнатӣ ва интиҳоби дурусти касб аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо кардааст. Таҳлили амиқи адабиёти илмӣ ва педагогӣ нишон дод, ки масъалаҳои рушди фаъолияти меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 то ҳол дар шакли як таҳқиқоти мукаммали махсуси диссертатсионӣ ҳамаҷониба мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор нагирифта буд. Раванди глобализатсия, пешрафти босуръати технологияҳои рақамӣ ва тағйироти сохторӣ дар бозори меҳнат талаб мекунанд, ки муносибат ба таълиму тарбияи меҳнатӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумӣ тағйир дода шавад. Мушоҳидаҳо собит месозанд, ки наврасон дар синни болоии мактабӣ ба марҳилаи муҳимми худшиносии иҷтимоӣ ва касбӣ қадам мекунанд ва аз ин рӯ, фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди малакаҳои амалии онҳо вазифаи муҳими муассисаҳои таълимӣ маҳсуб мешавад. Таҳқиқоти гузаронидашуда собит месозанд, ки бидуни омӯзиши ҳамаҷонибаи заминаҳои ташкилию педагогӣ ва иҷтимоии меҳнат, ҳалли масъалаҳои марбут ба оmodасозии хонандагон ба ҳаёти мустақилона ғайриимкон аст. Бинобар ин, пешниҳоди равишҳои навин, ки ба талаботи Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёфтаанд, барои илми педагогикаи ватанӣ аҳаммияти бузург дорад;

2. Раванди таълиму тарбияи меҳнатӣ ва касбӣ ҳамчун унсuri меҳварии низоми маориф дар шаклгирии шахсияти ҳамаҷонибаи мактаббачагон нақши ҳалкунанда мебозад. Фаъолияти меҳнатӣ на танҳо унсuri омӯзишии фаннӣ, балки воситаи асосии таҳкими малакаҳои

амалӣ, захматдӯстӣ, интизом ва ҳисси масъулиятшиносӣ дар назди ҷомеа мебошад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки иштироки ғайилонаи хонандагон дар корҳои амалӣ ҷаҳонбинии фарҳангии наврасонро васеъ карда, онҳоро бо анъанаҳои миллии ҳунармандӣ ва арзишҳои аҷдодӣ ошно месозад. Раванди мазкур ҳавасмандии онҳоро ба зиндагии мустақилонаи иҷтимоӣ баланд бардошта, тарзи ҳаёти солим ва муносибати эҳтиромонаро ба меҳнати ҳалол таъмин медиҳад. Дар шароити муосир меҳнат ҳамчун омил пешгирии рафторҳои номатлуб ва бегонашавии иҷтимоӣ низ баромад мекунад;

3. Омӯзиши андешаҳои таърихӣ ва мероси гаронбаҳои мутафаккирони барҷастаи тоҷикӣ форс, аз ҷумла Ибни Сино, Носири Хусрав ва Абдурахмони Ҷомӣ нишон медиҳад, ки онҳо захмату ҳунаромӯзиро пойдевори асосии тарбияи ахлоқӣ ва омил муҳимми рушди зеҳнии шахсият медонистанд. Дар таълимоти ин бузургворон таъкид мешавад, ки меҳнат воситаи муҳимми ташаккули сифатҳои мусбати инсонӣ, аз қабили ростқавлӣ, фидокорӣ, матонат ва пешрафти ҷомеа аст. Ибни Сино дар асару таълимоти худ ба масъалаҳои ҷисмонӣ ва ахлоқии тарбия таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, меҳнатро ҳамчун шарт солимии бадан ва рӯҳ арзёбӣ кардааст. Носири Хусрав бошад, касбу ҳунаро ғанҷи бебаҳо ва василаи асосии раҳӣ аз муҳтоҷӣ шуморидааст. Абдурахмони Ҷомӣ низ дар навбати худ ҳунармандиро беҳтарин зевари инсон ва омил қавии камолоти маънавӣ донистааст. Ин дидгоҳҳои арзишманд на танҳо дар гузашта, балки дар шароити муосир низ ҷанбаи муҳимми назариявӣ амалиро дар тарбияи насли наврас соҳиб мебошанд. Ворид кардани ин ғояҳои воло ба раванди таълими муосир заминаи мустаҳками маънавиро фароҳам меорад;

4. Таҳлили ҳамаҷонибаи принципҳои психология ва педагогика дар самти тарбияи меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 гувоҳи он аст, ки раванди таълим бояд ба қонуниятҳои синнусолӣ ва равонии наврасон таъяс кунад. Аз ҷумла, муқаррар карда шуд, ки: хонандагон бояд ҳадафи

мушаххас ва натиҷаи ниҳоии фаъолияти меҳнати худро ба таври огоҳона дарк намоянд; усулҳои тарбияи меҳнатӣ бояд ба хусусиятҳои инфиродии ҳар як хонанда, қобилият ва майлу рағбати онҳо мувофиқ карда шаванд; таълими меҳнатӣ набояд дар доираи назария маҳдуд монад, балки бояд ба таври зич бо ҳаёт, талаботи истеҳсолӣ ва амалияи муосир алоқаманд бошад;

5. Таҳлили нақши фанни технологияи меҳнат дар низоми таҳсилот собит мекунад, ки вазифаи асосии устодони ин соҳа танҳо нишон додани тарзҳои одии кор ё иҷрои амалиётҳои маҳдуди дастӣ набуда, баръакс, устодон ва омӯзгорон вазифадоранд, ки қобилияти зеҳнӣ, тафаккури эҷодӣ ва муҳандисии хонандагонро устувор намуда, онҳоро ба дарёфти роҳҳои ҳалли мушкилоти техникӣ ва инноватсионӣ омода созанд. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳои олӣ, зарур аст, ки мактабҳо ва донишгоҳҳо бо дастгоҳҳо, таҷҳизот ва воситаҳои нави технологӣ таъмин карда шаванд. Ҳамзамон, баланд бардоштани сатҳи касбият, малакаи педагогӣ ва тақмили ихтисоси кадрҳои омӯзгорӣ шартӣ ҳатмии муваффақият дар ин ҷода ба шумор меравад;

6. Яке аз хулосаҳои муҳимтарини таҳқиқот ин исботи он аст, ки ҳамкории зичу ҳамоҳангшудаи оила, мактаб ва муҳити иҷтимоӣ, яъне ҷомеа омили асосии ҷавобгӯ шудан ба бозори меҳнат ва кафолати муваффақияти наврасон мебошад. Ин ҳамбастагӣ чараёни соҳибшудан ба касбу ҳунарро осон карда, боиси ташаккули сифатҳои олии инсонӣ, васеъ гардидани ҷаҳонбинӣ ва ҳисси баланди ватандӯстии хонандагон мегардад. Дар ин замина, ҷавонон на танҳо барои зиндагии мустақил омода мешаванд, балки ҷойгоҳи арзандаи худро дар ҷомеа пайдо карда, дар рушди ояндаи мамлакат саҳми муносиб мегузоранд.

2. Тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

Натиҷаҳои илмӣ амалии таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки ба ташаккули арзишҳои меҳнатӣ, омодагии касбӣ ва ҳамкории муассисаҳои

иҷтимоӣ дар самти тарбияи насли наврас нигаронида шудаанд, дорои аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ мебошанд. Бо дарназардошти хулосаҳои таҳқиқот, тавсияҳои зерин пешниҳод мегарданд:

1. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ низоми ҳамбастагии таълим бо амалия тавассути ташкили давраҳои омӯзишӣ, таҷрибаомӯзиҳои истеҳсолӣ, коргоҳҳои касбӣ ва машғулиятҳо дар муҳити воқеии фаъолияти меҳнатӣ тақмил дода шуда, раванди омодакунии касбӣ ба талаботи рушди иқтисоди миллӣ ва бозори муосири меҳнат мутобиқ гардонидани шавад;

2. Барномаҳои таълимӣ ва тарбиявӣ бо дарназардошти талаботи бозори меҳнат мунтазам таҷдид гардида, дар онҳо рушди тафаккури эҷодӣ, фаъолияти лоиҳавӣ, қори дастаҷамъӣ, истифодаи технологияҳои муосир ва воситаҳои интерактивии таълим ҳамчун унсурҳои асосии ташаккули салоҳиятҳои касбӣ васеъ татбиқ карда шаванд;

3. Бо мақсади таҳкими худшиносии миллӣ ва тарбияи муносибати арзишманд нисбат ба меҳнат, дар мазмуни барномаҳои таълимӣ андешаҳои мутафаккирони тоҷику форс, арзишҳои фарҳангии миллӣ, анъанаҳои меҳнатӣ ва таҷрибаи таърихии ҳунармандӣ бештар инъикос ёфта, онҳо ҳамчун заминаи маънавии ташаккули фарҳангии меҳнат истифода бурда шаванд;

4. Барои баланд бардоштани ҳавасмандии хонандагон ва донишҷӯён ба фаъолияти меҳнатӣ, низоми ҳавасмандгардонӣ тавассути озмунҳо, ҷоиҷаҳо, мукофотҳо, лоиҳаҳои инноватсионӣ ва дигар шаклҳои дастгирии ташаббусҳои эҷодӣ тақмил дода шуда, меҳнати босифат ҳамчун арзиши муҳими иҷтимоӣ тарғиб карда шавад;

5. Бо мақсади таҳкими ҳамкориҳои оила, муассисаҳои таълимӣ ва ҷомеа, тавсияҳои методӣ, барномаҳои муштарак ва стратегияҳои ҳамроҳангсозии фаъолияти онҳо таҳия гардида, тавассути платформаҳои ҳамкорӣ, мизҳои мудаввар, семинарҳо ва машваратҳои мунтазам иштироки фаъоли ҳамаи ҷонибҳои манфиатдор таъмин карда шавад;

6. Дар муассисаҳои таълимӣ ҷаласаҳои иттилоотӣ, вохӯриҳои мунтазами волидон бо омӯзгорон ва фарзандон, машғулиятҳои махсуси роҳнамоии касбӣ, машқҳои истехсолӣ ва корҳои лоиҳавӣ роҳандозӣ гардида, барои ташаккули малакаҳои фаъолияти меҳнатӣ ва интиҳоби бошууронаи касб шароити мусоид фароҳам оварда шавад;

7. Бо мақсади арзёбии самаранокии корҳои тарбиявӣ ва роҳнамоии касбӣ, низоми мониторинги мунтазам ҷорӣ гардида, пешниҳодҳои омӯзгорон, волидон, хонандагон ва дигар ҷонибҳои манфиатдор мавриди таҳлил қарор дода шаванд.

Бо вучуди он ки таҳқиқоти мазкур ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ташаккули арзишҳои меҳнатӣ, роҳнамоии касбӣ ва ҳамкории оила, муассисаи таълимӣ ва ҷомеа ба таври нисбатан фарогир мавриди омӯзиш қарор додааст, як қатор масъалаҳои муҳимми илмӣ боқӣ мемонанд, ки метавонанд ҳамчун самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти минбаъда баррасӣ гарданд. Аз ҷумла:

- муайян намудани механизмҳои педагогӣ ва психологию иҷтимоии таъсири технологияҳои рақамӣ ва иттилоотӣ ба ташаккули салоҳиятҳои касбӣ ва сифати азхудкунии касбҳо;

- таҳқиқи роҳҳои такмили ҳамгироии зеҳни сунъӣ, муҳитҳои рақамии таълим ва платформаҳои интерактивӣ дар низоми роҳнамоии касбӣ ва ташаккули омодагии касбии хонандагон;

- коркарди усулҳо ва технологияҳои инноватсионии фаъолгардонии нақши волидайн, муассисаҳои таълимӣ ва ҷомеа дар самтгирии касбии мактаббачагон ва таҳкими шарикии иҷтимоӣ дар ин самт;

- таҳияи низоми нишондиҳандаҳо ва меъёрҳои илмӣ арзёбии самаранокии ташаккули арзишҳои меҳнатӣ, омодагии касбӣ ва фаъолияти муштаракӣ оила, муассисаҳои таълимӣ ва ҷомеа дар шароити муносири рушди иҷтимоӣ.

РҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

- [1]. Аббасзаде, Б.А. Развитие познавательной активности школьников в производительном труде [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Б.А. Аббасзаде. – Баку, 1991. – 21 с.
- [2]. Абдуллоев, А. Ислохоти соҳаи маориф дар Тоҷикистон [Матн]/ А. Абдуллоев. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 240 с.
- [3]. Абдуллоев, Ф. Робитаи назария бо амалия дар таълими касбӣ [Матн] / Ф. Абдуллоев. – Турсунзода: «Зарафшон», 2020. – 85 с.
- [4]. Абдурахманов, М. Внеклассная работа как фактор формирования творческих способностей учащихся старших классов сельских школ [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / М. Абдурахманов. – Ташкент, 1990. – 20 с.
- [5]. Аванесов, В.С. Тесты в социологическом исследовании [Текст] / В.С.Аванесов. – М.: Наука, 1982. – 199 с.
- [6]. Авеста. Избранные Гимны. Пер. с авестийского [Текст]. – Душанбе: Адиб, 1990. – 176 с.
- [7]. Авеста. Перевод с авестийского и комментарии проф. А. Стеблин-Каменского (избранные гимны) [Текст] / Авеста. Перевод с авестийского и комментарии проф. А. – Душанбе, 1990. – 169 с.
- [8]. Азизов, А. Технологияҳои нав дар раванди таълим [Матн] / А.Азизов. – Душанбе: Эр-граф, 2022. – 160 с.
- [9]. Айзенк, Г. Проверьте свои способности [Текст]/ Г.Айзенк. – М.: Мир, 1972. – 258 с.
- [10]. Аксенов, Д.Е. О трудовом воспитании. Хрестоматия. Учебное пособие для студентов педагогических институтов [Текст]/ Д.Е.Аксенов. – М., 1982. – 336 с.
- [11]. Аминов, М. Муҳоҷирати меҳнатӣ ва мушкилоти иҷтимоӣ [Матн]/ М.Аминов. – Хучанд: Нури маърифат, 2020. – 150 с.

[12]. Антропова, М.В. Работоспособность учащихся и её динамика в процессе учебной и трудовой деятельности [Текст]/ М.В.Антропова. – М., 1972. – 340 с.

[13]. Апышев, Б. Народные традиции и их использование в трудовом воспитании старшеклассников [Текст]/ Б. Апышев. – М., 1974. – 120 с.

[14]. Асроров, А. Таджикские мыслители об эстетических особенностях труда [Текст] / А. Асроров // Мактаби советӣ. – 1970. – №1. – С. 254.

[15]. Атутов П.Р. и др. Роль трудового обучения в политехническом образовании школьников [Текст] / П.Р. Атутов и др. – М., 1985. – 93 с.

[16]. Ахияров, К.Ш. Трудовое воспитание в сельской школе (Вопросы теории и практики) [Текст] / К.Ш. Ахияров. – Уфа, 1980. – 320 с.

[17]. Батышев, С.Я. Трудовая подготовка школьников в условиях научно-технической революции [Текст]/ С.Я. Батышев. – М., 1974. – 196 с.

[18]. Блонский, П.П. Избранные педагогические произведения [Текст]/ П.П. Блонский. – М., 1961. – 670 с.

[19]. Бобоев, М. Таҳсилоти фарогир: имкониятҳо ва мушкилот [Матн]/ М. Бобоев. – Душанбе: Маориф, 2019. – 150 с.

[20]. Богомолов, И.Б. Формирование творческого отношения к труду у старшеклассников [Текст]/ И.Б.Богомолов // Школа и производство. – 1969. – №9. – С. 16-21.

[21]. Бойс, М. Зороастрийцы. Верования и обычаи. Пер. с английского И.М. Стеблин-Каменского [Текст]/ М.Бойс. – М., 1987. – 256 с.

[22]. Брагинский, И.С. Поэзия возрождения [Текст] / Брагинский И.С.// Звезды поэзии. – Душанбе, 1988. – С. 12.

[23]. Булбулов, Д. Педагогические основы совершенствования деятельности школьного технического кружка как важнейшего средства

подготовки учащихся к труду [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Д. Булбулов. – Душанбе, 2000. – С. 14-15.

[24]. Булгакова, Н.Ф. Подготовка школьников к профессиональному самоопределению в процессе учебной и профессиональной деятельности [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Н.Ф. Булгакова. – М., 1984. – 19 с.

[25]. Бушканец, М.Г., Леухин Б.Д. Хрестоматия по педагогике. Учебное пособие для студентов педагогических институтов [Текст]/ М.Г. Бушканец, Б.Д.Леухин. – М., 1976. – 432 с.

[26]. Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ [Матн] / Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2009.

[27]. Вазъият дар бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2010.

[28]. Вамбери, А. Очерки Средней Азии [Текст]/ А. Вамбери. – М., 1868. – 94 с.

[29]. Варадanian, В.Т. Пути совершенствования трудового воспитания учащейся молодежи в трудовых объединениях в условиях развитого социализма [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / В.Т. Варадanian. – Ереван, 1984. – 19 с.

[30]. Васильев, А.А. Проблема подготовки молодежи к труду в современном производстве [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Васильев А.А.. – М., 1973. – 21 с.

[31]. Велибекова, З.Д. Влияние мировоззренческих знаний на формирование положительного отношения к труду у старшеклассников [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / З.Д. Велибекова. – Баку, 1980. – 22 с.

[32]. Вильпищаускене, М.А.. Роль семейного трудового воспитания в подготовке старшеклассников к выбору профессии (на материале Литовской ССР) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / М.А. Вильпищаускене. – М., 1978. – 24 с.

[33]. Волкова, Ю.С., Лошкарёв Ю.С. Трудовое воспитание молодежи. Наше общество сегодня и завтра [Текст]/ Ю.С. Волкова, Ю.С.Лошкарёв. – М., 1976. – 160 с.

[34]. Воҳӯрии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо аҳли зиёиёни мамлакат [Матн]. – Душанбе, 30.05.2024. – С. 20.

[35]. Гафоров А. Тарбияи меҳнатӣ – асоси рушди шахсият [манбаи электронӣ]. URL: <https://new.kgu.tj/tj/news/1646> (12.02.2025).

[36]. Гафуров, Б. Таърихи мухтасари халқи тоҷик. Чилди 1 [Матн]/ Б.Гафуров. – Сталинобод, 1947. – 384 с.

[37]. Гаффоров, Р. Таъсири бухрони иқтисодӣ ба шӯғли ҷавонон [Матн]/ Р.Гаффоров. – Исфара: Нашриёти давлатӣ, 2017. – 100 с.

[38]. Гаффоров, У. Носири Хусрав [Матн]/ У. Гаффоров. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 128 с.

[39]. Гаффоров, Х. Инфрасохтори таълимӣ дар Тоҷикистон: вазъ ва дурнамо [Матн] / Х. Гаффоров. – Хучанд: Нури маърифат, 2018. – 200 с.

[40]. Гинзбург, М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения [Текст]/ М.Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – №3. – С. 17-32.

[41]. Гуревич, К.М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы [Текст]/ К.М. Гуревич. – М., 1970. – 272 с.

[42]. Джалиева, Б.Ж. Трудовое воспитание и обучение в школах Казахстана (1917–1930 гг.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Б.Ж. Джалиева. – Алма-Ата, 1991. – 25 с.

[43]. Джами, Абдурахман. Избранные произведения: в 4-х т. Т. 1 [Текст]/ Абдурахман Джами. – Душанбе, 1972.

[44]. Джами, Абдурахман. Наставление сыну. Избранное [Текст]/ Абдурахман Джами. – Душанбе: Дониш, 1956. – 32 с.

[45]. Джураев, Ш.К. Производительный труд как средство формирования профессиональных интересов сельских школьников

[Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Ш.К. Джураев. – М., 1985. – 36 с.

[46]. Добромолов Н.А. Собрание сочинений: в 3-х т. Т. 2 [Текст]/ Н.А. Добромолов. – М., 1952. – 440 с.

[47]. Дониш, Ахмад. Избранные художественные произведения [Текст]/ Ахмади Дониш. – Душанбе: Ирфон, 1976. – 320 с.

[48]. Дониш, Ахмад. Трактат мангитской династии [Текст] / Ахмади Дониш. – Душанбе: Дониш, 1967. – 156 с.

[49]. Донцов, А.И.. Психология коллектива: методологические проблемы исследования [Текст]/ А.И. Донцов. – М.: Издательство Московского университета, 1984. – 208 с.

[50]. Желбанова, Р.Н.. Соединение обучения с производительным трудом как средство воспитания социальной активности старшеклассников (на материале сельских школ) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Р.Н. Желбанова. – М., 1989. – 17 с.

[51]. Журкина, А.Я.. Трудовое воспитание школьников во внеучебной деятельности [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. / А.Я. Журкина. – М., 1988. – 35 с.

[52]. Закариёи Розӣ. Мунтахаби осор [Матн]/ Закариёи Розӣ. – Душанбе: Адиб, 1989. – 161 с.

[53]. Занина, О.Н. Педагогические условия ориентации школьников на рабочие профессии [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / О.Н. Занина. – Киев, 1992. – 25 с.

[54]. Зарецкая, И.И. Педагогические основы воспитания трудовой культуры учащихся [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / И.И. Зарецкая. – М., 1991. – 37 с.

[55]. Зелинский, О.Ф.. Педагогические воззрения Платона и Аристотеля [Текст]/ О.Ф. Зелинский. – Петроград: Слово, 1916. – 84–85 с.

[56]. Ибни Сино. Осор. «Тадбири манзил». Ҷ. 4 [Матн] / Абуали Ибни Сино. – Душанбе: Дониш, 2009. – 44 с.

[57]. Иванов, С.Н. Индивидуализация трудового обучения в общеобразовательной советской школе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / С.Н. Иванов. – Минск, 1991. – 24 с.

[58]. Изатшоева Ф.С. Мехнат-ифтихор ва шарафи чавонони тоҷик [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.tajmedun.tj/tj/akhbor/donishgoh/mehnat-iftikhor-va-sharafi-avononi-to-ik/> (санаи мурочиат: 12.03.2025).

[59]. Иззатова, М.И. Особенности трудового воспитания детей старшего дошкольного возраста в сельской таджикской семье и пути его совершенствования [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / М.И. Иззатова. – М., 1980. – 16 с.

[60]. Измайлов, А.Э., Машкевич А.А. Педагогические идеи раннего средневековья в Средней Азии [Текст]/ А.Э. Измайлов, А.А. Машкевич // Советская педагогика. – 1984. – №12. – С. 100–107.

[61]. Измайлова, А.Э.. Народная педагогика: педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана [Текст]/ А.Э.Измайлова. – М., 1991. – 66 с.

[62]. Имангалиев, А.М. Развитие общественно-трудовой активности учащихся в трудовых объединениях школьников (на материале Казахстана 1958–1980 гг.) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / А.М.Имангалиев. – Алма-Ата, 1985. – 25 с.

[63]. Иозеф, Швейцар. Воспитание ребенка [Текст] / Иозеф Швейцар. Пер. с чешского. – Ташкент, 1982. – 336 с.

[64]. Исаев, С. Народные традиции и опыт трудового воспитания в таджикской семье [Текст]/ С. Исаев. – Душанбе, 1974. – 130 с.

[65]. Исакова, Т.Ц. Проблемы трудового воспитания в школах Казахстана (1966–1977) [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Т.Ц. Исакова. – Душанбе, 1982. – 23 с.

[66]. Казаков, В.Г., Кондратьева А.А. Психология. Учебник для учащихся индустриально-педагогических техникумов [Текст] / В.Г. Казаков, А.А.Кондратьева. – М., 1989. – 383 с.

[67]. Кайковус, Унсурулмаолӣ. Қобуснома [Матн]/ Унсурулмаолии Кайковус. – Душанбе: Маориф, 1979. – 248 с.

[68]. Калашников, А.Г. Индустриально-трудовая школа [Текст]/ А.Г. Калашников. – М., 1922. – 78 с.

[69]. Калонтаров, Я.И. Таджикские пословицы и поговорки в аналогии с русскими [Текст]/ Я.И. Калонтаров. – Душанбе: Ирфон, 1965. – 535 с.

[70]. Карамзин, И.В.. К вопросу о профессиональном просвещении школьников [Текст] / И.В. Карамзин. – Душанбе, 1978. – 32 с.

[71]. Каримов, У. Ақоиди иқтисодии иҷтимоӣ ва ҳонаводагии Зартушт [Матн] / У. Каримов. – Душанбе, 1997. – 36 с.

[72]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2012, №382. Барномаи давлатии тарбияи насли наврас дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013–2017. – С. 22.

[73]. Кашифи, Х.В. Книга о рыцарях [Текст] / Кашифи Х.В. – Душанбе: Адиб, 1991. – 320 с.

[74]. Ким, А.А. Педагогические основы совместной работы школы и производственного коллектива по трудовому воспитанию старшеклассников [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук. / А.А. Ким. – Душанбе, 1982. – 23 с.

[75]. Климов, Е.А. Путь к профессии: пособие для старших классов общеобразовательной школы [Текст] / Е.А. Климов. – Ленинград: Лениздат, 1974. – 144 с.

[76]. Ковалев, А.Г. Психология семейного воспитания (Родителям о детях) [Текст]/ А.Г. Ковалев. – Минск, 1980. – 256 с.

[77]. Қодиров А. Нақши волидон дар интихоби касби фарзандон [Матн]/ А. Қодиров. – Кӯлоб: Мерос, 2019. – 90 с.

[78]. Қодиров Қ.Б. Таърихи афкори педагогии халқи тоҷик [Матн]/ Қ.Б. Қодиров. – Душанбе, 1998. – 145 с.

[79]. Қодиров, С. Труд – основа гражданского воспитания молодёжи [Текст] / С. Қодиров. – Душанбе: Сино, 1995. – 130 с.

[80]. Колотилов, В.В., Богомолов И.Б. Формирование творческого отношения к труду у старшеклассников [Текст] / В.В. Колотилов, И.Б. Богомолов // Школа и производство. – 1969. – №9. – С. 16-21.

[81]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Консепсияи мактаби миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 03.08.1994, №352.

[82]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Консепсияи миллии таҳсилот дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 01.10.2002, №502.

[83]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 03.03.2006, №94. – С. 18.

[84]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» №1006, 13.06.2013.

[85]. Концепция и Программы профессиональной ориентации молодежи в общеобразовательных учреждениях Республики Таджикистан. – 05.10.1998, №339.

[86]. Корницкий, Г.В. Организация трудового обучения, воспитания и профессиональной ориентации школьников [Текст] / Г.В. Корницкий // Советская педагогика. – 1978. – №2. – С. 11-19.

[87]. Кривневич, В.В. Профессиональная ориентация и трудовое обучение [Текст] / В.В. Кривневич // Советская педагогика. – 1971. – №2. – С. 65-75.

[88]. Крупская, Н.К.. Трудовое воспитание и политехническое образование [Текст] / Н.К.Крупская. – М., 1959. – 629 с.

[89]. Латифов, Ч. Ҷавонон, мактаб, меҳнат [Матн]/ Латифов Ч../ Мактаби советӣ. – 1974. – №3. – С. 45-48.

[90]. Левитов, Н.Д. Психология труда [Текст] / Н.Д. Левитов. – М., 1963. – 176 с.

[91]. Леднев, В.С.. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. Ч. 3 [Текст]/ В.С. Леднев. – М., 1991. – 240 с.

[92]. Лиферов, Л.А. Подготовка молодежи к творческому труду и выбору профессии в сфере материального производства [Текст]/ Л.А. Лиферов. – Алма-Ата: Мектеп, 1973. – 189 с.

- [93]. Лихачев, Б.Т. Простые истины воспитания [Текст]/ Б.Т Лихачев. – М., 1984. – 191 с.
- [94]. Лутфуллоев, М. Асосҳои омӯзиш [Матн]/ М. Лутфуллоев. – Кобул, 1982. – 126 с.
- [95]. Лутфуллоев, М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва маорифи навин [Матн]/ М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2006. – 228 с.
- [96]. Лутфуллоев, М. Панду ҳикмат дар осори Ҷалолуддини Балхӣ [Матн]/ М. Лутфуллоев // Маърифати омӯзгор. – 2007. – №5. – С. 12-17.
- [97]. Лутфуллоев, М. Тарбияи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ. Маҷмӯаи мақолаҳо зери таҳрири [Матн]/ М. Лутфуллоев. – Душанбе, 1999. – 138 с.
- [98]. Лутфуллоев, М. Тоҷикистони соҳибистиклол ва масъалаҳои тарбия [Матн]/ М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2001. – 149 с.
- [99]. Лутфуллоев, М. Человек и воспитание [Текст]/ М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2008. – 320 с.
- [100]. Лутфуллоев, М. Эҳёи педагогикаи аҷам [Матн]/ М. Лутфуллоев. – Душанбе, 1997. – 150 с.
- [101]. Ҷомӣ, Абдурахмон. Бахористон [Матн]/ Абдурахмони Ҷомӣ. – Душанбе: Адиб, 2014. – 208 с.
- [102]. Ҷомӣ. Мунтахаби ғазалиёт [Матн]/ Мавлоно Ҷомӣ.. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 312 с.
- [103]. Майорова, Н.П. Отношение школьников к производительному труду [Текст] / Н.П. Майорова // Педагогика. – 1933. – №5. – С. 37-42.
- [104]. Макаренко, А.С. Воспитание в семье и школе. Соч. в 7-и т. Т. 4 [Текст]/ Макаренко А.С. – М., 1957. – С. 499-502.
- [105]. Макаренко, А.С. Воспитание в труде [Текст] / А.С.Макаренко // Соч. в 7-и т. Т. 4. – М., 1957. – 405 с.
- [106]. Макаренко, А.С. Выбор профессии [Текст] / А.С. Макаренко // Соч. в 7-и т. Т. 5. – М., 1958. – 394 с.

- [107]. Макаренко, А.С. Из переписки с А.М. Горьким [Текст]/ А.С. Макаренко // Соч. в 7-и т. Т. 7. – М., 1958. – С. 361-363.
- [108]. Макаренко, А.С. Лекции о воспитании детей в семье [Текст]/ А.С. Макаренко // Избр. пед. соч.: в 2 т. Т. 2. – М., 1977. – С. 7-78.
- [109]. Малькова, З.А. Школа и педагогика за рубежом [Текст] / З.А. Малькова. – М., 1983. – 163 с.
- [110]. Маркова, А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
- [111]. Мирализода, А.М. Паҳлуҳои ҷаҳидӣ ба педагогии интиҳоби касб [Матн] / А.М. Мирализода. – Душанбе: Сино, 2003. – 173 с.
- [112]. Мирализода, А.М. Тарбияи ахлоқии наврасони душвортарбия [Матн] / А.М. Мирализода. – Душанбе: Сино, 2007. – 59 с.
- [113]. Мирбобоев, А. Педагогические взгляды Абуали ибн Сино [Текст] / А. Мирбобоев // Известия АН Таджикской ССР. – 1980. – №3(101). – С. 44 -52.
- [114]. Мирзоев, А.. Носири Хусрав ва ҷаҳонбинии ӯ [Матн]/ А. Мирзоев. – Сталинобод: Нашрдавтоҷ, 1957. – 240 с.
- [115]. Мирзоева, Б.И. Омода намудани омӯзгорони ояндаи технология ва соҳибкорӣ тавассути хунаҳои анъанавии замонҳои тоҷикӣ дар замони муосир [Матн] / Б.И.Мирзоева. – Душанбе: Матбаа, 2021. – 160 с.
- [116]. Моносзон Э.И. Становление и развитие советской педагогики (1917–1987) [Текст] / Э.И.Моносзон. – М., 1987. – 224 с.
- [117]. Моторова, Л.В. Улучшаем подготовку школьников к жизни и труду [Текст] / Л.В.Моторова // Школа и производство. – 1986. – №12. – С. 5-6.
- [118]. Мхатова, М.А. Об опыте вовлечения школьников к жизни и труду [Текст] / М.А. Мхатова // Школа и производство. – 1977. – №1. – С. 12-14.

[119]. Намудҳои фаъолияти меҳнати талабагон ва моҳияти тарбиявии онҳо [манбаи электронӣ]. URL: <https://donishju.net/namudhoi-faoliyati-mehnatii-talabagon-va-mohiyati-tarbiyavii-onho/> (санаи истифодабарӣ: 14.02.2025).

[120]. Насимов, Н. Производственная бригада учащихся – важное средство трудового воспитания [Текст] / Н.Насимов // Мактаби советӣ. – 1970. – №6. – С. 12-15.

[121]. Некрасов, Н.А. Собр. стихотворений: в 2 т. Т. I [Текст] / Н.А.Некрасов. – М., 1949. – С. 14.

[122]. Носири Хисрав. Избранное [Текст] / Носири Хисрав./ пер. А. Адалис; сост., коммент. и ред. И. Брагинского; вступ. ст. Л. Бузург-Зода. – Сталинобад: Государственное издательство Таджикской ССР, 1949. – 216 с.

[123]. Носири Хусрав. Гулистони хунар [Матн] / Носири Хусрав.. – Душанбе: Ирфон, 1975. – 160 с.

[124]. Носири Хусрав. Девони ашъор [Матн] / Носири Хусрав.. – Душанбе: Адиб, 2010. – 311 с.

[125]. Носири Хусрав. Китоби чомеъ-ул-хикматайн [Матн]/ Носири Хусрав.. – Техрон, 1383. – 640 с.

[126]. Носири Хусрав. Сафарнома [Матн] / Носири Хусрав.. – Душанбе: Адиб, 2017. – 288 с.

[127]. Нуров, А. Арзишҳои миллию умумибашарӣ, заминаҳои пайдоиш, инкишоф ва нақши онҳо дар тарбияи инсон [Матн] / А.Нуров. – Душанбе, 2003. – 155 с.

[128]. Ҳасанов, Ҳ.. Таъсиси муассисаҳои омӯзиши касбӣ дар Тоҷикистон [Матн] / Ҳ.Ҳасанов. – Душанбе: Дониш, 2019. – 140 с.

[129]. Обидов, И. и др. Расцвет народного образования в современном Таджикистане [Текст]/ Обидов И. и др. – Душанбе, 1987. – 261 с.

[130]. Организация общественно полезного труда школьников [Текст]. – М., 1989. – 124 с.

- [131]. Островская, Л.В. Подготовка учащихся к труду [Текст] / Л.В. Островская // Мактаби советӣ. – 1973. – №6. – С. 44-46.
- [132]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 апрели соли 2013.
- [133]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2019.
- [134]. Пашков, А.Т. Педагогика производительного труда [Текст] / А.Т. Пашков. – М., 1987. – С. 20.
- [135]. Песталоцци, И.Г. Избранные педагогические сочинения. Т. 2 [Текст] / И.Г.Песталоцци. – М., 1901. – 520 с.
- [136]. Платонов, К.К. Государство [Текст]/ К.К. Платонов // Соч. в 3-х т. Т. 3. Ч. 1. – М., 1971. – 420 с.
- [137]. Платонов, К.К. Краткий словарь системы психологических понятий [Текст] / К.К.Платонов. – М., 1981. – 192 с.
- [138]. Платонов, К.К. Структура и развитие личности [Текст] / К.К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 254 с.
- [139]. Пономарев, А.А.. Психология творческого мышления [Текст] / А.А.Пономарев. – М., 1960. – 351 с.
- [140]. Пряжников, Н.С.. Профессиональное самоопределение: теория и практика [Текст] / Н.С.Пряжников.. – М.: Академия, 2008. – 320 с.
- [141]. Пужимен, В.Э. Техническое творчество как средство трудового воспитания и профессиональной ориентации учащихся [Текст] / В.Э.Пужимен // Советская педагогика. – 1981. – №2. – С. 37-40.
- [142]. Раджабов, З.Ш. О политическом трактате Ахмада Дониша [Текст] / З.Ш. Раджабов. – Душанбе: Дониш, 1976. – С. 76–102.
- [143]. Радищев, А.Н. Избранные философские и общественно-политические произведения [Текст] / А.Н. Радищев. – М., 1952. – 672 с.
- [144]. Раҳимов, Д. Фалсафаи Носири Хусрав [Матн] / Д. Раҳимов. – Душанбе: Дониш, 1995. – 192 с.

- [145]. Раҳимов, И.Х. Государственная молодежная политика: состояние и перспективы [Текст] / И.Х. Раҳимов // Молодёжь и мир знаний. Ч. 1. – Душанбе, 2000. – С. 5-9.
- [146]. Раҳимов, К. Интихоби касб ва рушди иқтисодӣ [Матн] / К. Раҳимов. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 120 с.
- [147]. Раҳимов, Р. Маориф ва рушди иҷтимоӣ [Матн] / Р. Раҳимов. – Душанбе: Дониш, 2015. – 180 с.
- [148]. Раҳмонов, Э.Ш. Аз Ориён то Сомониён [Матн] / Э.Ш. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2002. – 128 с.
- [149]. Раҳмонов, Э.Ш. Ҷавонон ояндаи миллат [Матн] / Э.Ш. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 1998. – 98 с.
- [150]. Раҳмонова, Н.С. Истифодаи анъанаҳои милли дар тарбияи меҳнатии хонандагони МТМУ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.С.Раҳмонова. – Қурғонтеппа, 2010. – 324 с.
- [151]. Роберт, Оуэн. Рудаки и его современники [Текст] / Оуэн Роберт // Советский писатель. Ленинградское отделение. – 1985. – С. 52.
- [152]. Румӣ, Мавлоно Ҷалолуддин. Саду як ғазал [Матн]/ Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ.. – Душанбе: Адиб, 2009. – 104 с.
- [153]. Саидов, Б. Барномаҳои таълимӣ ва касбӣ дар Тоҷикистон [Матн]/ Б. Саидов. – Душанбе: Маориф, 2021. – 110 с.
- [154]. Сайидои Насафӣ. Ахтарони адаб [Матн] / Сайидои Насафӣ. – Душанбе: Адиб, 2017. – 480 с.
- [155]. Сайфуллоев, М. Идеи умственного, нравственного и трудового воспитания в таджикской народной педагогике [Текст] / М.Сайфуллоев. – Ташкент, 1986. – 128 с.
- [156]. Сафин, В.Ф., Ников Г.П. Психология самоопределения личности [Текст] / В.Ф. Сафин, Г.П. Ников. – Челябинск: Южно-Уральское книжное издательство, 1997. – 256 с.
- [157]. Саъдии Шерозӣ. «Бустон» [Матн]/ Саъдии Шерозӣ.. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2008. – 232 с.

- [158]. Саъдии Шерозӣ. Гулистон [Матн] / Саъдии Шерозӣ. – Душанбе: Адиб, 1988. – 256 с.
- [159]. Свадковский, И.В. Тарбияи фарзанд дар меҳнат [Матн] / И.В.Свадковский. – 1956. – 7 с.
- [160]. Сейтешев, В.П.. Пути профессионального становления учащейся молодежи [Текст] / В.П.Сейтешев. – М., 1988. – 144 с.
- [161]. Скаткин, М.Н. О школе будущего [Текст] / М.Н. Скаткин. – М., 1974. – 160 с.
- [162]. Скаткин, М.Н. Проблемы современной дидактики [Текст] / М.Н.Скаткин. – М., 1984.
- [163]. Скаткин, М.Н., Костяшкин Э.Г. Трудовое воспитание и профессиональная ориентация школьников [Текст] / М.Н. Скаткин, Э.Г. Костяшкин. – М., 1984. – 192 с.
- [164]. Смирнов, А.А. О психологической подготовке к труду [Текст]/ А.А.Смирнов // Вопросы психологии. – 1964. – №1. – М.
- [165]. Смирнов, А.А. Психология профессии [Текст] / А.А. Смирнов // Работник профессии. – М., 1927. – 96 с.
- [166]. Созмони Милали Муттаҳид. Гузориши ҷаҳонии шӯғли ҷавонон. – Нью-Йорк: СММ, 2022. – 80 с.
- [167]. Супер, Д., Бок М.. Психология профессионального развития [Текст] / Д. Супер, М. Бок. – М.: Речь, 2007. – 248 с.
- [168]. Суфизода, А. Таҳаввулотӣ назми шифоҳӣ тоҷик [Матн] / А. Суфизода. – Душанбе: Ирфон, 1992. – 192 с.
- [169]. Сухомлинский, В.А. О воспитании [Текст] / В.А. Сухомлинский. – М.: Политиздат, 1979. – 270 с.
- [170]. Сухомлинский, В.А.. Рождение гражданина [Текст] / В.А. Сухомлинский. – М., 1979. – Т. 1. – 525 с.
- [171]. Таҳқиқоти маҷмӯӣ оид ба вазъи бо «кӯдакони кӯчагӣ» дар шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Қӯрғонтеппа, Кӯлоб». – 2007.
- [172]. Усмонов, Ҷ. Бозори меҳнат ва талабот ба малакаҳо [Матн]/ Ҷ.Усмонов. – Бохтар: Ватан, 2023. – 130 с.

- [173]. Ушинский, К.Д. Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. Т. 1 [Текст] / К.Д. Ушинский. – М., 1953. – 231 с.
- [174]. Ушинский, К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении [Текст] / К.Д. Ушинский // Собр. соч. Т. 2. – М., 1948. – С. 34.
- [175]. Философский энциклопедический словарь [Текст]. – М., 1989. – 667 с.
- [176]. Фирдоуси, Абулкасим. Шахнаме. Т. 2 [Текст] / Абулкасим Фирдоуси. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 643 с.
- [177]. Чистякова, С.Н., Родичев Н.Ф. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление [Текст] / С.Н. Чистякова, Н.Ф. Родичев. – М.: Академия, 2009. – 176 с.
- [178]. Шарипов, Х. Андешаҳои педагогии Носири Хусрав [Матн] / Х.Шарипов. – Душанбе: Маориф, 1994. – 112 с.
- [179]. Шарипов, Ш. Ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи маориф [Матн] / Ш. Шарипов. – Душанбе: Сино, 2020. – 220 с.
- [180]. Шарипов. Ш. Мушкилоти таълими фанни технологияи меҳнат [Матн] / Ш. Шарипов. – Панҷакент: Суғд, 2022. – 75 с.
- [181]. Юсуфбеков, Ю.Р. Подготовка человека к труду: социально-экономические вопросы [Текст] / Ю.Р.Юсуфбеков. – Душанбе, 1987. – 175 с.
- [182]. Ярмаченко, А.Д. Трудовое воспитание и профессиональная ориентация учащихся [Текст] / А.Д.Ярмаченко // Педагогика. – 1983. – 176 с.
- [183]. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W.W. Norton & Company, 2014. – 336 p.
- [184]. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016. – 304 p.
- [185]. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. – Geneva: World Economic Forum, 2023. – 150 p.

2. Рӯйхати интишороти илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ

1. Мақолаҳои илмӣ, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи

Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М]. Абдуллоева Ш.С. Асосҳои назариявии тарбияи гендерии кӯдакон дар бозиҳои нақшдору мазмуннок / Ш.С. Абдуллоева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ISSN 2074-1847. №2, 2020 С. 273-279

[2-М]. Абдуллоева Ш.С. Ташаккули шавқу рағбат ба меҳнатдӯстии омилҳои баланд бардоштани тарбияи маънавии насли наврас/ Ш.С. Абдуллоева// Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ISSN 2617-5620. №2-(34), 2021 С. 45-50

[3-М]. Абдуллоева Ш.С. Тавсифи меҳнат чун асоси тарбия ва рушди тафаккури шахсият дар асарҳои мутафаккирони тоҷику форс/ Ш.С. Абдуллоева// Паёми Донишгоҳи Омӯзгорӣ ба номи С. Айни. ISSN 2708-5759. №3 (12), 2021 С.

[4-М]. Абдуллоева Ш.С. Принципиҳои психологию педагогии ташкили тарбияи меҳнатии хонандагони синфҳои 7-11 дар шароити гуногунии муассисаҳои таълимӣ/ Ш.С. Абдуллоева// Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ISSN 2617-5620. №1 (37), 2022 С. 36-40

[5-М]. Абдуллоева Ш.С. Технологияи ташаккули сифатҳои меҳнатдӯстии хонандагон зимни омӯзиши касбу ҳунар дар муассисаҳои таълимӣ/ Ш.С. Абдуллоева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ISSN 2074-1847. №9, 2025 С. 285-290

[6-М]. Абдуллоева Ш.С. Нақши оила дар омода намудани наврасону ҷавонон ба ҷаъолияти меҳнатӣ зимни омӯзиши касбу ҳунар/ Ш.С. Абдуллоева// И.М. Иноятовна// Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ISSN 2617-5620. №1-(53), 2026 С. 145-150

2. Мақолаҳои дар нашриҳои дигар ва маҷмуаи маводи конференсияҳо батабърасида:

[7-М]. Абдуллоева Ш.С. Тарғиби касбу ҳунар ва ситоиши аҳли меҳнат дар ашъори Носири Хусрав // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ, бахшида ба “Соли рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” (ДДО соли 2019). – Душанбе, 2019. – С. 14-15.

[8-М]. Абдуллоева Ш.С. Роҳҳои ташаккул додани тарзи ҳаёти солим барои кӯдакони синни томактабӣ // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами илму маориф дар шароити ҷаҳонишавӣ” бахшида ба 75-солагии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ (ДДК, соли 2020). – Кӯлоб, 2020. – С. 318-320.

[9-М]. Абдуллоева Ш.С. Вазъи муаммои эҷодкории педагогӣ дар адабиёти психологию педагогӣ // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Таҳқиқи масъалаҳои тарбияи томактабӣ ва хизматрасонии иҷтимоӣ бо кӯдакон” (ДДК, соли 2023). – Кӯлоб, 2023. – С. 33-38.

[10-М]. Абдуллоева Ш.С. Тарбияи психологии кӯдакони синни томактабӣ дар оила // Маҷмуаи мақолаҳои Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Технологияи баланд бардоштани мақому манзалат ва ухдадорҳои омӯзгор” (ДДК соли 2025) Кӯлоб 2025, С.71-75.

ЗАМИМАҲО

Замима 1

Саволнома

оид ба таҳқиқи кори илмӣ – диссертациони дар хонандагони синфҳои аз 7 то 11 муассисаҳои шахру ноҳияҳои Вилояти хатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон

(Ном, насаб номи падари хонандагон)

- Соҳаи касб ва коре, ки ба он майл доред, хусусиятҳои мусбати онро номбар намоед?

- Шумо дар оянда кӣ шудан мехоҳед ва кадом касб барои шумо маҳкул аст?

- Дарсҳои дӯстдоштаи шумо кадом аст, ва чи хусусиятҳоро доро мебошад. (номбар намоед)_____

- Интиҳоби Шумо нисбати касби интиҳобкардиатон қатъӣ аст?

- Касби интиҳобкардаи шумо дар оянда чи манфиатдор аст?

- Ба фикри шумо, истеъдоди асосии шумо дар чист?

- Оё худро барои касби интиҳобкардаатон муносиб медонед (қодир астед)?_____

- Оё шумо аллакай фикри равшан дар бораи касби оянда доред?

- Вақти холигии худро ба кадом корҳо сарф мекунед?

- Барои амалӣ кардани ниятҳои худ кадом корҳоро ба анҷом расонидаед?_____

(Ном, насаб номи падари хонандагон)

1. **Касби интихобкардаи шумо чӣ ҷолибият дорад?**
 - А) муҳим будани он барои ҷомеа ва истеҳсолоти ҷумҳурӣ;
 - Б) муҳтавои эҷодӣ ва моҳияти меҳнат;
 - В) инсондӯстона будани касб;
2. **Чӣ ба интихоби ту таъсир расонд?**
 - А) хоҳиши худ;
 - Б) маслиҳати падару модар;
 - В) маслиҳати омӯзгорон;
3. **Ба кадом фанҳо бештар шавқ доред?**
 - А) математика;
 - Б) физика;
 - В) санъату мусиқӣ;
4. **Шумо аллакай касби ояндаатонро интихоб кардаед ва чаро маҳз ин касбро интихоб кардан мехоҳед?**
 - А) дилчасп аст;
 - Б) музди хуб дорад;
 - В) ба қобилияти ман мувофиқ аст;
5. **Шумо бештар ба кадом намуди касб майл доред?**
 - А) педагогӣ;
 - Б) тиббӣ;
 - В) санъат;
6. **Барои гирифтани маълумот оид ба кадом манбаъ тақия мекунад?**
 - А) интернет;
 - Б) омӯзгорон;
 - В) падару модар;
7. **Шумо сатҳи қобилияти худро барои касби интихобкардаатон чӣ гуна арзёбӣ мекунад?**
 - А) бисёр хуб;
 - Б) меъёрӣ;
 - В) заъиф;
8. **Агар ду касб дошта бошед: яке сердаромад, дигаре писандидаатон- кадомашро интихоб мекунад?**
 - А) сердаромад;
 - Б) писандида;
 - В) ҳар ду;
9. **Шумо худро бештар дар кадом кор намуди фаъолият тасаввур мекунад?**
 - А) кор бо одамон;
 - Б) кор бо техника;
 - В) кор бо ҳуҷҷату ҳисоб;
10. **Ҳангоми омӯзиши касб бештар ба кадом навъи корҳо майл доред?**
 - А) амалӣ;
 - Б) назариявӣ;
 - В) эҷодӣ;